

ספר זאת חנוכה

ליקוטים חשובים יקרים ונחמדים
בעניני חנוכה
מחכמינו ורבותינו ז"ל

מאי חנוכה - נס חנוכה * ממעלות הימים * הנהגות כלליות לימי
החנוכה - הנהגות שונות * מצות הדלקת נרות * סדר הדלקת
נרות חנוכה - וכוונת הברכות וכו' * מנהג הנשים שלא לעשות
מלאכה * הדלקת נרות בבית הכנסת * משתה ושמחה -
סעודות בחנוכה * עוד מנהגים * תפילות ימי החנוכה - הלל *
שבת חנוכה * ראש חודש טבת * מגילת אנטיוכוס

מעט בכמות ורוב באיכות - ושוה לכל נפש

מכון
אסיפת
זקנים
דלה ומשקה מתורת זקני הדורות זי"ע

**מצוה לדרוש ענין פסח בפסח ועצרת בעצרת וחג
בחג (מגילה ד.), כן ענין חנוכה ופורים וד' פרשיות.**

-של"ה הקדוש

פרשת תצוה, וכן מבואר במגילה שם

כסלו ה'תשע"ז

כל הזכויות שמורות ל:
מרדכי אורי גולוב
Mordechai Uri Golob
423 3rd Street
Lakewood N.J. 08701
732-363-0879

להשיג בארץ ישראל אצל:
משפחת מלנט
רח' קהילות שו"ם 333
כניסה 8 דירה 54
רמות ג' - ירושלים ת"ו
02-586-3213

הודעת המלקט: לא באתי בספר זה כמוכיח בשער ואומר מוסר לרבים ח"ו,
אלא קויתי לזכות בו את נפשי, ומיגו דוכי לנפשי זכי נמי לאחריו.

Printed in E. Israel

Rabbi Moshe Sternbuch

Chief Rabbi

of the Orthodox Rabbinical Courts

Rosh HaYeshiva D'Ramat

Jerusalem

משה שטרנבוך

ראב"ד

לכל מקהלות האשכנזים

ראש הישיבה ברמות א'

מח"ס מועדים וזמנים ושו"ת תשובות והנהגות ועוד

ע"ה"ק ירושלים ת"ו

בעז"ה ו' כסלו תשע"ז

לכבוד הרה"ג המופלג הרב מרדכי אורי גולוב שליט"א

קבלתי ספרו "זאת חנוכה", ואין צורך להסכמה, שכבר הוחזק בספריו
הקודמים שנתקבלו באהבה, לכן אסתפק בברכה שיפוצו מעיינותיו חוצה
ורבים יתנו מדבריו, ויזכה ללמוד וללמד מתוך נחת ורחבה.

ונזכה לישועת ה' ונחמת ציון וביאת הגואל

משה שטרנבוך

Rabbi I. Scheiner

Dean

Kamenitzer Yeshiva of Jerusalem

51 Zephania St., Jerusalem

Tel. (02) 532-2512

הרב יצחק שיינר

ראש ישיבת קמניץ

רחוב צפני 51, ירושלים

טלפון 532-2512

בעזהשי"ת ב' כסלו תשע"ז

לכ' ידי"נ היקר והאהוב הרב מרדכי אורי גולוב נ"י
תלמידנו הנערץ, אוהב תורה ומוסר בכל נפשו ומאודו.

תשואות חן חן לידי"נ עבור הטייטה של ספרו היקר והחשוב "זאת חנוכה"
על עניני חנוכה. כמו כל אשר אתה עושה להרבות תורה ואמונה מאז
היותך בישיבה הק', גם בספרך הנוכחי נכרת יגיעה רבה, להאיר עיניהם
של ישראל מחושך גלות יון בנר המצות ובאור התורה היוקד בנרות,
בליקוט דברי גדולי הדורות בתוספת נופך שלך בין הדברים, כך שיוצא
ספר יקר ערך להרבות אמונה צרופה, והשקפה ישרה מפני רבותינו גדולי
הדורות מאורי עינינו ורוח אפנו בדרכנו בעולם.

יהי רצון שיפוצו מעינותיך חוצה ותזכה לחבר עוד חיבורים חשובים
להגדיל תורה ולהאדירה כל הימים עד ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו.

בידידות נאמנה ואהבה רבה

יצחק שיינר

יצחק שיינר

בית מדרש גבוה

בית מדרשו של רבנו הגאון רבי אהרן קוטלר זצוק"ל

בס"ד יום א' לס' ויצא ד' כסלו תשע"ז

שמחתי מאד לראות שיד"נ הדגול ומאד נעלה ממצויני בית מדרש גבוה בליקוואוד הרב הגאון ר' מרדכי אורי גולוב שליט"א הולך מחיל אל חיל ומוציא לאור ספר חשוב מאד על עניני חנוכה בשם "זאת חנוכה", שהוא ליקוט נפלא על כל עניני חנוכה. וכבר איתמכי גברא בחיבוריו החשובים על החגים, ועכשיו הוא מוסיף והולך. וחיבוריו הם תועלת גדול לכל מבקשי השם שרוצים לקיים היו"ט בהידור ולהתרומם בזמנים אלו כדרך בני תורה, והרב הגאון המחבר שליט"א מסייע להם מאד ע"י חיבוריו הנפלאים.

והרה"ג ר' מרדכי אורי גולוב שליט"א הוא בן עלי' אמייתי הן בתורתו שמשים לילות כימים בעמל התורה ביגיעה עצומה והן ביראתו הקודמת לחכמתו והן במדותיו התרומיות, ובעז"ה זכה לחבר הני חיבורים שהם חשובים מאד לזכות הרבים.

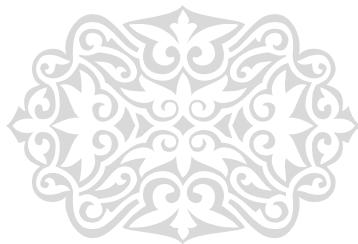
והקב"ה יברכהו לישב באהלה של תורה כל ימיו ללמוד וללמד ולהוציא לאור עולם עוד הרבה חיבורים לזכות הרבים מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת ונחת ושמחה מכל משפחתו.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדי' ומרביצי'

יְרוּחַם אֱלֹשִׁין
יְרוּחַם אֱלֹשִׁין

מפתח כללי

1. מפתח מפורט.....
5. רשימת הספרים.....
- א. פרק א': מאי חנוכה - נס חנוכה.....
- כב. פרק ב': ממעלות הימים.....
- כו. פרק ג': הנהגות כלליות לימי החנוכה - הנהגות שונות.....
- לז. פרק ד': מצות הדלקת נרות.....
- ג. פרק ה': סדר הדלקת נרות חנוכה.....
- ס. פרק ו': מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה.....
- סה. פרק ז': הדלקת נרות בבית הכנסת.....
- סז. פרק ח': משתה ושמחה - סעודות בחנוכה.....
- ט. פרק ט': עוד מנהגים.....
- פב. פרק י': תפילות ימי החנוכה.....
- פז. פרק י"א: שבת חנוכה.....
- פח. פרק י"ב: ראש חודש טבת.....
- פט. פרק י"ב: מגילת אנטיוכוס.....

מפתח מפורט

אומרים "מי כמוך באלים ה'" ומנצחים - היו אומרים "ויהי נועם" (הערה 28) * הישועה בימי החנוכה מורה על ישועה העתידה שתהיה בזכות היגעים בתורה ותשב"ר - דרך הנהוג הוא שיהודה ואפרים ילחמו, אבל בזמן יון הקב"ה עשה המלחמה ע"י תופסי התורה * להורות כח התורה לנצח על האויבים (הערה 29) * מלחמת החשמונאים הביאה לביטול מלכות יון (הערה 30) * "ברה כחמה" במלכות יון (הערה 31) * אלמלא החשמונאים נשתכחו התורה והמצוות מישראל - מעשי החשמונאים היה הכנה לגלות המר הזה (הערה 32) * בבית שני נתעלה ישראל מעט מעט עד שהגיעו לגדולה במלכות חשמונאי (הערה 33) * טעו החשמונאים במה שלקחו את המלכות: "לא יסור שבט מיהודה וכו'" - ענין מלכות שאול - בחטא זה נאבד בית חשמונאי - במציאת פך שמן רמזו להם מן השמים שלא תתקיים מלכותם - טענות של החשמונאים: חשבו שצריכים למלוך כדי שלא יפסק אימתם מאויבינו - אי נמי, טעו וחשבו שיש להם אחיזה במלכות בית דוד - כוונתם היתה לשמים - ה' כשגגה היוצאת מלפני השליט - נבחרו נשיאי סנהדרין מזרע דוד לעשות זכר למלכות (הערה 34) * תיקון ביהמ"ק - נס השמן (סעיף ב') * יום כ"ה היה ראוי לנס השמן (הערה 35) * חודש כסלו כנגד לוי, ולכן גברו בו החשמונאים ועשו חנוכה * אז היה עיקר חינוכו של בית שני (הערה 37) * טעמים שנסבב נס בשמן, ולא בדבר אחרים הראויים למזבח וכיוצא: על שהחזירו ליושנה את תורה וקיום מצוותיה - ועוד, כי התורה נמשלה לשמן (הערה 39) * טעמים שסיבב הקב"ה שיהיה נס של שמונה ימים: להורות על מעלת התורה - ועוד, כי רוב הדברים שבביהמ"ק היו בחשבון שמונה - ועוד טעם: כנגד ח' ימי מילה, ח' חוטים של ציצית, ח' מחיצות לנבואה - ועוד טעם: רמז לשמן המשיח, ועוד טעם, שחנוכה ראוי להיות כשיעור יו"ט הארוך מכל המועדות (הערה 40) * זכו לנס השמן בזכות יעקב אבינו (הערה 41) * טעמים שנעשה הנס דוקא בהיכל שרק כהנים נכנסים לשם (הערה 42) * זכו הכהנים לנס השמן ע"פ מדותיו של אהרן אביהם (הערה 43) * עוד נס, המצאת האש למזבח (הערה 44) * עוד נסים ותשועות נמשכו מהנסים שעשה לנו ה"ת במלחמה ובנרות (הערה 45) * קביעת הימים ליו"ט - מנס השמן נודע שכל הנצחון היה דרך אהבה (סעיף ד') *

פרק א'

מאי חנוכה - נס חנוכה

"וחושך" זה גלות יון (סעיף א') * גזירות היוונים על הדת - פרצו פרצות בביהמ"ק - הצלה ע"י החשמונאים (סעיף ב') * למה באו על ישראל צרות היוונים: (1) בעוונותיהם, כדי שיעשו תשובה. (2) ע"י שנאת חנם באו לזלזל בתורה ומצות - ומדה כנגד מדה באו עליהם אומה המזלזלת התורה והמצות. (3) נתעורר חטא מכירת יוסף. (4) בשביל שרצו לפרוק עול לגמרי בימי יחזקאל הנביא. (5) גזירות שמד באו לעונש על מה שחטאו בבית ראשון - טעם שניצולו ע"י כהנים (הערה 3) * למה גזרו על תלמוד תורה: (1) מחמת קנאה. (2) יון מתנגד לתורה ולמצוותיה, ובפרט לביהמ"ק - ולכן היה הנצחון ע"י הכהנים, ונעשה הנס בביהמ"ק, ובנרות המרמזים למצוות התורה (הערה 4) * למה גזרו על שבת ר"ח ומילה (הערה 6) * עמדו בגזירה כמו נ"ב שנה (הערה 9) * גזירות היוונים גרמו שיהיו המצוות בזויות בעיניהם של קצת מבני ישראל (הערה 10) * ענין הגזירה שיהיו שרי היוונים מענים את הכלות - חשבו לעקור משפחת כהונה מישראל בגזירה זו - וגם בגזירה שיכתבו על קרן השור וכו' - ולכן נעשה הנס ע"י כהנים - עוד טעם לגזירה זו (הערה 11) * שכנה היתה עמנו בבלות - ע"י הנצחון נודע שלא יכלה יון לבטלנו מן התורה (הערה 15) * "ולא געלתם" בימי יוונים וכו' - זה מופת גמור שיגאלנו לעת"ל (הערה 16) * משה ברח את לוי עבור החשמונאים והתפלל בעדם, ובזכותו נצחו - וכן דוד התפלל עליהם (הערה 17) * עוד ממעלות בית חשמונאי (הערה 18) * נגאלו היהודים ע"י חסידי עליון כדי שיעלו במעלות עליונות (הערה 19) * גם מה שזכו להיות שותפים בנס ה' ולנקום מאויביהם בידיהם, מורה על מעלתן (הערה 20) * התרשלו בעבודה ולכן גזרו על העבודה, וכיון שמסרו נפשם על העבודה הושיעם ה' ע"י כהנים עובדי העבודה ונעשה נס המפורסם במנורה (הערה 21) * היה הנצחון ע"י בני לוי מפני שלא חטאו בעגל (הערה 22) * שבט לוי הציל את ישראל מיון חלף שהיה גרם בגלות מצרים - מלחמת יונים וניצוח הכהנים רמזו במלחמת שכם (הערה 23) * היו הלוחמים מעטים מאד - לוי כנגד מלכות יון (הערה 24) * נוושו בזכות מסירות נפש על קידוש השם (הערה 27) * החשמונאים היו

וההשפעות שהיו באותן הימים להאיר ולהשפיע בימים האלו בזמן הזה - הימים מוכנים להריק ברכה עלינו כפי מה שאנו מקיימים מצוות היום והלל ולהדליק הנרות לזכרון התשועות (סעיף ח'-ט') * הארת חנוכה היא בענין ההתגברות להחזיק בתורה ובעבודה (סעיף י') * חנוכה רמז לזמן המשיח (סעיף י"א).

פרק ג'

הנהגות כלליות לימי החנוכה - הנהגות שונות

ליזהר ביותר לבל יחטא (ראה לעיל סעיף ה', ולקמן סעיף כ"ז-כ"ט, ובהערה 70) * יש להראות ששון ושמחה בימי החנוכה (סעיף י"ג) * אין להזכיר בהם דבר של צער (סעיף י"ד) * לספר בעניני ניסי חנוכה - ולהודות לה' עליהם (סעיף ט"ז-כ"ו) * להתבונן בנסים, ולספר לבני ביתו (סעיף ט"ו) * זכות היא להודות ולשבח להי"ת (הערה 67) * עי"ז הקב"ה מתכבד בעולם התחתון ובשמים ממעל (סעיף ט"ו) * בזכות זכרון הנסים ניצולים מצרה - בעבור זה הקב"ה יעשה לנו עוד נסים (סעיף י"ז) * בזכות ההודאה הקב"ה יעשה עמו נסים ויצילו מכל צרה (סעיף י"ח-י"ט) * טעם שמדליקין על הפתח ע"פ הנ"ל (סעיף כ') * ע"י הזכרת הנסים מעוררין אותן ההשפעות (סעיף כ"א) * עי"ז מוצא חן בעיני ה' (סעיף כ"ב) * ונעשה דביקות בינו ית' לבינינו וכו' (סעיף כ"ג) * גורם השראת השכינה (סעיף כ"ד) * מסיפור נס חנוכה באים ליראת ה' - ולומדים לעשות כמעשי הצדיקים - ולהסתפק במועט, ולבטוח בה' (סעיף כ"ה) * ראש המשפחה יעורר בני ביתו לאהבת התורה וקיום המצוות (הערה 69) * אחר הדלקת נרות ראוי לספר הנסים, וכן בשעת הסעודה (סעיף כ"ו) * צריכים אנו להוסיף בעבודת ה' כנגד הנסים שעשה לנו בימים האלו, ולא ח"ו להוציא הימים האלו בשחוק וקלות ראש וכו' (סעיף כ"ז-כ"ט) * אזהרת חכמים לתלמידיהם בענין שחוק וקלות ראש (הערה 71) * אוי לאנשים המאבדים ימי החנוכה בשחוק (סעיף כ"ח-כ"ט) * תלמוד תורה - ימי החנוכה ראויים להתמדת התורה יותר משאר הימים (סעיף ל'-ל"א) * שמחת חנוכה תהא מעורבת בשמחת תורה, ולא תבטל מקביעותך (סעיף ל"ב) * ללמוד עניני חנוכה - מצוה לדרוש ענין חנוכה בחנוכה (סעיף ל"ג) * לימוד עניני חנוכה בחנוכה חביבה מאד לפני ה' (סעיף ל"ד) * הלימוד בענינו של יום יתסד בלבנו (סעיף ל"ה) * ע"י הלימוד בעניני דיומא וזכרים ישועות

מדליקין חנוכה לזכרון כל הנסים - יש בנרות זכר לכל ההצלות (הערה 46) * ע"י נס השמן נתפרסם שהי"ת היה מגביר אותם על היונים, ולא יאמרו כחם ועוצם ידם עשתה זאת (הערה 48) * נעשה הנס בחנוכה להודיע שחזרו לחיבתך הראשונה (הערה 49) * ע"י נס חנוכה נקבעה אמיתות של תורה שבע"פ (הערה 50) * י"א שהדליקו את חנוכה בעזרה, ועי"ז נתפרסם הנס - ולפיכך תקנו להדליק בפתחי החצרות - ולפי"ז מיושב קושית הב"י (הערה 51) * בחנוכה הראה הקב"ה לישראל שהוא שמח שחזרו ישראל לעבדו בביהמ"ק - שמח הקב"ה באכידת היונים (שלא כמנהגו בשאר העתים) וכו' (הערה 52) * זכות היא להכיר בנס - והוא מורה על חפץ ה' בקילוסנו להי"ת (הערה 53) * רק לשנה האחרת עשאו ימים טובים (הערה 54) * עתה שילם הקב"ה לחודש כסלו שבו נגמרה מלאכת המשכן (הערה 55) * בימי החנוכה יש זכרון לג' גזירות שניצלנו מהם (הערה 56) * נתקיים בזה הבטחת הקב"ה לאהרן הכהן: הובטח לאהרן על התשועה שתהיה ע"י בניו החשמונאים - והובטח על מצות נר חנוכה שתתגלגל ע"י הכהנים (הערה 57) * טעם שלא תיקנו להדליק גם ביום (הערה 58) * עוד בענין קביעות חנוכה על נס השמן דוקא: בנס השמן אין פתחון פה למינים לומר מקרה הוא - ביהמ"ק "נרו של עולם", ולכבוד החזרתו לאיתנו נצטוו בנרות - החשיכו עינינו בגזירותיהם, ולכן נעשה הנס ונקבע הזכרון בנרות - תיקנו נר חנוכה להנצל מעין הרע בביהמ"ק שעתה חנוכה (הערה 59) * טעמים שנקרא "חנוכה": חנו בכ"ה - ע"ש חנוכה המזבח, חנוכה הבית - טעם שלא נקרא "חנוך" - חנוך העולם ע"י נצחון החשמונאים - ע"ש שחזרה השכינה וחנה בביהמ"ק - "חנוכה" ע"ש חינוך ההיכל בימי חגי - "חנוכה" ע"ש חנוכה ביהמ"ק לעת"ל (הערה 60) * לעשות זכר לנס חנוכה וכדו' הוא דאורייתא ממש, אבל איכות וכמות הזכרון ההוא הוא מדרבנן (הערה 61).

פרק ב'

ממעלות הימים

ימים מיוחדים לקדושה ותהלות ה' וכו' - ע"כ יזהר בהם ביותר מן החטא (סעיף ה') * ימי חנוכה מאירים לשאר ימי חודש כסליו (סעיף ו') * קבעו ימי החנוכה אחר שראו הארה בשמים וכו' (סעיף ז') * בכל שנה ושנה מתעוררים ומתחדשים אותן ההארות

חנוכה מזוזה וציצית יבוא משיח בב"א (סעיף פ"ו) * אם מדליק בפנים, יותר טוב להדליק בחלון הסמוך לרשה"ר (סעיף פ"ו) * הידורים במצות נר חנוכה: שמן זית - ואפילו אם הוא ביוקר (סעיף ס"ח-ע') * לא יחסר הונו של אדם ע"י הוצאותיו בקיום המצוות, דמן השמים מוסיפין לו כנגדן (הערה 85) * עוד בר' טעמים להדליק דוקא בשמן זית (הערה 87) * זכות היא לאריכת ימים (סעיף ע"א) * להדר את המנורה (סעיף ע"ב) * למלאות את הכלי בשמן - נרות שעה ארוכים (סעיף ע"ג) * אין להדליק קצת נרות משמן וקצתן משעוה (סעיף ע"ד) * לשמוח הרבה בעשיית המצוה (סעיף ע"ה) * שכר מצות נר חנוכה: הצלחה בתורה (סעיף ע"ו) * יזכה לעוד חכמה אם יקיים המצוה בשמחה (הערה 88) * שמירה לכל השנה (סעיף ע"ז) * בנים ת"ח - באיזה אופנים זוכים לבנים ת"ח (סעיף ע"ח) * למה לא קאמר דאיהו גופיה יהיה תלמיד חכם (הערה 90) * טעמים שזוכה לבנים ת"ח בזכות נרות חנוכה (סעיף ע"ט) * בשעת הדלקת נר חנוכה יש להתפלל על בניו שיהיו מאירים בתורה (הערה 91) * טעמים שלא רואים כן אצל כולם (סעיף פ', והערה 92) * בשכר הזהירות בנר חנוכה ילכו לאורו של הקב"ה (סעיף פ"א) *

פרק ה'

סדר הדלקת נרות חנוכה

הכנת הנרות: דבר גדול הוא (סעיף פ"ב) * ראוי לעשות המצוה בעצמו, ולא ע"י שליח (סעיף פ"ג) * ידליק הנרות כשהוא לבוש באופן מכובד (סעיף פ"ד) * טעמים שמברכים "שעשה נסים" בכל לילה, ולא "שהחיינו" (סעיף פ"ה) * תפילות לומר קודם הדלקת נר חנוכה (סעיף פ"ו-פ"ז) * יקבץ כל בני ביתו לפרסם הנס (סעיף פ"ח) * תיקונים גדולים ע"י אלו הברכות - זוכים להשפעות טוב וחסד וכו' (סעיף פ"ט) * יאמר הברכות בשמחה (סעיף צ') * אלו הברכות מעוררין הי"ג מדות של רחמים (סעיף צ"א) * מה שיש לכוון בברכה ראשונה (סעיף צ"ב) * מה שיש לכוון בברכה שניה (סעיף צ"ג) * פירוש נפלא בנוסח "שעשה נסים וכו'" (סעיף צ"ד) * מה שיש לכוון בברכת שהחיינו (סעיף צ"ה) * אמירת "הנרות הללו" - ענינו (סעיף צ"ו) * מתי אומרים אותו - יש בו שבח לזרעו של אהרן (סעיף צ"ז-צ"ח) * שירת "מעוז צור" בקול ובשמחה (סעיף צ"ט) * שהיה אצל המנורה (סעיף ק"ק-ק"ג) * ראיית נרות חנוכה היא תיקון לעין הרע (הערה 94) * שירים ופיוטים אחר ההדלקה - וסיפור הנסים (סעיף ק"ד-ק"ה) * סגולת אמירת "ויהי נועם וגו'" אחר ההדלקה (סעיף ק"ו).

ה' - וזה חזור ומועיל לקיום מצוותיה בשלימות (סעיף ל"ו) * תורה תפילה וגמילות חסדים (סעיף ל"ז) * צדקה - צדקה לעמלים בתורה - מתנות למלמדי בניו (סעיף ל"ח-מ"ב) * סגולה להציל צאצאיו מעניות (הערה 74) * יש להרבות באהבת ישראל בחנוכה (סעיף מ"ג) * לתקן דברים הגורמים לשכינה שתסתלק מישראל (סעיף מ"ד) * בימים האלו יש יתרון לנשים בבחינה שלהן למעלה - האשה תלבש תכשיטיה בחנוכה (סעיף מ"ה) * ראה לקמן פרק ח' בענין משתה ושמחה בחנוכה.

פרק ד'

מצות הדלקת נרות

מצוה חביבה היא עד מאד - מצוה זו מן הגדולות ונוראות (סעיף מ"ז-נ"א) * המצוות דרבנן מורים על ישראל שהם אוהבי הי"ת (הערה 76) * קדמונינו מסרו נפשם על מצות נר חנוכה (סעיף מ"ט) * ראוי לעשות המצוה בשלימות הגמור אחר שנקבעה לשבח הי"ת על נסיו (סעיף נ') * הקב"ה מסכים על מצוות דרבנן (סעיף נ"א) * מוסיף והולך - טעמים בזה (סעיף נ"ב) * רמז מן התורה דמוסיף והולך (הערה 79) * טעם שתיקנו חכמים הידורים דוקא במצוה זו (סעיף נ"ג) * נשים חייבות בנר חנוכה (סעיף נ"ד) * נקבע המצוה משתשקע החמה שהוא זמן המורה על הנסים (סעיף נ"ה) * פרסומי ניסא - פרסום הנס גופא הוה הלל והודאה (סעיף נ"ו) * רמזים בהדלקת נר חנוכה להנוגע לכבוד שמים, ולנצחוננו, ולביטול גזירת הרשע על ר"ח שבת ומילה (הערה 80) * טעם שנו חנוכה עדיף מקידוש של שבת אף שהוא זכר ליציאת"מ אשר הוא ג"כ מעשה נסים (סעיף נ"ז) * טעם שמפרסמים נס זה בפומבי, דלא כשאר נסים - נס חנוכה היה בסתר בבית המקדש, וזה מורה על חיבתו ורצונו של הקב"ה עמנו (סעיף נ"ח) * טעמים שמפרסמים הנס דוקא בפתח, ולא במקום אחר ברשות הרבים - זכו לישועה בזכות צניעות נשי ישראל (סעיף נ"ט-ס') * בכל ימות החנוכה מדליקין ל"ו נרות - רמז בזה (סעיף ס"א) * בזכות הזהירות במ"ד נרות של חנוכה (עם השמשים) ינצל מדם וכו' (סעיף ס"ב) * רום מעלת נר של מצוה - ממעלות נר חנוכה - נס נפלא שאירע למהרש"ל ז"ל בנר (סעיף ס"ג) * מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל - החוט המשולש לא במהרה ינתק (סעיף ס"ד-ס"ה) * המזוזה מרמז על שמירת הבטחת הקב"ה לנו, והמנורה מרמז על שמירת הבטחתנו להקב"ה (הערה 83) * בזכות יחוד מצוות נר

שהראתה גדולה במילי דעלמא (הערה 105) *
 על ידי זמירות ותשבחות (וכל שכן ע"י
 דרשות בדברי תורה) הוה סעודת מצוה
 לכולי עלמא - אף תלמידי מהרש"ל נזהרו
 לומר זמירות ותשבחות בסעודות חנוכה, סעיף
 קנ"ח-קס"ב) * דרך להבחין בין אכילת מצוה
 מאכילת רשות: אם אחר הסעודה עדיין שמח
 בה - וכן בזה הדרך אפשר להבחין בכל
 מעשה אם מצוה הוא ואם לאו (הערה 108).

פרק ט'

עוד מנהגים

מאכלי חלב (סעיף קס"ג-קס"ד) * אכילת מאכלים
 מטוגנים (סעיף קס"ה-קס"ו) * חנוכה געלט (סעיף
 קס"ז-קס"ח) * נתינת כסף ומתנות לילדים
 בחנוכה, אין בו משום "בחוקותיהם לא
 תלכו" - זה מנהג ישראל (הערה 112) * דריידל
 (סעיף קס"ט-ק"ע).

פרק י'

תפילות ימי החנוכה

"על הנסים" (סעיף קע"א-קע"ב) * יוחנן תיקנו (סעיף
 קע"ג) * מאד יודרו שלא ישכח "על הנסים"
 (סעיף קע"ד) * מה יעשה אם שכח "על הנסים"
 (סעיף קע"ה-קע"ו) * קצת פירושים על "על
 הנסים" (סעיף קע"ז-קפ"א) * הלל (סעיף קפ"ג)
 למה גומרים את ההלל בחנוכה (סעיף קפ"ד-קפ"ו)
 * יקרת תהלות ישראל לפני הי"ת (הערה 106) *
 אפשר שקריאת הלל בחנוכה הוה חיוב מן
 התורה (סעיף קפ"ז) * גומרים הלל בימים
 שבאים מכח הגאולה העתידה (סעיף קפ"ח) *
 יזהר בהלל של חנוכה (סעיף קפ"ט) * קורין
 בתורה בקרבנות הנשיאים (סעיף קצ"א).

פרק י"א

שבת חנוכה

תפילת מנחה בע"ש לפני ההדלקה (סעיף קצ"א)
 * ירבה בסעודות של שבת חנוכה (סעיף קצ"ב)
 * פרשת מקץ (סעיף קצ"ג).

פרק י"ב

ראש חודש טבת

יוסף בו שמחה על שמחתו (סעיף קצ"ד) * ירבה
 בסעודה בראש חודש טבת בשביל פרסום
 הנס (סעיף קצ"ה) * "ראש חודש חנוכה" (סעיף
 קצ"ו) * מנהג להדליק נר לכבוד נשמת ר"מ
 בעל הנס (סעיף קמ"ז).

מגילת אנטיוכוס (עמ' 92-89)

פרק ו'

מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה

נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה וכו' (סעיף
 ק"ז-ק"ח) * שיעור זמן האיסור (סעיף ק"י) * טעמי
 המנהג (סעיף ק"א-קט"ז) * בתוך חצי השעה ראוי
 לנשים להיות בבית שנרות חנוכה דולקות
 שם (הערה 98) * איזה מלאכות אסורות (סעיף ק"ז-י)
 קכ"ד) * יש קצת מקומות שגם האנשים
 מחמירים בזה (סעיף קכ"ה-קכ"ז).

פרק ז'

הדלקת נרות בבית הכנסת

המנהג וטעמיו (סעיף קכ"ח) * ברכה על הדלקה
 זו (סעיף קכ"ט) * נרות חנוכה בבוקר, משום
 פרסומי ניסא - שהיה הנס בביהמ"ק ניכר גם
 בבוקר, שאז היו מדליקין הנרות אילו מצאן
 כבויות (סעיף ק"ל) *

פרק ח'

משתה ושמחה - סעודות בחנוכה

מנהג העולם הוא שמרבים בסעודות (סעיף
 קל"א) * דעת הפוסקים שהן סעודות הרשות
 (סעיף קל"ב) * טעמים שלא קבעו ימי חנוכה
 למשתה ושמחה, לפי דעה הנ"ל: יון גזרו על
 הנפש, וכנגדו משמחים את הנפש, ואין לגוף
 ענין בזה (סעיף קל"ג-ק"מ) * בפורים יש זכרון
 הנס במשתה ושמחה, משא"כ חנוכה (סעיף
 קל"ד) * הבחינו שרצונו ית' בהודאה (סעיף קל"ה)
 * הישועה בא בזכות העבודה ולכן קבעום
 להלל ולהודאה שהיא עבודה שבלב (סעיף קל"ו)
 * הקב"ה עשה נס בנרות להראות שהחזיר
 שכינתו לביהמ"ק - וכיון שהיו שבעים מזיו
 השכינה מעין עוה"ב, לא קבעו הימים
 למשתה ושמחה (סעיף קל"ז) * לא קבעום
 למשתה אחר שיהודים נהרגו במלחמה (סעיף
 קל"ח) * כיון שנשלמו ע' ימי אבלו של יעקב
 בכ"ה בכסלו (סעיף קל"ט) * דעות הפוסקים שהן
 סעודות מצוה - וטעמיהם (סעיף קמ"א-קמ"ה) *
 טעם חדש לעשות משתה ושמחה לכבוד
 חנוכה: ריבוי גדולה חיצונית של יון גרם
 להקטין ולהפחית הגאווה וקדושה של
 ישראל, והביאם לשערי חטא - נושענו דוקא
 ע"י לוי שהיו מועטין באוכלסין - לא נקבע
 זכר על הנצחון במלחמה, שלא יטעו להגדיל
 גבורה חיצונית - מרבים בסעודות כדי
 להראות גדולה ויקר במועדי ישראל, הפך יון

רשימת הספרים

ערכנו כאן רשימת הספרים שהבאנו מדבריהם [בד מספרי חז"ל] (על סדר א'-ב') ושמות מחבריהם, וגם מעט מתולדותיהם, כי יש מהם אשר אינם ידועים לרבים ואם יראה הקורא את שם הספר בלבד ולא ידע מעניני המחבר ותהילתו, לא יוכל להעריך את דבריו כדבעי. (וזאת למודעי, שעל רוב המחברים שהם מפורסמים ביותר, כמעט לא כתבנו דבר מתולדותם או מתהילתם, כי לא באנו בזה לפרסם את המפורסמים ביותר, כי אם כנ"ל)

אבודרהם. על התפילות. לרבינו דוד אבודרהם ז"ל.¹ [נדפס לראשונה בשנת ר"נ] * **אגדת אליהו.** פירוש על אגדות תלמוד ירושלמי. למוה"ר אליהו ב"ר שלמה אברהם הכהן האימרי ז"ל.² [ח"א נדפס לראשונה באימרי בשנת תקט"ו, וח"ב שם בשנת תקפ"ה] * **אגרת השמד.** לרמב"ם ז"ל. מוסר. * **אגרת תימן.** לרמב"ם ז"ל. מוסר. * **אהל יעקב.** דרושים עה"ת. למוה"ר יעקב קראנץ ז"ל, המגיד מדובנא.³ * **אור זרוע.** הלכה ומנהג. לרבינו יצחק ב"ר משה מוינא ז"ל, אחד מן הראשונים ז"ל. * **אור חדש.** על מגילת אסתר. למהר"ל מפראג ז"ל. [נדפס לראשונה בפראג בשנת ש"ס] * **אור ישראל.** מוסר. למוה"ר רבי ישראל סלנטר ז"ל. נלקט ע"י תלמידו הג"ר יצחק בלאזער ז"ל. [נדפס לראשונה בשנת תר"ס] * **אור שמח.** על הרמב"ם. למוה"ר מאיר שמחה הכהן מדווינסק ז"ל. * **אליה רבה.** הלכה. למוה"ר אליהו שפירא ז"ל, דרשן בק"ק פראג, וראש ישיבה ואבד"ק טיקטין (שם הגדולים - גדולים א' קפ"א). [נדפס לראשונה בשנת תקי"ז] * **אלשיך.** על תנ"ך. למוה"ר משה אלישיך ז"ל.⁴ * **בינה לעתים.** דרשות. למוה"ר רבי עזריה ב"ר אפרים פיגו ז"ל.⁵ [נדפס לראשונה בשנת ת"ח] * **בית אלקים.** מחשבה ומוסר. למוה"ר משה מטרנאי [המבי"ט] ז"ל.⁶ [נדפס לראשונה בשנת של"ו] * **בית הלוי.** עה"ת, דרשות. למוה"ר יוסף דוב הלוי סאלאוויצקי ז"ל, אב"ד בריסק. [נדפס לראשונה בשנת תרמ"ד] * **בית חדש**

¹ היה תלמיד רבינו יעקב בעל הטורים. (שם הגדולים - גדולים ד' א').

² עוד חיבר ספר שבט מוסר, מדרש תלפיות, מעיל צדקה, ועוד הרבה ספרים. היה אחד מגדולי רבני העיר אימרי (במדינת טורקיא), [שהיה עיר ואם בישראל בימים ההם (ראה שם הגדולים - גדולים ג' י"ח)]. נתקבלו ספריו בכל תפוצות ישראל, ומהם שנדפסו עשרות פעמים.

³ הגר"א ז"ל (במכתב אליו) קראו "אהובי נפשי ה"ה הרב המופלא ומופלא בתורה המפורסם לשבח כבוד מוה"ר יעקב מגיד משרים דק"ק דובנא".

⁴ מוה"ר משה אלישיך ז"ל. "המפרש הגדול באחרונים" (שם הגדולים - ספרים ד' ק"צ). מגדולי תלמידי מרן ר' יוסף קארו ז"ל (שם הגדולים - חלק גדולים י' קס"ה), ונסמך ממנו שיהיה לו דין מוסמך. והוא חתום ברבני צפת רביעי בשו"ת אבקת ריכ"ל ס' קכ"ד. וכוון אל האמת בדרשותיו, כמו שאמר האר"י ז"ל. וחיבר פירוש על תנ"ך מתוך ואמיתי. וחיבר שו"ת. וחיבר ספר מאה שערים, ונאבד. (שם הגדולים - חלק גדולים מ' ק"א). והיה רבו של רבינו חיים ויטאל ז"ל בחכמת התלמוד (קולא הדיוט דף מ"ג, ושם הגדולים - גדולים מ' כ"א). גם ראיתי פתקא מכתב יד מהר"ם אלשיך עצמו וכתוב בה שבכח אשר נסמך ממרן מהר"י קארו הוא סומך את מהר"ם יורה יורה ידין ככל דין מוסמך, והזמן כ' אלול שנת הש"ן (שם הגדולים - גדולים מ' כ"א). וראיתי כתוב בדפוס פולין נגלה [האלשיך ז"ל] בהקין לחכם אחד שהיה רגיל לומר דרשותיו והצילו מתוך ההפכה. (שם הגדולים - גדולים מ' ק"א).

⁵ מוה"ר רבי עזריה ב"ר אפרים פיגו ז"ל היה מרבני וויניציאה. עוד חיבר "גדולי תרומה" בשנת אב"ק. וחיבר שו"ת, ולא נדפסו. וראיתי בחד קינ"ה אשר קונ"ן הרמ"ז, מזכיר ומאריך בשבחי הרב בלשונו לשון הזהב וההדר"ת. מהר"ר עזריה פיגו נתבקש בישיבה של מעלה בשנת ה'ת"ז, כמ"ש הרמ"ז בהקדמתו לספר בינה לעתים. (שם הגדולים - גדולים ע' ט"ו). ספר בינה לעתים, הם דרושים נחמדים ומתוקים (שה"ג - ספרים ג' ל"ו).

⁶ מוה"ר משה מטרנאי [המבי"ט] ז"ל היה תלמיד מהר"י בי רב - בר פלוגתיה דמרן הבית יוסף. משנת ה'רפ"ה היה הרב המבי"ט מרביץ תורה בעיה"ק צפת בק"ק בית יעקב, כמ"ש בתשובותיו ח"ג סי' מ"ח. והיה הרב חוטר מגזע רבינו ישעיה [מטרנאי] הראשון והאחרון. (שם הגדולים - גדולים מ' ק"ט, ע"ש עוד).

(ב"ח). על הטורים. למוה"ר ואל סירקיי"ש ז"ל.⁷ * **בית יוסף**. על הטור. לרבינו יוסף קארו ז"ל. * **בית מועד**. דרשות. למוה"ר מנחם רבא ז"ל.⁸ [נדפס בוויניצ'אה בשנת שס"ה] * **בן איש חי**. הלכה ודרשות. למוה"ר יוסף חיים ז"ל מבגדאד. * **בן יהודע**. על אגדות הש"ס. למוה"ר יוסף חיים ז"ל מבגדאד, בעל הבן איש חי ז"ל. [נדפס לראשונה בשנת תרנ"ח] * **ברכי יוסף**. הלכה. למוה"ר חיד"א ז"ל. * **גבול בנימין**. דרשות. למוה"ר רבינו בנימין הכהן וויטאלי ז"ל.⁹ [נדפס בשנת תפ"ו] * **דברים אחדים**. דרשות. למוה"ר חיד"א ז"ל. [נדפס בשנת תקמ"ח] * **דרך ה'**. מחשבה. לרבינו משה חיים לוצאטו ז"ל. * **דרשות הר"ן**. לרבינו נסים ז"ל, אחד מן הראשונים. [נדפס לראשונה בשנת רצ"ג] * **דרשות ר"י אבן שועיב**. דרשות. למוה"ר יהושע אבן שועיב ז"ל, אחד מן הראשונים, תלמיד הרשב"א ז"ל. [נדפס לראשונה בשנת רפ"ג] * **דרושי הצל"ח**. למוה"ר יחזקאל לנדא ז"ל, בעל הנודע ביהודה. * **דרך חיים**. על מסכת אבות. למהר"ל מפראג ז"ל. * **הגהות יעב"ץ**. על מגילת תענית. למוה"ר יעקב עמדין ז"ל. * **ספר העיקרים**. מחשבה. למוה"ר יוסף אלבו ז"ל, אחד מן הראשונים. * **זכר דוד**. על עניני מילה שבת ומועדים. למוה"ר דוד זכות ז"ל, אב"ד ור"מ דק"ק מודונה. [נדפס בשנת תקצ"ו] * **זרע ברך**. דרושים [נפלאים (סדר הדיוט)] על התורה, וכוללים בו דרשות לחמש מגילות והגדה של פסח. למוה"ר ברכיה ברוך ב"ר יצחק ז"ל.¹⁰ [ח"א נדפס לראשונה בקראקא בשנת ת"ו, וח"ב באמשטרדאם בשנת תכ"ב] * **זרע שמשון**. דרושים ובאור מאמרי חז"ל על התורה וחמש מגילות. למוה"ר שמשון נחמני ז"ל.¹¹ [נדפס לראשונה במנטובה בשנת תקל"ח] * **חידושי אגדות למהר"ל**. על אגדות הש"ס. למהר"ל מפראג ז"ל. * **חיי אדם**. הלכה. למוה"ר אברהם דאנציג ז"ל, מו"צ דווילנא. [נדפס לראשונה בשנת תקנ"ע] * **ספר חסידים**. מחשבה, מוסר, וקבלה. לרבינו יהודה החסיד ז"ל, אחד מן הראשונים. * **חתם סופר**. עה"ת. על הש"ס. ודרשות. למוה"ר רבינו משה סופר (שרייבער) ז"ל, אב"ד פרעשבורג. * **טור ברקת**. על שו"ע, הלכה וקבלה. למוה"ר חיים הכהן ז"ל.¹² * **יד יוסף**. דרשות. למוה"ר רבי יוסף צרפתי ז"ל, מרבני אנדרינופלא. הם דרשות נפלאים (סדר הדיוט - ספרים י'). כמעט בכל ספרי דרוש שבאו אחריי הביאו מדבריו. [נדפס לראשונה בשנת שע"ו] * **ידי חיים**. על שו"ע.

⁷ היה גדול בדורו, אב"ד דק"ק קראקא, זקן ויושב בישיבה. חיבר בית חדש על הטורים בעומק העיון, ולא היתה קריאה אשר שגבה ממנו וכמעט בכל סימן העמיק הרחיב. הוא היה תלמיד הרב החסיד מהר"ר שלמה מלובלין. וחתנו הוא הרב טורי זהב, כידוע. (שם הגדולים - גדולים פ"ה).

⁸ נדפס ע"י בנו, בעצת הרמ"ע מפאנו ז"ל. הובאו דברים מספר בית מועד בכמה חיבורים מגדולי ישראל אחריו, בספר ילקוט ראובני, ובספר מעיל צדקה לבעל השבט מוסר ז"ל, ועוד.

⁹ למוה"ר רבינו בנימין הכהן וויטאלי ז"ל היה תלמיד הרב משה זכות (הרמ"ז) ז"ל. היה אב"ד בקק"י ריגיו. תחלתו מקק"י אלישאנדיא די לא פאליא. למד חכמת הקבלה מהרב עיר וקדיש הרמ"ז ז"ל. והיה מפורסם בחסידות. ויש לו חתימות על תשובות בספר משאת משה וספר שמש צדקה. וחתניו היו גדולי הדור, מורנו ישעיה באסן ומורנו הרב מנשה פאדובה ז"ל. והרב המופלא מהר"י אריגו ז"ל ישב עם מה"ר בנימין הכהן הנזכר שבעה שבועות ללמוד ממנו חכמת הקבלה. (שם הגדולים - גדולים צ"ג).

¹⁰ מדיני קהילת קראקא, והיה תלמיד הר"ר נתן שפירא ז"ל אב"ד דק"ק קראקא בעמח"ס מגלה עמוקות. כתב הרב תוס' יו"ט ז"ל בהסכמתו לספר זרע ברך: ברוך ה' חילו של איש חיל רב פעלים מקבץ אל יד אל יד מדרשי חז"ל על פסוקי התורה לכל פרשה ופרשה, גם מדברי הוזהר, ומדקדק עליהם, וברוחב ביתו ובפלפולא חריפתא ועיונא עמיקתא מיישבם דבר דבור על אופניו בדברים מתוקים ומאד עמוקים, והוא דולה ומשקה לרבים כמים קרים על נפש עיפה וכו'. עכ"ל. הובאו דבריו פעמים לרוב בספרי דרוש הבאים אחריו.

¹¹ "הרב המקובל חסידא קדישא" (שם הגדולים - ספרים י' מ"ו). היה תלמיד הרב הג"מ אפרים הכהן מאוסטרא, והרביץ תורה בקק"י מודינא, ומרבני מנטובה מהר"ר אביעד שר שלום באזילה ומהר"ר דוד פינצי. [בשער ספר זרע שמשון כתוב שהרביץ תורה בעיר מודינא, פיסא וסיניא וריגיון]. ובקבלה היה תלמיד הרב מהר"ר בנימין הכהן מריגיו (בעמח"ס גבול בנימין). עיין לעיל ערך "גבול בנימין" אדוה"ח. וחבר תולדות שמשון על מסכת אבות, ונדפס. ושמעתי שהיה בקי בקבלה מעשית וצוה לגנוז כל כתביו בקבלה בקברו. (שם הגדולים סס).

¹² "הרב המקובל החסיד האלקי" (שון המידא נספר דברים אלהים - דרוש כ"א), "עיר וקדיש אור החיים" (מדנר קדמוס ש' כ"ז), מעיר ארם צובה, תלמיד הר"ח וויטאל ז"ל (שם הגדולים - גדולים מ' ל"ג).

למוה"ר יוסף חיים מבגדאד [הבן איש חי ז"ל] * ים של שלמה. על הש"ס. למוה"ר שלמה לוריא [מהרש"ל] ז"ל.¹³ [נדפס לראשונה בשנת שצ"ו] * יסוד ושורש העבודה. עניני תפילה מוסר והנהגות. למוה"ר אלכסנדר זיסקינד ב"ר משה ז"ל מהוראדנא. [נדפס לראשונה בנאווי דוואהר בשנת תקמ"ב] * יערות דבש. דרשות. למוה"ר רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל. [נדפס בשנת תקל"ט-תקמ"ב] * יפה מראה. על אגדות תלמוד ירושלמי. למוה"ר רבי שמואל ב"ר יצחק יפה אשכנזי ז"ל, (ראה ערך "יפה תואר"). [נדפס בשנת ש"ן] * יפה קול. על מדרש שיר השירים רבה. למוה"ר רבי שמואל ב"ר יצחק יפה אשכנזי ז"ל (ראה ערך "יפה תואר"). * יפה תואר. ראש המפרשים על המדרש רבה. למוה"ר רבי שמואל ב"ר יצחק יפה אשכנזי ז"ל.¹⁴ * כד הקמה. דרוש, מחשבה, ומוסר. לרבינו בחיי ז"ל, תלמיד הרשב"א, והוא המפרש על התורה ("רבינו בחיי עה"ת"). (שם הגדולים - ספרים כ' ה'). [נדפס לראשונה בשנת רע"ה] * ספר כלבו. הלכה ומנהג. לאחד מן הראשונים ז"ל (ע"י שם הגדולים - ספרים כ' ד'). [נדפס לראשונה בשנת רנ"ן] * כלי יקר. עה"ת. למוה"ר שלמה אפרים ב"ר אהרן ז"ל לונשיץ.¹⁵ [נדפס לראשונה בשנת שס"ב] * כנסת הגדולה. על הטור. למוה"ר חיים בנבנשתי ז"ל.¹⁶ * כסא דוד. דרשות. למוה"ר חיד"א ז"ל. [נדפס לראשונה בשנת תקנ"ד] * כתב סופר. עה"ת, דרשות, שו"ת. למוה"ר אברהם שמואל בנימין סופר ז"ל. * לב דוד. מוסר. למוה"ר חיד"א ז"ל. [נדפס לראשונה בשנת תקמ"ט] * לבוש. הלכה. למוה"ר מרדכי יפה ז"ל, תלמיד הרמ"א ז"ל.¹⁷ * לקח טוב. על מגילת אסתר. למוה"ר אליעזר אשכנזי ז"ל.¹⁸ [נדפס לראשונה בשנת של"ו] * מאירי. על הש"ס. לרבינו מנחם מאירי ז"ל, אחד מן

¹³ כתב הרמ"א ז"ל (שם הרמ"א - סימן קיז) למהרש"ל ז"ל: "וראוי לומר על מעלתו מה שאמרו על ר"מ ז"ל (ערוזין יג:) גלוי וידוע לפני הקב"ה שאין בדורו כמותו". עכ"ל.

¹⁴ למוה"ר רבי שמואל ב"ר יצחק יפה אשכנזי ז"ל, "החכם השלם" (שם מהרש"ץ ח"א סי' מ'), "ראש המדבריים, מופיע צפונות, מגלה עמוקות, הרב המופלא" (ממוך הסכמת הגאונים מכמי קושטנדינה, ונייטס סירי יהודה חאטש ז"ל נעל המסנה למלך). היה אחד מרבני קושטנדינא בזמן מהרשד"ם ומהראנ"ח ומהרש"ץ (שם הגדולים - גדולים ט' קי). ונפטר בשנת שנה.

בשנת שם"ד ערך רבינו שאלה אל הג"ר יו"ט צהלון ז"ל, ומהרש"ץ דן בדבריו, והסכים לדברי רבינו, ובדבריו שם הרבה להלל ולשבח את רבינו, וכתב: מלך ביופיו וצבי עדיו ופריז מתוק מדבש ונופת צופים אמרום קרנו תרום אכוליה כרכא רבא ובר רבא דן דין אמת לאמתו ולא מסתפי, הנך יפה. אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים עם יפה עינים בכף שניה, הלכה כדברי המכריע יריע אף יצריח מריח מים יפריח והלכו גוים לאורו ודורו דומה יפה. עכ"ל, ונדפס בשו"ת מהרש"ץ (ח"א סי' מ').

הרב יפה תואר ז"ל, הוא ראש המפרשים על המדרש רבה ועל אגדות תלמוד ירושלמי. ואין פירושו בדרך דרוש, כי אם לפי פשוטו ואמיתו של תורה (ה"ר שמואל אב"ד ו"מ דק"ק פרנקופרט דמין - ממוך הסכמתו לסי' פ). וכבר הארכנו מאד בתהילות הגאון האדיר הזה ב"רשימת הספרים" שבריש ספר הלילא דמרדכי [על מגילת אסתר], ממה שכתבו גדולי הדורות שלפנינו, ע"ש, אבל אין כאן מקום לכתוב אלא מעט מזער על עוצם גדולתו ועל רום מעלת ספריו הקדושים הפלא ופלא. זיע"א.

הערה חשובה: היפה תואר הנדפס במדרשים הנפוצים, אינו אלא ליקוטים קצרים מדבריו המרובים של הרב יפה תואר. ולא נדפסו ספריו הקדושים במלואם כמה מאות שנה, עד שנת תשמ"ט שנדפסו ספריו הק' במהדורות צילום (ע"י ר"ח וגשל ז"ל), וב"ה יש בידי ספריו הק' ממהדורה זו, ומשם העתקנו דבריו, ורוב דברים המובאים בספרנו מרבינו ז"ל, לא תמצא ב"יפה תואר" הנדפסים במדרשים הנפוצים, כי אם במקורם, כנ"ל.

¹⁵ היה תלמיד הגאון מהר"ל מפראג ז"ל (שם הגדולים - גדולים ט' ט'). והיה אב"ד בק"ק פראג עם הגאון החסיד הרב של"ה (שם הגדולים - ספרים ע' יח, וי' כ"א). ספר כלי יקר, הוא "ביאור יקר ונפלא" (מלך הדורות - ספרים כ') "נחמד וחשוב לאמיתתה של תורה" (שם הגדולים - ספרים כ' כ"א).

¹⁶ הרב הנזכר מאיר עיני גולה הוא בספרי כנסת הגדולה אשר נדפסו בשמונה חלקים, ובלעדו לא ירים איש מורה הוראה הבקי בדרך הוראה וכו' [ע"ש באריכות]. (שם הגדולים - גדולים ט' יז).

¹⁷ היה אב"ד דק"ק פוזנא, זקן ויושב בישיבה. (שם הגדולים - גדולים מ' פ"ג).

¹⁸ בעמח"ס מעשה ה'. היה אב"ד בקראקא, ושמעו יצא בכל הארץ. ונפטר שנת שם"ו או שם"ז. (סדר הדורות - שנת ה'שמו').

הראשונים. * **מאמר דקדוק חברים**. מחשבה ומוסר. למוה"ר יצחק מאלצאן ז"ל.¹⁹ * **מאמר מרדכי**. על שו"ע או"ח. למוה"ר מרדכי כרמי ז"ל.²⁰ [נדפס לראשונה בשנת תקמ"ד] * **מגן אברהם**. על שו"ע או"ח. לרבינו אברהם אבלי מקאליש ז"ל.²¹ * **מגלה עמוקות**. פירוש על פרשת ואתחנן. למוה"ר נתן שפירא ז"ל.²² [נדפס לראשונה בקראקא בשנת שצ"ו]. * **מקור חיים**. על שו"ע. למוה"ר חיים יאיר בכרך ז"ל. (ראה ערך "שו"ת חות יאיר"). * **ספר מהרי"ל**. דינים ומנהגים. מנהגי רבינו יעקב מולין ז"ל, אחד מן הראשונים. [נדפס לראשונה בשנת שט"ז] * **מהרש"א**. על הש"ס. למוה"ר שמואל אליעזר ב"ר יהודה הלוי אידלש ז"ל.²³ [חידושי אגדות נדפסו לראשונה בשנת שפ"ז-שצ"ב] * **מועד לכל חי**. על מועדי השנה. למוה"ר חיים פאלאגי ז"ל, רבה של העיר איזמיר.²⁴ * **מור וקציעה**. על שו"ע או"ח. למוה"ר יעקב עמדין [היעב"ץ] ז"ל. * **מורה באצבע**. הלכה ומוסר. למוה"ר החיד"א ז"ל. * **מחזור ויטרי**. הלכה ומנהג. לרבינו שמחה מויטרי ז"ל, תלמיד רש"י ז"ל. * **מטה משה**. הלכה ומנהג. למהר"ר משה מפרעמסלא ז"ל.²⁵ [נדפס לראשונה בשנת שנ"א] * **מנורת המאור**. מחשבה ומוסר. למוה"ר יצחק אבוהב ז"ל.²⁶ * **מעניני הישועה**. למהר"י אברבנאל ז"ל. על ספר דניאל. [נדפס בשנת ש"א] * **משיבת נפש**. עה"ת. למוה"ר יוחנן לוריא ז"ל, מחכמי אשכנז לפני חמש מאות שנה.²⁷ * **משך חכמה**. עה"ת. למוה"ר מאיר שמחה הכהן ז"ל מדווינסק. * **משנה ברורה**. הלכה. למוה"ר ישראל מאיר הכהן ז"ל. * **מתנות כהונה**. על המדרש רבה. למוה"ר יששכר בער ב"ר נפתלי כ"ץ בערמן אשכנזי ז"ל מק"ק שערבשין.²⁸ [נדפס לראשונה בשנת שמ"ז] * **נאות יעקב**. הלכה ודרשות. למוה"ר ישראל יעקב אלגאזי ז"ל, אב"ד ור"מ בעיה"ק ירושלים ת"ו. [נדפס בשנת תקכ"א] * **נוהג כצאן יוסף**. מוסר. דינים ומנהגים. למוה"ר יוסף יוזפא קאשמן סג"ל ז"ל מפרנקפורט. [נדפס בשנת תע"ח] * **נזר הקודש**. על בראשית רבה, "חיבור גדול בכמות ובאיכות" (שם הגדולים - ספרים נ' י"ג). למוה"ר יחיאל מיכל בן עוזיאל ז"ל מגלוגא. [נדפס בשנת תע"ט] * **נר מצוה**. על עניני חנוכה. למהר"ל

¹⁹ מגדולי תלמידי הג"ר ישראל סלנטר זצוק"ל. הוא בעהמ"ח סידור אשי ישראל [סידור הגר"א], וספר שביבת שבת, ועוד.

²⁰ הרבו להביא מדברי ספר מאמר מרדכי בספרי הפוסקים שבאו אחריו.

²¹ דבריו בקצור ועומק ישר ובקיאות (שם הגדולים - גדולים א' י"ד).

²² הגאון המקובל מהר"ן שפירא ז"ל היה אב"ד דק"ק קראקא. ושמעתי שהיה לו מגיד. וספר מגלה עמוקות, הוא ספר נפלא. (שם הגדולים - ספרים מ' מ"ה, וסלק גדולים נ' ל"ה).

²³ "רב מופלא" (שה"ג - גדולים א' פ"א), "גדול הדור הגאון מוהר"ר שמואל סג"ל אב"ד ור"מ דק"ק לובלין" (לשון הדין ז' - ש"מ הדין ס"י מ"ג). חיבר חידושי הלכות על רוב התלמוד, ולאורו הלכו כל מעייני הגמרא והתוספות, ושמעתייה לפום רבנן ותלמידיהון, ובפרט בגלילות אשכנז והמערב לא זז מחבבו וכל עסקם בו. וגם חיבר חידושי אגדות, וממנו יקחו הדרשנים ובעלי הפרשים הדביקוהו ליסוד דרושיהם. וגם אני שמעתי שיש לו שו"ת. (שם הגדולים א"ס). בספר ראש יוסף (פסחים דף כ"ז) כתב על המהרש"א, "כל דבריו ברוח הקודש נאמרו".

²⁴ הגאון המלבי"ם ז"ל (הוצג בספר רוח חיים - י"ד סימן של"ד - דף קצ"ז ע"ג) תארו: "הגאון האמיתי עטרת ישראל פאר הדור האי סבא קדישא חסידא ופרישא המאיר לעולם כולו בחיבוריו הקדושים הרב הכולל תורה ויראה וחכמה כקש"ת מוה"ר חיים פאלאגי אב"ד דק"ק אומיר".

²⁵ היה מגדולי תלמידי מהרש"ל ז"ל (שם הגדולים - גדולים א' מ"ו).

²⁶ היה תלמיד מהר"י קאנפאנטון, גאון בקאשטיליא. ומהר"י אבוהב נשוא פנים אצל מלך פורטוגאל, כמ"ש מהרימ"ט בתשו"י י"ד סי' י"ד. ומרן הבית יוסף מזכירו בשם "רבינו הגדול". ושמעתי דהוה רבה דרביה מהר"י בי רב. וחיבר מהר"י אבוהב פירוש לפי הרמב"ן על התורה, וספר מנורת המאור, ונדפסו. ועוד חיבר שיטות על התלמוד, ונדפס קצת בשו"ת מהר"ם גאלאנטי. וחיבר ספר ארון העדות מפסקי הלכות ובאור לטור א"ה, ומביאו לפעמים מרן בב"י, ואני הצעיר ראיתי כ"י. ועתה ראיתי בשו"ת הרדב"ז ח"ג דפוס פירורא סי' תק"ץ שמוזכר באור י"ד למהר"ר אבוהב. ועיין בתשו"י שבסוף ספר שבעה עינים. ותלמידיו הם מהר"א וכות הרב ספר יוחסין, ומהר"ם דאנון שחיבר כללי התלמוד כ"י. ונתבקש בישיבה של מעלה בשנת רנ"ג בפורטוגאל. (שם הגדולים - גדולים א' ע"ג, וע"ש עוד).

²⁷ יצא לאור ע"י מכון ירושלים בשנת תשנ"ג. וע"ש מה שליקטו מתולדותיו ותהילותיו.

²⁸ נדפס כמעט בכל המדרשים זה כמה מאות שנה.

מפראג [רבינו יהודה ליווא ב"ר בצלאל] ז"ל.²⁹ [נדפס לראשונה בפראג בשנת ש"ס] * **סדר הדורות**. קורא הדורות מראש, סדר תנאים ואמוראים, סדר הדורות האחרונים, ושמות הספרים ומחבריהם. למוה"ר יחיאל היילפרין ז"ל, אב"ד דק"ק מינסק ז"ל.³⁰ [נדפס לראשונה בקארלסרוה בשנת תקכ"ט] * **סדר היום**. הלכות, מנהגים, ומוסר. למוה"ר משה בן מכיר ז"ל.³¹ [נדפס לראשונה בשנת ש"ט] * **סידור רש"י**. על הסידור. * **סידור יעב"ץ**. פירוש על הסידור ועל עניני דיומא, ומוסר. למוה"ר יעקב עמדין [היעב"ץ] ז"ל. * **ספר החיים**. מחשבה ומוסר. למוה"ר חיים ב"ר בצלאל ז"ל.³² [נדפס לראשונה בקראקא בשנת ש"ג] * **ספר המנהיג**. הלכה ומנהגים. למוה"ר אברהם ב"ר נתן הירחי ז"ל. * **ספר הרוקה**. הלכה, מנהג, ומחשבה. לרבינו אליעזר ז"ל מעיר גרמיזא - "בעל הרוקה", אחד מן הראשונים ז"ל.³³ * **ספר זכירה**. סגולות ומוסר. למוה"ר זכריה ב"ר יעקב סימנר ז"ל. [נדפס בשנת תס"ט] * **עבודת הקודש**. הלכה ומוסר. למוה"ר חיד"א ז"ל. * **עיר גבורים**. עה"ת. למהר"ר אפרים מלונשיץ ז"ל, בעל הכלי יקר. [נדפס לראשונה בשנת ש"מ] * **עקידת יצחק**. דרושים. למוה"ר יצחק עראמה ז"ל.³⁴ [נדפס לראשונה בשנת רפ"ב] * **ערוך השלחן**. על סדר שלחן ערוך. למוה"ר יחיאל מיכל הלוי עפשטיין ז"ל, אב"ד נאוההרדק. * **פירוש הרי"ף** [הנקרא "מאור עינים"]. על עין יעקב. למוה"ר

²⁹ רבינו יהודה ליווא בהר"ר בצלאל מפראג ז"ל, הנודע והמפורסם בשם מהר"ל מפראג, "הוא הרב הגדול נזר החכמים מופת דורותינו אשר לאורו ילכו בני עמינו ומימיו שותים כל תפוצות ישראל" (ממ דוד - ח"א ע"ג). "מי ישיח נפלאותיו, מי יספר שבח מעלותיו, ע"כ דומיה היא תהילתו, והסתר בחקר כבודו הדרתו, והקצר בשבחיו תפארתו, ה"ה רוח אפינו מחמד עינינו מופת דורינו, פאר גלותינו, הגאון הגדול בישראל שמו פ"ה נ"י ע"ה ר"מ ור"ג מו"ה יהודה ליווא יצ"ו אב"ד הישראלי בק"ק עיר ואם בישראל ק"ק פראג יצ"ו, השם יפרסם עליו סוכת שלומו, ויהי שלום בחילו ושלחה בארמנותיו ולכל השואבים מימיו מקור מים חיים, ולכל המסתופפים בצל מעלתו שלום". (לשון מהר"ס לונלין נשאלה שאל למיהר"ל בשנת ה'שס"ג - ש"מ מהר"ס לונלין ס' י"א). הרב תוספות יו"ט קורא אותו "רבינו הגדול מרנא ורבנא הגאון רבי יהודה ליווא בר בצלאל זל"ה". (הקדמת המוספות יו"ט לפירושו על המשניות, ע"ש). והגאון מהר"ר נפתלי הכהן בתשובתו הבאה בשו"ת הגאון מהר"ר צבי (חכם צבי) ס' ע"ו כתב "אבי זקני מהר"ר ליווא מפראג אשר שמש ברוח הקודש כמפורסם וכו'". ואני הדל קבלתי מרב אחד אשכנזי מעשה נורא שעשה על ידי מה שגילו לו מהשמים, ומזה נמשך שדבר עם הקיסר ביחוד כמו שעה וחצי ועשה לו כבוד גדול כמו שכתב בספר צמח דוד. (שם הגדולים - גדולים ל' י"ז). חיבר כמה ספרים, גור אריה על רש"י בחומש, וספר גבורות ה', וספר דרך חיים, ועוד חבורים אחרים. היה אב"ד במדינת מעהרין עשרים שנה. ואח"כ אב"ד וראש ישיבה בק"ק פראג. [שם העמיד תלמידים הרבה, ויסד בית ועד לחכמים, הוא בית המדרש הגדול הידוע הנקרא "קלויז", והרביץ תורה בתוכו י"א שנה, ואחר זה עוד ארבע שנים (ממ דוד ח"א ע"ג)]. ואח"כ [לעת זקנתו] היה אב"ד [וראש הישיבה (צמח דוד שם)] בק"ק פוזנא [נורב על כל גלילת גרוס פולין (ממ דוד שם)]. (שם הגדולים - גדולים ל' י"ז).

³⁰ הרגיל בספר סדר הדורות, כי בהבלי והירושלמי והמדרשים כמאן דמונח בכיסתיה. והקדמתו הארוכה והנוראה ותקוני הש"ס שאחריה וחלק התנאים והאמוראים מבהילים את הרעיון מראות נפלאות ופלאי פלאות בקיאותו וחפ"ש מחופש בכלהו ספרי דבי רב אשר היו עמו במחיצתו. (שם הגדולים - ספרים ס' ח').

³¹ היה מרבנן קדישי קשיאי בעיה"ק צפת תוב"ב בזמן מה"ר חייא רופא ומה"ר שמואל אוזידא, והיה ריש מתיבתא בעיר עין זיתון אשר בגליל (שם הגדולים - גדולים מ' ק"ה).

³² מהר"ל מפראג ז"ל היה אחיו. למד ביחד עם רבינו הרמ"א ז"ל אצל הגאון מהר"ר שכנא ז"ל. הרביץ תורה בישראל ארבעים שנה, ונהג משינה ביום מתן תורה שנת שמו"ח. (שם הגדולים - ספרים ו' ג').

³³ הוא בנו של רבינו יהודה, נכדו של רבינו קלונימוס, והוא תלמיד רבינו יהודה החסיד. (שם הגדולים - גדולים א' י"ט). יש מי שכתב שהרב רבינו אלעזר מגרמיזא בעל ספר הרוקה היה רבו של הרמב"ן ז"ל (ש"ג - גדולים מ' קס"ג). כתב הפני יהושע ז"ל (מגילה טו). "...ונתתי שמחה גדולה בלבי ממש כיום מועד כקריאת המגילה שזכיתי לכון לדעת הגדול בעל הרוקה ז"ל שזכה לרדת הקודש, ואולי בר מזלה אנא להא מילתא". עכ"ל.

³⁴ עקידת יצחק להרב הפילוסוף האלהי מהר"ר יצחק עראמה ז"ל, ספר נחמד מאד, ויש בו שערם מלמעלה מנה ויהללוהו בשערי"ם. וכל ספרי הדרשנים בדורות שלפנינו שותי מימיו הנאמנים באו שערי בתודה. (שם הגדולים - ספרים ע' ג').

רבי יאשיהו ב"ר יוסף פינטו ז"ל.³⁵ * פירוש רבי יוסף יעב"ץ.³⁶ על מסכת אבות. * פירוש רמב"ן. פירוש עה"ת, ופירוש על הש"ס. לרבינו משה בן נחמן ז"ל, אחד מן הראשונים ז"ל. * פלא יועץ. מוסר. למוה"ר אליעזר פאפו ז"ל. [נדפס לראשונה בשנת תקפ"ה] * פני יהושע. על הש"ס. למוה"ר יעקב יהושע ז"ל.³⁷ [נדפס לראשונה בפרנקפורט דמיין בשנת תק"ב] * פרי מגדים. על שלחן ערוך. למוה"ר יוסף ב"ר מאיר תאומים ז"ל.³⁸ * צדה לדרך. דינים, מנהגים, ועוד. לרבינו מנחם בן זרח ז"ל.³⁹ [נדפס לראשונה בשנת ש"ד] * צידה לדרך. ביאורים על פירוש רש"י והרא"ם על התורה. למוה"ר יששכר בער ב"ר ישראל ליזר פרנס איילנבורג ז"ל.⁴⁰ [נדפס לראשונה בפרג בשנת שפ"ג] * צפנת פענח. דרשות. למוה"ר יוסף מטרנני (מהרי"ט) ז"ל.⁴¹ [נדפס בשנת ת"ח] * קב הישר. מחשבה ומוסר. למוה"ר צבי הירש קאייננוור ז"ל מפרנקפורט דמיין.⁴² [נדפס לראשונה בשנת תס"ה] * קול יהודה. דרשות. למוה"ר יהודה ב"ר יצחק עייאש ז"ל,⁴³ אב"ד ור"מ באלגיר. [נדפס בליוורנו בשנת תקנ"ג] *

³⁵ כתב החיד"א ז"ל (שה"ג - ספרים מ' ז'): "מאור עינים" ("פירוש הר"ף") - על עין יעקב כולו, ממנה"י פינטו, בכל הארץ יצא קו תהלתו ואורו על כנפות האר"ש. עכ"ל.

³⁶ הרב החסיד מורנו יוסף יעב"ץ זצ"ל [היה] צדיק הראשון מחסידים האחרונים, והוא היה מהמגורשים מספרד שנת רנ"ב. [לשון החיד"א ז"ל נספר שם הגדולים - ספרים א' ג].

³⁷ הוא הגאון אב"ד ור"מ דק"ק פפד"מ שנת תק"א. [גם שימש בכתר הרבנות בק"ק לבוב והגליל, וק"ק ברלין, וק"ק מיץ (שער הספר פני יהושע ח"ג - פינדל מקיץ)]. ויצא שמו בכל העולם באמצעות חברי טהרה פני יהושע ארבעה חלקים על הש"ס. ואני הצעיר וזכתי לקבל פני שכינה איזה ימים, ומראהו כמראה מלאך האלהים. ונתן לי במתנה ספר פני יהושע על סדר מועד שנדפס בו בפרק. ונח נפשיה דרב שנת תקי"ו. (שם הגדולים - גדולים י' כ"ה).

³⁸ היה אב"ד ור"מ דק"ק פראנקפורט דאדר. פרי מגדים, הוא חיבור נחמד ויפה, שם הראה ענותנותו וחסידותו מוקפים חומת תורתו. (שם הגדולים - חלק ספרים פ' קל"ט, וחלק גדולים מ' ל"ג, ע"ש עוד).

³⁹ היה תלמיד רבינו יהודה בן הרא"ש ורבינו יהושע בן שועיב. ונתבקש בישיבה של מעלה בשנת קל"ד. (שם הגדולים - גדולים מ' מט). מן הספר [צדה לדרך] ניכר גדולתו בתורה ושאר חכמות וכו'. (שם הגדולים - ספרים ז' ד', וע"ש עוד).

⁴⁰ היה אב"ד דק"ק גוריציא במדינת פרו"ל [באיטליא]. היה תלמיד הרב סמ"ע, ותלמיד מהר"ם יפה ז"ל בעל הלבושים. (שם הגדולים - גדולים י' מכו, ע"ש עוד).

⁴¹ רבינו מהרי"ט ז"ל היה "אבי התעודה" (שה"ג - גדולים ט' ו'), בנו של המבי"ט ז"ל. כי נח נפשיה דרב המבי"ט [בשנת ש"מ (קורא הדעות)] היה מהרי"ט בן י"ב שנה בעיה"ק צפת. ולמד לפני הרב הגדול מהר"ש סאגיס. ואח"כ קרא ושנה כל התלמוד עד שהי"ל הש"ס כמאן דמנח בכיסתיה. והלך בשליחות לקושטנדינא, ועכבהו שם לאב"ד. [ואז היה הרב כבן ל"ה או ל"ו שנה (קורא הדעות)]. (שם הגדולים - גדולים י' קל"ו). והרביץ תורה בישראל בתוקף עינו ובקיאותו. והרגיל בספרי האחרונים עניו יחזו שגדולי ישראל היו תלמידיו. ואזכיר מה שנתברר לי מתלמידיו מתוך ספרי דבי רב הנדפסים וכו', ואלו הם: הרב שדה יהושע, ואחיו הרב כנסת הגדולה, הרב נתיבות משפט, הרב מהר"ח אבואלעפיא הזקן, הרב מה' אברהם היכני, הרב מה' אברהם נ' חנניה, הרב מה' יוסף קצבי, הרב מה' יצחק אלפאנדרי, הרב מה' רפאל איספיריאל, הרב מה' יוסף הכהן חסיד, הרב מהר"ש הלוי, הרב מהר"ש עדילה, ובני הרב מה' משה ומה' ישעיה מטאדני, ומה' יצחק אלנקווה, ומה' נתן גוטה. כל אלה תלמידי מהרי"ט. ונתבקש בישיבה של מעלה בקושטא שנת שצ"ט. (שה"ג שס).

כתב בנו מהר"מ בהקדמתו לספר תשובות הרב ח"א שחי שבעים שנה, ובארץ מצרים למד רוב הש"ס בעיין נמרץ, והיו לו שמונים תלמידים. ושם בהקדמת מהר"ם ובהקדמת אחיו מהר"י יגידו צדקתו וענותנותו וחסידותו, והוא פלא. ובודאי דלא זכה לכתרה של תורה להיות כולי תלמודא כמאן דמנח בכיסתיה ולהרביץ כ"כ תורה ולחבר כ"כ ספרים עמוקים אם לא קדמה לו ראות חטא וענוה וחסידות. (שה"ג שס).

⁴² הוא "ספר רפואת הנפש, מרפא לנשמה וגוף, שכל דבריו נאמרים בהשכל ומוסר... ישמחו הקונים בו, שוה לכל נפש..." [לשון צנען הפרי מגדים ז"ל נסממו לספר קצ הישר - דפוס מקמ"ו]. וראה בדפוס חדש מה שהביאו באריכות אודותיו ז"ל.

⁴³ היה תלמיד הרב מהר"ש צור, הרב המחבר פרי צדיק. והיה שקדן גדול בתורה, כנראה מרוב ספריו שנדפסו ואשר יש לו בכ"י. ובסוף ימיו זכה לבוא לעה"ק ירושלים ת"ו, והיתה מנוחתו כבוד זה"ה. (שם הגדולים - ספרים ז' יז). הג"ר יהונתן אייבשיץ ז"ל (נפסממו לספר ואלף ללוה) קראו "הרב המובהק החכם השלם מפורסם שמו לתהלה וכו' ותורתו יורה כאור בוקר בארץ, הרב הגאון פאר הדור כמוהר"ר יהודא

קונטרס סוד הדלקת נרות חנוכה. מיוחס לר' יצחק סגי נהור ז"ל, בנו של הראב"ד ז"ל. *
קיצור שלחן ערוך. הלכה. למוה"ר שלמה גאנצפריד ז"ל. * **ראש יוסף**. על הש"ס. למוה"ר יוסף
 ב"ר מאיר תאומים ז"ל, (ראה ערך "פרי מגדים"). * **רבינו יהונתן מלוניל**. על הש"ס. היה תלמיד
 הראב"ד בעל ההשגות. * **ריטב"א**. על הש"ס. לרבינו יום טוב ב"ר אברהם אלאשבילי ז"ל, תלמיד
 הראב"ה והרשב"א. * **רינה של תורה**. על שיר השירים. למוה"ר נפתלי צבי יהודה ברלין ז"ל, אב"ד
 ור"מ דוואלאזין. * **רמ"א**. על שו"ע. * **רמב"ם** [משנה תורה]. הלכה. * **הר"ן** [על הרי"ף]. *
רש"י. פירוש על תנ"ך ושו"ס ובראשית רבה. לרבינו שלמה יצחקי ז"ל. * **שו"ת אבני ישפה**.
 למוה"ר ישראל פסח פיינהדלר ז"ל. * **שו"ת אגרות משה**. למוה"ר משה פיינשטיין ז"ל. *
שו"ת בנין שלמה. למוה"ר שלמה הכהן ז"ל, מו"צ בעיר ווילנא. * **שו"ת שרגא המאיר**.
 למוה"ר שרגא פייוויש שנעבאלג, רו"מ בק"ק לונדון יצ"ו. * **שו"ת חות יאיר**. למוה"ר חיים יאיר
 בכרך ז"ל. * [נדפס לראשונה בשנת תנ"ט] * **שו"ת חכם צבי**. למוה"ר צבי אשכנזי ז"ל. [נדפס לראשונה
 בשנת תע"ב] * **שו"ת מהרש"ל**. למוה"ר שלמה לוריא ז"ל. (ראה ערך "ים של שלמה"). * **שו"ת**
מהרי"ל. (ראה ערך "ספר מהרי"ל") * **שו"ת קנין תורה**. למוה"ר אברהם דוד הורוויץ ז"ל, אב"ד
 שטראסבורג וחרב הבד"צ בעיה"ק ירושלים ת"ו ז"ל. * **שו"ת רב פעמים**. למוה"ר יוסף חיים [הבן

עייא"ש וכו' אשר נודע בישראל גדול הוא וגדולים מעשיו וכו', ע"ש עוד. וע"ע בהסכמות שם,
 שבחים נפלאים שנאמרו עליו משאר גאוני דורו. הג"ר חיים אבן עטר ז"ל ביקש ממנו הסכמה על ספרו
 הקדושים, אור החיים עה"ת, ופרי תואר. וגם הרב חיד"א ז"ל ביקש ממנו הסכמה על ספרו "שער
 יוסף", ושם הוא קורא את הרב יהודה עייאש ז"ל "המאור הגדול, שמו נודע בשערים, מעלת הרב
 המובהק, נר ישראל אשר האיר וזרח וכו'".

⁴⁴ כתב הרמב"ם ז"ל (נדפס נספח אגרות הרמזים) אליו: "...הרב המובהק הפטיש החזק המעולה רב יהונתן
 הכהן, זה הדור בלבדו וכו' ורוח נדיבה רוחו וכו' ולמלחמות התורה חגר חרבו וכו' ועל כסא התלמוד
 מושב מנוחו, הוא הרב הנערב וכו' עמוד המערב הנחמד מזהב ומפז רב, מורנו ורבינו יהונתן סגולת
 החכמים בן כבוד גדולת קדושת מורינו ורבינו דוד הכהן זצ"ל וכו', מאת הנספח לראותך המשתעשע
 בכינתן השמח בחברתך המתפלל תמיד להתמיד שלותך ולהרבות תורתך ולהאריך בטוב ימין. משה
 ב"ר מיימון זצ"ל".

⁴⁵ "אביהם של ישראל" (מנחם מנחם ז"ל), אחד מגדולי הראשונים. היה מגזע התנא ר' יוחנן הסנדלר. היה
 תלמיד רבינו יעקב בר יקר ורבינו יעקב בר יקר תלמיד רגמ"ה, כ"כ בתוספות שאנץ גיטין כ"ד דף מ"ז,
 והיה רש"י תלמיד רבינו יצחק הלוי. ומגדולי תלמידי רש"י, רשב"ם ורבינו שמעיה מפרש מדות - בני
 בנותיו, ורבינו יצחק בר הלוי, ורבינו שמחה, ורבינו שמריה, ורבינו שמואל בונבורג. ורבותינו
 בעלי התוספות מיוצאי חלציו. (שם הגדולים - גדולים ז' ליה).

במגלת סתרי מהרה"ו זצ"ל כ"י מכתב ידו ממש כתב, וז"ל: רבנא שלמה ז"ל (רש"י), לאחר מותו
 בא בחלום לבן בתו, רבנא שמואל (רשב"ם), והקיצו ז"ל, אמר לו "מי אתה?" א"ל "אני שלמה זקן.
 קום ורחץ בנקיון כפיך ותלמוד ממני קריאת שם הנעלם, כי הכל למדתיך חוץ מזה". וכן עשה, וישב
 אצלו בממשות, אבל לא ראהו, ולמדו וכו'. ואמר לו "תבין הפירוש בטוב, כי אין לי רשות עוד לעכב".
 עכ"ל. וצא ולמד קדושתו ותוקף גדולתו שלא רצה הן בעודנו חי ללמדו עד דשקל רשותא וידע
 בעוה"ב דרשב"ם ראוי לזה, ואין להאריך. (שם הגדולים ז"ס).

שמעתי מפה קדוש רב מופלג שקיבל מרבו, דרש"י התענה תרי"ג תעניות קודם שכתב פירוש
 התורה. והיה אומר ר"ת נכדו "מה שפירש אדוני זקני הש"ס אף אני אעשה זאת, אבל פירוש המקרא
 לית בחילי, כי לא אוכל עשהו". ועתה ראיתי בספר מאמר העתים להרמ"ע שנדפס בדיהנפארט שנת
 תג"ן אשר בסוף הספר ממש הביא מעשה ממקובל גדול פלא והפלא, ומכלל הדברים נראה שרש"י
 כתב פירושו ע"פ הסוד ויש בדבריו רזין עילאין ולכן התענה תרי"ג תעניות, ומשה רבינו ע"ה אמר לו
 "אשריך וכו'". והמקובל הוא החסיד מהר"ר נחמן בר שמואל ז"ל שהפליא לעשות והלך על קבר רש"י
 ז"ל ועשה סיגופים והפסקות עד שגילו לו סוד מ"ש רש"י (נחאשית ל"ו י"ט) "ויתנכלו אותו, אותו, עמו,
 כלומר אליו" סודות עליונות, ע"ש באריכות. (שם הגדולים - ז"ס, ע"ש עוד נאמרים).

⁴⁶ היה רב ומו"צ בעיר נתיבות בא"י יצ"ו. כתב הרה"צ המפורסם רבי ישראל אבוחצירא [הבבא סאלין
 ז"ל בהסכמתו: נעים לי להודיע בזה שאני מכיר היטב את הרב ישראל פסח פיינהדלר (שליט"א) [ז"ל]
 שהוא רב ומו"צ כאן בנתיבות, ואנחנו בבית שלנו שואלים אותו בכל השאלות בהלכה, וכל היוצא מפיו
 אנחנו עושים. עכ"ל.

⁴⁷ את יקר תפארת גדולתו ניכר מספרו (שם הגדולים - גדולים ז' כ"ו, ע"ש נאמרים).

איש חין ז"ל. * שו"ת שבט הלוי. למוה"ר שמואל הלוי וואזנר ז"ל. * שו"ת שב יעקב. למוה"ר יעקב כ"ץ ז"ל. ⁴⁸ [נדפס לראשונה בשנת תק"א] * שו"ת תשובות והנהגות. למוה"ר משה שטרנבוך שליט"א, ראב"ד עיה"ק ירושלים ת"ו. * שאלתות דרב אחאי גאון. הלכה. * שבט מוסר. למוה"ר אליהו הכהן ב"ר שלמה אברהם הכהן האיתמרי ז"ל. [נדפס לראשונה בשנת תע"ב] * שבלי הלקט. הלכה ומנהג. לרבינו צדקיה ב"ר אברהם הרופא ז"ל, אחד מן הראשונים ז"ל. [נדפס לראשונה בשנת ש"ן] * שיירי כנסת הגדולה. על הטור. למוה"ר חיים בנבנשתי ז"ל (ראה ערך "כנסת הגדולה"). * שלחן גבוה. על שו"ע. למוה"ר יוסף מולכו ז"ל. ⁴⁹ [נדפס בשנת תקט"ז] * שלחן ערוך. לרבינו יוסף קארו ז"ל. * של"ה [שני לוחות הברית]. "חיבור נורא וגדול כלול בפרד"ס וחידושי דינים וכללים ומוסר וכל סדר קדושה" (לשון המדפיס) ז"ל נספח שם הגדולים - גדולים י' ש"ט. למוה"ר ישעיה ב"ר אברהם הלוי הורוויץ ז"ל. ⁵⁰ * תורת משה. על התורה. לרבינו משה סופר [החתם סופר] ז"ל. * תיבת גמא. על התורה. למוה"ר יוסף ב"ר מאיר תאומים ז"ל, (ראה ערך "פרי מגדים"). [נדפס לראשונה בשנת תקמ"ב] * תפארת ישראל. על משניות. למוה"ר ישראל ליפשיץ ז"ל. * תשב"ץ קטן. דינים ומנהגים. לרבינו שמשון בר צדוק ז"ל, תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ז"ל.

⁴⁸ הוא הגאון אב"ד ור"מ דק"ק פרנקפורט דמיין, שקבלוהו לרב בשנת תע"ח, והרביץ תורה בישיבתו החשובה והגדולה מת' בחורים מופלגים, והעמיד שם תלמידים הרבה, ונח נפשיה דרב בשנת ה'ת"ק. (שם הגדולים - גדולים י' ל"ב, ע"ש ציטר אריכות).

⁴⁹ "החכם השלם רב ועצום ריש טבחי" דשיפורי מק"ק הנד' [שאלוניקי] (לשון הגיר דוד פאלדו ז"ל [הינוע] נשערים מהפלטת שקידמו ושלמותו] (ס"ג - גדולים ד' מ"ג) נשערים מכתם לדוד י"ד ס' ג'').

⁵⁰ הוא הקדוש המפורסם בתפוצות ישראל, בכל הארץ יצא קו תהלתו וקדושתו וקדושת משפחתו הרמה והנשאה הפלא ופלא מיוחסת ומקודשת. היה אב"ד בק"ק פראג ובק"ק הראשיות שבאשכנז. ועלה לעיר הקדש ירושלים ת"ו בשנת שפ"ב, והי"ל צער שם מתגרת צר הצורך על הארץ ככתוב בספר חרבות ירושלים. ועלה לעה"ק טבריא תוב"ב והיתה מנוחתו. והרב חיבר חבור על כל המרדכי, ומקרויב נדפס בגדי ישע על ספר מועד, וחיבר הגהות על ספר עמק ברכה ברכת אברהם הגאון אביו, ובעה"ק ירושלים חיבר ספר שני לוחות הברית, ושער השמים בכוונות התפלה, ובדפוס ראשון יש שם הסכמה מהגאון בעל ב"ח ומפליג בשבחיו, ושם הסכמת הגאונים הרב תו"ט והרב מה' יהושע מקראקא ושאר גאונים בתוך זמנו ואחר זמנו. (שם הגדולים - גדולים י' ש"ט).

פרק א'

מאי חנוכה - נס חנוכה

א. "והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום ורוח אלקים מרחפת על פני המים" (נלש"ט ז'). רבי שמעון בן לקיש פתר קריא בגליות: "והארץ היתה תהו", זה גלות בבל וכו'. "ובהו", זה גלות מדי וכו'. "וחושך", זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן (שהיו גזירותיה על ישראל יותר קשות משאר המלכיות, שהיתה גזרת להעביר על דת¹ (יפס מואר) וכו'. (בראשית רבה ז' ד').

"וחושך" זה גלות יון

ב. בבית שני, כשמלכו יון [הרשעה (אגרת מימן)]², גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם (גזרו שמדות גדולות ומשונות על ישראל לאבד הדת (אגרת מימן))³ ולא

גזירות היוונים על הדת

¹ וכ"כ בפרקי דרבי א'יעזר (פקי כ"ט): "חשכה" - זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצוות שבתורה. עכ"ל.

² יון לקח את ארץ ישראל מידי הפרסיים, והתמידו בה מימי אלכסנדרוס מוקדון עד שקמו החשמונאים, שהיו בזה הזמן ששה מלכים ליון מושלים עליה זה אחר זה, והיו שנות ממשלתם כפי זה המספר המדויק אצלי מאה וארבעים וחמש שנים. (מעניי הישועה [לסרי אגרינאל ז' ב] - מעין ז' תמר ג').

³ למה באו על ישראל צרות היונים: איתא בזוהר חדש (פרשת נח) שהקב"ה שלח את ישראל לבבל, וכיון שמלך בבל הכביד עולו עליהם ברעב ובצמא ובהריגת צדיקים הרבה, חזרו בתשובה, וקבלה הקב"ה. ושוב חטאה כנסת ישראל כמתחילה ויוסף להגלותם בגלות יון. דא"ר יהודה, גלות יון, אחשיך פניהון דישאל כשולי קדרה, ומרוב צערם ודוחקם מה כתיב ביה? "ותבא אליו היונה לעת ערב" (נלש"ט ח' י"ב), מה "לעת ערב"? שלא היתה מאירה להם שעת הרוחה כבתחילה ונהרגו צדיקים ונחשך היום והעריב להם השמש, ולא יכלו לעמוד מפני דוחק הגדול שהיה עליהם, שנאמר (ירמיה' ד') "אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב", "כי פנה היום" - אלו הם הצדיקים המאירים כשמש. כו'. לולי שהעיר הקב"ה רוח הכהנים שהיו מדליקין נרות בשמן זית, אזי אבדה פליטת יהודה מן העולם. ובכל פעם ופעם שבה [כנסת ישראל] בתשובה ונתקבלה. א"ר פנחס, חוץ מן גלותא רביעאה דעדיין לא שבה, והכל תלוי בתשובה. עכ"ד, (ועי' לקמן סעיף 50).

בעונותיהם, כדי שיעשו תשובה

ובספר בית מועד (דוש י"ד - ז' קג:קא). כתב: כשנעבור על מה שאירע לאומה ישראלית מהטירופים עם הגוים אשר היו בארץ בימים ההם, נמצא שכפי העבירה שהיתה בהם בישראל העיר ה' רוח האומה שהיתה בסטרא דעבירה היא לצער את ישראל ולהלקותם ולסרסם בקוצים ובעקרבים, כי לכך הועמדו והוצרכו, יען כי העון עצמו נעשה שליח להפרע ממי שעשה אותו (כ"כ האלשיך ז"ל (ויקרא' י"ב-י"ג) ועוד, כהנאנו נספר מלחמת קודש (פרק ח' סעיף ק"ג [נמדהוה' ז'])), וכו', [ע"ש שהביא כמה דוגמאות]. ואף בזמן בית שני, עם שלא היו ישראל עובדי עבודה זרה ממש, כי ראו כי כלתה אליהם הרעה בבית ראשון בסיבתה (עי' יומא ט'), מכל מקום נמצא אתם שמץ פסול ע"ז - היינו הפירוד והשנאת חנם שהיתה ביניהם, ונעשו כתות ובעלי דעות פסולות שהביאום למינות; מפני ששנאת חנם מגעת מנחש הקדמוני שהחטיא חנם, ולכן היא קשה, שמטלת זוהמא בלב הגורמת השחתה והפסד, ומי שבלבו שנאת חנם לא יחוש לרעתו כדי להרע לזולתו, כמו שעשה נחש הקדמוני שבא על שנאת חנם וגרם רעה לו ולזולתו לדורות עולם, וכו'. ואין שנאת חנם מצויה באדם אלא בהיותו קרוב למינות. והראיה, שבזמן בית שני כשצרו יונים על ישראל ובקשו לעקורם מן הדת, הן זה היה לפי שנכשלו ישראל בעבירות קשות קרובות למינות בסיבת הפירוד והשנאת חנם, כמו שלבסוף גם כן פרחו במצחם. ובימי יון, לפי שכבר

עניי שנאת חנם באו לזולת בתורה ומצות - ומדה כנגד מדה באו עליהם אומה המולדת התורה והמצות

הניחו אותם לעסוק בתורה⁴ ובמצוות; [גזרו לבטל מהם שבת (שיחללו שבת (אגרת מימן)) ראש חודש⁵ ומילה⁶ (מגילת אנטיוכוס), ושלל יסגור אדם את פתח ביתו

ולזלו ישראל בתורה ומצוות, הביא הקב"ה עליהם אומה המזלזלת התורה והמצוות ובקשו לשכחם מהם לגמרי, וכו'. עכ"ד, וע"ש עוד.

ובספר **מגילת עמוקות** (על ולמחן - אופן לייצ) כתב שבא הגזירה ד"כתבו על קרן שור וכו'", לפי שאז נתעורר חטא מכירת יוסף. ובספר **זרע שמשון** (פסגת מקץ) הביא את זה, וכתב דזהו ש"אנטיוכוס" עולה בגימטריא "יוסף", וכן "מלך יון" גימטריא "יוסף". ולכן לעולם פרשת מקץ בא בחנוכה. וראה הערה 23 מהחתם **סופר ז"ל**.

ובספר **החיים** (פסגת וכללה - פרק ז') כתב: לא הגיעו אליהם צרות היונים רק בשביל שרצו להשתמד ח"ו ולפרוק עול לגמרי בימי יחזקאל הנביא (ע"י סנהדרין קט), וכל האומר שרוצה להשתמד ח"ו ידוע שלא יכופר לו עון זה עד שיהרג עצמו על קדושת השם. וזה שהשיב להם הנביא (יחזקאל מ' ל"ב) "העולה על רוחכם היו לא תהיה", ולמה? כי "ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלך עליכם" (שם שם ל"ג), כלומר, ידעתי בכם שאתם מאמינים בני מאמינים וכאשר אשלח עליכם חמת אנטיוכוס הרשע וחביריו שיהרגו אתכם בזדון, אז תעמדו בנסיון ועל ידי כן תחזרו לחנך בית ישראל, כדרך שחינך שלמה בית ה' בכמה מיני קרבנות, כך יתחנך הבית הזה ע"י זקנים ונערים טף ונשים ובתולות שלא ירצו להשתמד ויהיו נהרגים על קידוש ה' יתברך. עכ"ל, וע"ש עוד.

כתב **מהר"י ז"ל** (אור חדש - אסמך א' א'): בימי יונים נגזר עליהם שמד, ובפרט שגזרו היונים שכל בתולה קודם שתכנס לחופה תהיה נבעלת, כל זה לקבל עונשים על מה שחטאו בערוה בימי בית ראשון (מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגילוי עריות, ושפיכות דמים (יומא ט:)). ונצולו על ידי חשמונאי ובניו, שהיו כהנים גדולים - קדושים מן הערוה, שכל מקום שתמצא קדושה הוא גדר ופרישה מן הערוה, כמו שהוא מפורש בתורת כהנים באריכות, ולכן הכהנים שיש בהם קדושה הם נגד הערוה, והם היו מבטלים דבר זה. והתחלת זה היה ע"י יהודית, שרצה לזנות עמה והרגתה. עכ"ד. וראה לקמן הערה 21 מהב"ח ז"ל.

⁴ **למה גזרו על תלמוד תורה: כתב הפרי מגדים ז"ל** (אורח סימן מ"ע - נאשל אגריס) שגזרו "להשכיחם תורתך" מחמת קנאה, כי אין חכמה כחכמת התורה. עכ"ד.

ומהר"י ז"ל (נר מאז מ"ב) כתב: מלכות יון, הוא מוכן להתנגד לישראל במה שיש להם תורה ומצוות אלקיות. כי אל מלכות זו שייך לה החכמה - שהיא שכל האדם בלבד, לא השכל האלקי הנבדל - שהיא התורה האלקית. וכן הם מתנגדים ביותר לבית המקדש, שיש לו מעלה אלקית קדושה, כי התורה ובית המקדש הם שתי מדרגות זו על זו, כמו שאמר בכול מקום שנים אלו יחד (אבות ה' כ') "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקינו בתורתך", כמו שהוא מבואר במקום אחר. ולכן היו מתנגדים אל המצוות התורה, ולבית המקדש בפרט.

ולכן [היה הנצחון במלחמה ע"י כהנים עובדי ה' בהיכלו (מהר"ל - חידושי אגדות שנת כ"א)], ו[הנס שנעשה להם היה בנרות של בית המקדש, (משלי י' כ"ג) "כי נר מצוה ותורה אור". ושמונה ימים שנעשה להם הנס, מורה על מעלת התורה, כמו שבארנו זה במקום אחר. עכ"ל, וע"ל לקמן הערה 39 מספר ש"י, ומספר קול יהודה.

⁵ הגזירה על ראש חודש, היינו כי באותו זמן היו מקדשים את החודש ע"פ הראיה, שהיו באים עדים בפני בית דין ומעידים על הלבנה ומקדשין בית דין את החודש, שאז נעשה אותו היום ראש חודש; והגזירה היתה שלא יקדשו בית דין את החודש, ושלא ינהגו מנהג ראש חודש להקריב בו קרבן מוסף של ראש חודש, ושלא ימנעו הנשים מלעשות בו מלאכה. (שו"ת רב פעלים - חיד סוד ישרים סימן י"א).

נתעורר
חטא
מכירת
יוסף

עוד מעט:
בשביל
שרצו
לפרוק עול
לגמרי בימי
יחזקאל
הנביא

עוד מעט:
גזירות
שמד באו
לעונש על
מה שחטאו
בבית
ראשון -
מעט
שנצולו
ע"י כהנים

מחמת
קנאה -
עוד מעט:
יון מתנגד
לתורה
ולמצוותיה,
ובפרט
לביהמ"ק -
ולכן היה
הנצחון ע"י
כהנים,
ונעשה הנס
בביהמ"ק,
ובנרות
המקדשים
למצוות
התורה

כדי שלא יתיחד להתעסק בשום מצוה (רמב"ם - אגרת השמך). וגזרו שלא להזכיר שם שמים על פיהם (מגילת תענית - פרק ו', הוצא גר"ה יט:)⁷. וכן גזרו שיכתוב כל אחד מישראל בלבושו שאין להם חלק בה' אלהי ישראל (אגרת מימן), וכן שיכתוב על קרן השור שאין לנו חלק באלקי ישראל⁸ (גדאשית רנה ז' ד') (ואם לאו, גזרין עליו הריגה (תנחומא - מוריע סי' י"א)).⁹ ועוד גזרו שלא יטבלו הנשים לנדרתן (פעל הטורים - גרשית כ"ו כ"ג), לבטלן מפריה ורביה (ילקוט משלי ל' סי' תמקס"ד). והרגו חכמי ישראל שדרשו לעם הארץ את התורה ואמצו ידיהם להחזיק בה (מעייני הישועה [להר"י אברבנאל ז"ל] - מעייני י"א תמר ד', ע"פ רש"י על דניאל י"א ל"ג, וראה הערה 3 מוזהר הקדוש).¹⁰ ופשוט ידם בממונם ובבנותיהם (שרי היוונים היו מענים את הכלות¹¹

⁶ למה גזרו על שבת ר"ח ומילה: במגילת אנטיוכוס כתוב שאנטיוכוס אמר לשריו "בואו ונעלה עליהם ונבטל מהם את הברית אשר כרת להם אלקיהם, שבת ראש חודש ומילה". ע"כ. ובספר יוסיפון (ספר ד' - פרק י"ח) כתב שצוה אנטיוכוס את פוליפוס שרו לאמר "מגע את העם מלשמור שבתותיהם ומלחוג את חגיהם ומלמול את בניהם, ובזה תכניעם כרצונך". ע"כ.

והנה, בספרי דרוש כתבו הרבה טעמים ונימוקים בגזירה זו, ואין כאן מקום להאריך כ"כ, וע"ש בדבריהם.

⁷ וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום, התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות, וכך היו כותבים: "בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון". אבל כששמעו חכמים בדבר, אמרו "למחר זה פורע את חובו, ונמצא שטר מוטל באשפה", וביטלו זה התקנה. (ראש השנה יט:).

⁸ פי' גזרה דכל מי שיש לו שור יחקה על קרנו שאין לו חלק באלקי ישראל, כדאיתא בתנחומא פרשת תזריע (סימן י"א). (ובויקרא רבה י"ג ה') הגירסא: כתבו על קרן השור שאין לכם חלק לעולם הבא).

וענין זה, שיפרסמו לכל כפירתם בה' עד שיהיה הדבר רשום במקנה קנינים (וקן פיש הממנות כהנה). ויתכן שרצתה לרמוז שבמעשה העגל הורחקו מה' ושוב אין להם חלק בו. (יפה תואר). וכ"כ רש"י על המדרש שם (ג"ר ז' ד'): "כתבו לכם על קרן השור", לפי שכיון שעשיתם תבנית שור, מאותה שעה גליתם בדעתכם שאין לכם חלק בו. עכ"ל. וכע"ז כתב מהר"ל ז"ל (בספר נר מואה ח"א - עניני ד' מלכות, ע"ש). וע"ע לקמן הערה 22.

ובהגהות היעב"ץ ז"ל על מגילת תענית (סוף פרק ז') כתב דנ"ל שכונת היונים הארורים היתה כדי לבטל ישראל ממלאכת החרישה ועבודת האדמה (וכלשון הרמב"ם ז"ל (אגרת מימן), שגזרו שיוחק בקרן השור שאין לו חלק בה' אלקי ישראל "ואחר כך שיחורשו בו"), וידעו שהיהודי לא יעשה מלאכתו בבהמתו שכתוב על מצחה כך, ומתוך כך ימותו ברעב, או על כרחם יכפרו באלקי ישראל, באופן שלא יצטרכו להורגם בידים. עכ"ל.

ובמגילת תענית (סוף פרק ז') כתוב: בימי מלכות יון היו מביאים עטרות של ורד, ותולין אותן על פתחי בתי עבודה זרה שלהם ועל פתחי החנויות ועל פתחי החצרות, ושרין בשיר לעבודה זרה, וכותבין על מצחו של שור ועל מצחו של חמור שאין לבעליהן חלק באלקי ישראל וכו'. עכ"ד.

⁹ עמדו בגזירה כמו נ"ב שנה: כתב הרמב"ם ז"ל (אגרת מימן) שעמדו בגזירה זו (על שבת מילה ור"ח, ושיכתוב בקרן השור וכו') כמו חמשים ושתים שנה.

¹⁰ גזירות היוונים נרמו שיהיו המצוות בזויות בעיניהם של קצת מבני ישראל: איתא במסכת סנהדרין (מו), חניא רבי אליעזר בן יעקב אומר, שמעתי [מרבתי (רש"י)] שבת

פרצו
פרצות
בביהמ"ק

(מגילת תענית - פרק ו', וכ"כ במגילת אנטיוכוס)). [וגזרו לבטל מהם העבודה, כדתניא
בברייתא שגזר עליהן אותו הרשע לבטל התמיד (ב"מ - א"ח ס"ט מ"ט)]. ונכנסו
להיכל ופרצו בו פרצות (כדתנן במסכת מדות (ב"ב ג'), לפניו מחומת הר הבית היה
סורג¹² גבוה עשרה טפחים [לסימן שאין נכרי וטמא מת רשאים לנכנס ממנו ולהלך (תפארת ישראל -
שם)], ושלוש עשרה פרצות היו שם שפרצום מלכי יון [כדי שיכנסו גם הנכרים לפניו ממנו (תפ"י
שם, ואור שמח על הרמזים שם)], וטמאו הטהרות (אמר להם אותו הרשע "מצוה אחת יש

דין מכין ועונשין שלא מן התורה (פירש"י מותרין להיות מכין מלקות ועונשין עונש של מיתה
שלא מן התורה), ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה (פירש"י לא
שיתכוונו לעבור על דברי תורה לכוד מלכס חיוב מיתה לשאינו חייב, אלא מפני צורך השעה). ומעשה
באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאוהו לבית דין וסקלוהו. לא מפני שראוי לכך
(דשבות בעלמא הוא מדרבנן (כ"י)), אלא שהשעה צריכה לכך (מפני שהיו פרוצים בעבירות, שהיו
רואין לוחצין של ישראל, שהיונים הם גוזרים עליהם גזירות והיו מצוות בזויות בעיניהם (כ"י)).

¹¹ מלכי יון היו מצרין לבני ירושלים, שהיו מושיבין קסטראות בעירות להיות מענים את
הכלות, ואח"כ היו נשאים לבעליהן, ומנעו את ישראל שלא לשמוח עם נשותיהם, לקיים
מה שנאמר (דנ"ט כ"א ז') "אשה תארש ואיש אחר ישכבה". ולא היה אדם מבקש לישא
אשה בפני הקסטראות. חזרו ומכניסין אותם בחשאי, שנאמר (י"מ כ"א ז') "והאבדתי מהם
קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר". וכו'. ובת אחת היתה
למתתיהו, וכשהגיע זמנה להנשא, בא הקסטריין לטמאה, ולא הניחו אותו, וקנאו מתתיהו
ובניו, וגברה ידם על מלכות יון, ונמסרו בידם והרגום. (מגילת תענית - פרק ו', וכ"כ
במגילת אנטיוכוס). ובמסכת שבת (כ"ג). איתא, אמר רבי יהושע בן לוי, נשים חייבות בנר
חנוכה שאף הן היו באותו הנס. ופירש רש"י, שגזרו יונים על כל בתולות הנשואות
להיבעל לטפסר תחילה, ועל יד אשה נעשה הנס. עכ"ל.

ובדרוש הצ"ח (ד"ט ז') כתב שעיקר כונת אנטיוכוס היתה לעקור משפחת כהונה
מישראל להכרית זרעו של אהרן, והיתה כוונתו כי בזה יושבת העבודה וקדושת המקדש
ובטלה קדושת ישראל, ולכן גזרו שכל בתולה הנישאת תבעל להגמון תחילה, והנה אונס
בישראל משרי שרי, אמנם הכהנים אונס אסור להם, וא"כ לא היה באפשרי להם לישא
אשה כלל, וממילא כלו להם הכהנים. ואפשר שבזה כוונת הרשעים היונים, שאמרו "כתבו
לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל"; והנה זה כמה שנים שדרשתי שכינו
בזה על חטא העגל, ושוב מצאתי כן ביפה תאר בראשית (הועתק בהערה 8), ובזה רצו
להזכיר הקטרוג על אהרן ראש הכהונה. ובמדרש (ספ"א - שמיני) וכן בתרגום יונתן בפסוק
(ויקרא ט' ז') "קרב אל המזבח", שהיה אהרן רואה קרני המזבח לפניו נראים כקרני שור
וקרני עגל, והיה מתירא, עד שאמר לו משה "קרב אל המזבח". וזה רצו להזכיר, ולעקור
זרעו מישראל. ובאמת כוונת אהרן היתה לשם שמים - להתעצל במעשהו עד יבוא משה
רבינו ע"ה; וגם שלא יתחייבו ישראל כליה, אמר "מוטב יתלה הסרחון בך", וע"י זכות זה
אדרבה זכה למשוח בשמן משחת קודש בכהונה, וכמו שדרשו רז"ל (ויקרא כ"ג ז') על
פסוק (תהלים מ"א ח') "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלקים אלקיך שמן ששון
מחברך", ולכן אדרבה נעשה הנס ע"י הכהנים. עכ"ל.

וראה לעיל הערה 3 ממנהר"ל ז"ל. ועיין עוד לקמן הערה 23 מספר ש"י ומהחתם
סופר ז"ל.

¹² סורג, הוא מחיצה העשויה נקבים נקבים כמטה מסורגת בחבלים, והיא עשויה מדפי
עץ ארוכים וקצרים שמרכיבין אותן זו על זו באלכסון (רע"ב על מס' מדות שם). עשוהו סורג
רק לנוי, גם שיוכלו להציץ דרך הנקבים מקום הקודש (תפארת ישראל - שם).

השבו
לעקור
משפחת
כהונה
מישראל
בגזירה זו -
וגם בגזירה
שיכתבו על
קרן השור
וכו' - ולכן
נעשה הנס
ע"י כהנים

עוד שנים

בידם, אם אתם מבטלין אותה מידם כבר הם אבודין; וזה הדלקת מנורה שכתוב בה (שמות כ"ז) 'להעלות נר תמיד', כל זמן שמדליקין אותן תמיד הם עומדין כו', עמדו וטימאו כל השמנים¹³ (צ"ח - א"ח ס"מ מ"ע). [העמידו צלם בבית המקדש (נמנר רנ"ז) וכו' נמגילת אנטיוכוס], וגם שחטו חזיר והביאו מדמו לעזרת הקודש (מגילת אנטיוכוס). ובנו מקום על אחד מכותלי העזרה, והעמידו עליו את הזונות (מגילת מעניית פרק ח' - ע"פ גירסת הספר נדה לדרך (מאמר ה' כלל א' פרק ח'), וכן הוא נכתב שהועמק צפירוש אשל אפרס על מגילת מעניית שט). וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם^{14 15 16 17} וגברו

¹³ ועיין עוד בחידושי אגדות למהר"ל ז"ל (שנת כ"א).

¹⁴ לולי שהעיר הקב"ה רוח הכהנים שהיו מדליקין נרות בשמן זית, אזי אבדה פליטת יהודה מן העולם. (זוהר חדש - פרשת נח).

¹⁵ שכינה היתה עמנו בנלות - ע"י הנצחון נודע שלא יכלה יון לבטלנו מן התורה: איתא בשמות רבה (ט"ו ע"א), "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר גו'" (שמות י"ז א'), מה הקב"ה עושה במצרים? בשביל ישראל! אמר ר' יצחק נפחא, משל למטרונה שהיתה מקטרגת למלך. נתנה בפילקי (פ' בית הסוהר (מ"ס)), והלך לו המלך והיה עמה בפילקי (כן גירסת ד"ל שט). אמרו לו "מה איכפת לך?" אמר להם "כל הימים שאני עמה אינה נוטלת שם רע". כך נשתעבדו ישראל במצרים ונגלה הקב"ה כביכול (פ' השכינה (י"ט)) עמהם, שנאמר (נלש"מ י"ד) "אנכי ארד עמך מצרימה". וכן בבבל כו'. וכן במדי כו'. [וכן] ביון היה הקב"ה עמהם כו'. אמרו לו להקב"ה "כל כך למה?" אמר להם "כל הימים שאני עמהם אין נוטלין שם רע. במצרים הייתי עמהם ונמצאת שלימה, שנאמר (ש"ר השי"ט ד' י"ז) "גן נעול אחותי כלה". בבבל הייתי עמהם ונמצאת שלימה, שנאמר (דניאל ג' י"ז) "הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין". במדי הייתי עמהם ונמצאת שלימה, שנאמר (אסתר ג' ב') "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה". ביון לא כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל. וכו'." עכ"ל.

וביאר היפה תואר, יראה שהיות השכינה ביניהם הוא להשגיח בהם השגחה מיוחדת שע"י זה יראה כבודם, ולא יחשדו אומות העולם שהם חוטאים עם האומות ע"י דוחק גלותם וישאו שם רע. והנה, במצרים, לפי שיחשבו האומות שישלטו אומות העולם בנשים וזרע ישראל מעורב מהם, וכל שכן כשיראו הפלגת צאצאיהם, לכן הפליא ה' לעשות שבני ישראל היו ניכרים בצורת אבותיהם, ועל כן ניכר לכל כי גן נעול כנסת ישראל, גדורי הערוה, כמו שאמרו במדרש חזית (ש"ר השי"ט רנ"ד א') [י"ז] - ע"פ "גן נעול, וכ"כ נמנר רנ"ז ג' ו'). ובבבל, כדי שלא יחשבו שכל ישראל השתחוו לצלם ולא יבחינו אומות העולם בין צדיקיהם לרשעיהם, עשה ה' נס לחנניה מישאל ועזריה, שאמרו (דניאל ג' י"ז) "הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין", ונתפרסם לאומות כי היו חסדיהם שומרי תורתם. וכן במדי, על ידי הנס שנעשה לישראל נודע ענין מרדכי שלא כרע להמן, כי בעבור זה נתגלגלו הדברים. וביון על ידי הנס שנעשה לחשמונאים נודע לכל כי לא יכלה מלכות יון לבטלנו מהתורה. ומה שאמר "ונמצאת שלימה", היינו אפילו בעיני האומות. עכ"ד.

¹⁶ "ולא געלתיים בימי יוונים וכו'" - זה מופת נמור שינאלנו לעת"ל: במתניתא תנא, "לא מאסתים ולא געלתיים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם" (ויקרא כ"ו מ"ד), "לא מאסתים" בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה, "ולא געלתיים" בימי יוונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיה כהן גדול, "לכלותם" בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, "להפר בריתי אתם" בימי פרסיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות, "כי אני ה' אלהיהם" לעתיד לבוא שאין כל אומה ולשון

[אנשים צדיקים ושלמים] (עקידת יצחק - שער כ"ט) חסידי עליין^{18 19 20} (רמזין - בראשית מ"ט י') - בני חשמונאי הכהנים^{21 22 23} הגדולים, [מתתיהו בן יוחנן כהן

יכולה לשלוט בהם. (מגילה ו'א). ובספר אה"י יעקב [להמגיד מדובנא ז"ל] (פרשת נחמקו) פירש, מה ש"לא מאסתים בימי כשדיים ולא געלתים בימי חשמונאי ובניו לכלותם בימי המן כו", זה מופת גמור כי "אני ה' אלהיהם לעתיד" - ששומר ישראל ישמרנו ברחמי ויקימנו ונחיה לפניו יתברך בבוא התור הנכבד. עכ"ד, וע"ש עוד.

ובמדרש תהלים (פס' כ"ג) איתא, "עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר" (מס' פ"ט), מדבר בארבע מלכיות. עורה בבבל, שהעמדת לנו חנניה מישאל ועזריה. עורה במדי, שהעמדת לנו מרדכי ואסתר. עורה ביון, שהעמדת לנו חשמונאי ובניו. עורה באדום, שהוא עתיד להעמיד לנו המשיח. ע"כ.

¹⁷ משה ברח את לוי עבד החשמונאים והתפלל בעדם, ובזכותו נצחו - וכן דוד התפלל עליהם: "מחץ מתנים קמיו" (דברים ל"ג ו'), ראה [משה רבינו] שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם עובדי כוכבים, והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים, י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות, לכך נאמר (ס'ג) "ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה". (רש"י דברים ל"ג ו'). וכן איתא בבראשית רבה (ד"ט ז'), ואמרו שם שבזכות ברכתו של משה נפלו היונים בידיהם.

ובמדרש תהלים (פס' ס"ו) איתא: כשראה משה רבינו מלכות יון שמשעבדת אותנו, התחיל להתפלל, למה, שהיא נופלת ביד שבטו של לוי (מתתיהו בן יוחנן חשמונאי ובניו הכהנים (נפלו הר"מ)), התחיל אומר (דברים ל"ג ו') "ברך ה' חילו". עכ"ל.

ובספר גבול בנימין (פ"ד ד"ט ו') - דף ק"כ ט"ו ד') כתב: צפה דוד ברוח הקודש מה שיארע בגלות יון, כי באו מים עד נפש, ולכן התפלל לה' שינצחו בני חשמונאי כדי שאל תשחת עמך ונחלתך כי באו בנינים עד משבר. עכ"ל. (ושוב מצאתי בספר קול יהודה (סוף פרשת מקץ - ד"ט למנוח - דף ק"כ ט"ו ד') שכתב בשם חז"ל שדוד המלך ע"ה נתבא על נס הנעשה ע"י חשמונאי ובניו).

¹⁸ עוד ממעלות בית חשמונאי: איתא בתרגום על שיר השירים (ו' י') שמלכות בית חשמונאי, כולם מלאים מצוות כרמון, מלבד מתתיהו הכהן גדול ובניו שהם היו צדיקים מכולם ומקיימים מצוות ודברי תורה בצמאון. עכ"ד. ועיין עוד בהערה 28, ובהערה 31, ובהערה 32.

¹⁹ ננאלו היהודים ע"י חסידי עליין כדי שיעלו במעלות עליונות: כתב החתם סופר ז"ל (דיושם ואגדות חת"ס - פרשת מקץ עמ' כ"ד ד"ה ונמקס): ידוע דבכל נס ממונים שלוחים ידועים, וע"י השליח השלוח לנס ההוא יובן תכלית הדבר, כי מה שהוא שלימות ותכלית הדבר לזה יתמנה שליח הגון וישר, וההפך בהפך - ולזה התאונן רשב"י כשנודמן לו בן תמליון (מעלה ז'). ומזה הטעם היתה גאולת בית שני ע"י כורש מלך פרס, כי לא היתה בשלימות, שהיו נכנעים תחת פרס ומדי, ולא שקטו ולא נחו עד שבאו עליהם יונים והצירו להם בכל שעריהם. אמנם הגאולה מיון היתה ע"י שלוחים נאמנים חסידי עליין, חשמונאי ובניו, לכן עלו מאז במעלות עליונות, כידוע (ע"י בהערה 32). ומ"מ כיון שהיתה ע"י שליח לא היתה גאולה שלימה עד לעתיד לבא אי"ה כתיב (זכריה י"ד ד') "[ויצא ה' ונלחם בגוים וגו'] ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים", שיבוא בעצמו וכבודו ויגאלנו לנצח. וכן במצרים היתה גאולת הנפש בשלימות לחירות עולם, לכן ככבודו יתברך נגלה עליהם, "אני, ולא המלאך ולא השרף". עכ"ל.

²⁰ גם מה שזכו להיות שותפים בנס ה' ולנקום מאויביהם בידיהם, מורה על מעלתו: איתא באיכה רבה (פמ"ה ל') ארבעה מלכים היו, מה שתבע זה לא תבע זה, ואלו הן, דוד ואסא ויהושפט וחזקיהו. דוד אמר (מס' י"ט ל"ט) "ארדוף אויבי ואשיגם וגו'", אמר לו הקב"ה "אני עושה כן", וה"ד (שמואל א' ל' י"ז) "ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם",

וכו'. עמד אסא ואמר "אני אין בי כח להרוג להם, אלא אני רודף אותם ואתה עושה". אמר לו [הקב"ה] "אני עושה", וכו'. עמד יהושפט ואמר "אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף, אלא אני אומר שירה ואתה עושה". אמר לו הקב"ה "אני עושה", וכו'. עמד חזקיהו ואמר "אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה, אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה". אמר לו הקב"ה "אני עושה", וכו'. ע"ש. ועיין בספר זרע ברך (פסחם כי מלא) שביאר מאמר זה, ויוצא מדבריו דבנצחון ישראל לאויביהם ישנו ארבעה מעלות זו על גב זו: (1) מי שכחו גדול ומושלם ביותר, זוכה לנקום מאויביו בידיו ורודף ומכה בהם הוא בעצמו. (2) מי שאין כחו וזכותו גדול כ"כ, זוכה עכ"פ לרדיפה אחריהם; ואע"פ שבאמת הם נופלים לפני הקב"ה, מ"מ מפני שיצא ורודף אחריהם נראה בעיני בני אדם כאילו כחו ועוצם ידו עשה בהם וקונה לו שם בפני העולם. (3) כת שאין זכותן גדול כמו אלו, ואינו נוצח אפילו ברדיפה, רק ע"י רינה ותפילה; ומ"מ מעלה יש לו, מה שנענה בתפילתו וניכר שתפילתו וצדקתו עמדה לו. (4) מדריגה התחתונה, הוא הכת שנעשה להם נס בעודן ישינים על מטתן ולא עשו שום פעולה, דזה מורה שלא עשה הקב"ה כי אם למענו ולמען שמו הגדול לבל יתחלל, שלא יאמרו האויבים "ידינו רמה", וכמבואר במלחמת יחזקיה הנזכר, דסיים שם (מלכים ב' י"ט ל"ב) "קנאת ה' צבאות תעשה זאת". עכ"ד, וע"ש עוד. הרי שזה שמתתיהו ובניו היו שותפים בנס ה' לנקום מאויביהם בידיהם, גם זה מורה על מעלתן.

21 התרשלו בעבודה ולכן גזרו על העבודה, וביון שמסרו נפשם על העבודה הושיעם ה' ע"י כהנים עובדי העבודה ונעשה נס המפורסם במנורה: כתב הבי"ח ז"ל (א"ח סימן מ"ט): בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה, ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה, כרתניא בברייתא שגזר עליהן אותו הרשע לבטל התמיד. ועוד, אמר להם "מצוה אחת יש בידם, אם אתם מבטלין אותה מידם כבר הם אבודין, ואיזה? זה הדלקת מנורה, שכתוב בה (שמות כ"ז) 'להעלות נר תמיד', כל זמן שמדליקין אותן תמיד הם עומדין כו'", עמדו וטימאו כל השמנים. וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה, הושיעם ה' ע"י כהנים עובדי העבודה בבית ה'. על כן נעשה הנס ג"כ בנרות תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה. עכ"ל.

וע"ע לעיל הערה 11 מדרושי צ"ח, והערה 4 ממהרי"ל ז"ל, עוד טעמים שנעשה הנס ע"י כהנים.

22 היה הנצחון ע"י בני לוי מפני שלא חטאו בעגל: דרשו חז"ל (נדרים כ"ג ד') "והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום ורוח אלקים מרחפת על פני המים" (נדרים כ"ג). רבי שמעון בן לקיש פתר קריא בגליות: "והארץ היתה תהו", זה גלות בבל וכו'. "ובהו", זה גלות מדי וכו'. "וחושך", זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן (שהיו גזירותיה על ישראל יותר קשות משאר המלכות, שהיתה גזירת להעביר על דת יפס מוא), שהיתה אומרת להם "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל". עכ"ד. ופירש היפה תואר שגזרו כן מפני שרצו לרמוז בזה שבמעשה העגל הורחקו מה' ושוב אין להם חלק בו. ובספר נזר הקודש (סג) הביא דברים האלו, וכתב דנכון הוא, ומהאי טעמא היה נצחון מלכות יון ע"י החשמנאים בני לוי, לפי שבני לוי לא חטאו בעגל. עכ"ד.

23 שבט לוי הציל את ישראל מיון חלף שהיה גרם בגלות מצרים - מלחמת יונים וניצוח הכהנים רמזו במלחמת שבט: עיין בדרשות חתם סופר (דף ק"ד טור ד' ד"ה א') שכתב שהוצרך שבט לוי לתקן מכירת יוסף שנעשה ע"י לוי, על כן לתקן זאת ניצולו ישראל בימי החשמנאים מגלות יון ע"י שבט לוי, חלף שהיה גרם בגלות מצרים. (וראה לעיל הערה 3).

גדול ובניו (סדר היום - שם); ואף שהיו מעטים כנגד רבים (ע"י בהערה ²⁴), ואף שהיו חלשים ²⁶, חזיקם הקב"ה ואזרו חיל (מרגוס - שמואל א' ז' ד') ויצאו כדובים שכולים (סדר היום - שם), והרגום (הרגו במלכות יון אף אלפים (כד הקמת לבינו צמ"י - נר מנוסה)) והושיעו את ישראל מידם ²⁷ ²⁸ ²⁹, [והתחזקו בגבורה עצומה ועשו

ובמקום אחר כתב החתם סופר ז"ל (דקשות - דף ס"ו טור ג' ד"ה הנה), וז"ל: יען כל מעשי בניו רמוזים במעשי אבות, כמו שהאריך רמב"ן (גראסי י"ז ו', כ"ו א, ושם כ', ור"פ ושלם), נ"ל כי מלחמת יונים וניצוח הכהנים החשמונאים רמזו במלחמת שכם, כי בימי יונים לא גלו מארץ ישראל, אלא בתוך ארצם היו יושבים, וע"י גזירה תיבעל לטפסר תחילה התחיל המלחמה, כדאיתא בפייט [לשבת חנוכה], הכא נמי ע"י דינה נמסרו רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים; והניצוח היה ע"י לוי, והכא ע"י כהנים; ובסוף טיהרו המקדש ונעשה נס בשמן, הכא נמי "והטהרו והחליפו שמלותיכם, ונקומה ונעלה בית אל" (גראסי ל"ה ג'), ויצב שם מצבה ויצק עליה שמן (שם שם י"ד). [וכע"ז בספר ש"י הקדוש (פרשת ושב מקץ ויגש - מורה אור)].

ויען כי ראו כי שם נעשה להם נס וגם לעתיד יהיה הנס הזה, על כן הלכו לרעות בשכם ומלאו לבם לשלוח יד ביוסף, וישבו שם לאכול לחם ומכרו אחיהם מתוך אכילה ושתיה, כדאיתא במדרש (עין מדרש תנחומא ריש פרשת כי תשא על קרא "זה יתנו"). על כן לא קבעו חנוכה לשמחה ומשתה, כי אם להודות ולהלל, כיון שחטאו באכילה ושתיה. עכ"ל.

²⁴ היו מעטים מאד - לוי כנגד מלכות יון: היונים היו רבים, ולחמו כנגדם חמשה בני מתתיה, כמו שמפורש במיגלת אנטיוכוס. (אבודרהם - מנוסה). ורש"י ז"ל (דברים ל"ג י"א) כתב, י"ב בני חשמונאי ואלעזר לחמו כנגד כמה רבבות.

ובבראשית רבה (ז"ט ז', וכ"כ תנחומא - ויחי י"ד) איתא: לוי כנגד מלכות יון. זה שבט שלישי, וזו מלכות שלישיה. זה ("לוי") אותיותיו משולשין (פ"י משלש אותיות (מנחם סהנה)), וזו ("יון") אותיותיה משולשין. אלו תוקעי חצוצרות, ואלו תוקעי קרנות וסולפירים (תרועה, בלשון יון (יפה מואל). ושניהם במלחמה, שהכהנים תקעו בחצוצרות. (ד"ל)). אלו לובשי כובעים, ואלו לובשי קיסים (פ"י כובע נחושת שנותנין אנשי המלחמה על ראשן להצלה (ע"י יוסף)). אלו (הלויים) לובשי מכנסים, ואלו לובשי פמליא (פ"י מכנסים רחבים (יפ"מ)). והוא לבוש לרובכי הרקש (מ"מ). [זה מקריב פרים, וזו גזרה על ישראל לכתוב על קרן השור אין לכם חלק באלהי ישראל (תנחומא - שם)]. אלו מרובים באוכלסין, ואלו (הלויים) מועטין באוכלסין (לפי שהארון מכלה אותם (ע"י נמדנר ר"ג ג' י"א)). (מ"מ); באו מרובים ונפלו ביד מועטין. באיזו זכות? מברכתו של משה שאמר (דברים ל"ג י"א) "מחץ מתנים קמיו". ביד מי מלכות יון נופלת? ביד בני חשמונאי שהם משל לוי. עכ"ל. וע"ה בהערה 105.

²⁵ "אין לה' מעצור להושיע בְּרַב אוֹ בְּמִעוֹט". (שמואל א' י"ד ו').

²⁶ היו חלשים בטבע, להיותם תמיד עוסקים בתורה, ותורה הנקראת "תושיע" (ישעיה כ"ב כ"ט) מתשת כחו של אדם (סנהדרין כ"ו). (יפה תואר - גראסי ר"ג ז"ט ז').

²⁷ נוושיעו בזכות מסירות נפש על קידוש השם: בגלות יון ומלחמת חשמונאים, ע"י גזירת העברת הדת רח"ל וישראל מוסרים נפשם על קידוש השם, בזה היו מעוררים את אהבת הקב"ה לישראל, וגאלם. (רינה של תורה [להנציח ז' - שיר השירים ז' ו'). וע"ה לעיל הערה 21.

²⁸ החשמונאים היו אומרים "מי כמוך באלים ה'" ומנצחים - היו אומרים "ויהי נועם": כתיב (מלכים ק"ח י"ג) "סבוגי כדבורים דוֹעֵכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם ה' כִּי אֲמִלֵּם". וביאר האש"י ז"ל (שם): "סבוגי" יון "כדבורים" העוקצות בכמה עקיצות. "בשם ה'"

והצליחו נקמות רבות ביונים להוציאם מן הארץ^{30 31} (מעניי הישועה [למהר"י אברבנאל ז"ל] - מעין י"א תמר ד', ופסיקתא רבתי - הוצא לקמן נסעיף קפ"ה). [וגבורתם הגדולה

היה כאשר אמילם, ע"י יהודה חשמונאי שנקרא "מכבי" - שהיה נוצח באמור "מי כמוך באלים ה'", ראשי תבות מכב"י. עכ"ל.

ויש אומרים שכך היה כתוב על דגלו, "מכבי" - ראשי תיבות מ"י כ'מוך ב'אלים ה'. (פדר הדורות - ימות עולם ג' אלפים תרכ"ז).

וראה לקמן סעיף ק"ו ממהר"ם מרומנובורג ז"ל דכשהיו החשמונאים הולכים למלחמה היו אומרים ז' פעמים "ויהי נועם" וב' פעמים פסוק "אורך ימים אשביעוהו וגו'", ונצחו.

29 הישועה בימי החנוכה מורה על ישועה העתידה שתהיה בזכות הינעים בתורה ותשב"ד: כתיב (זכריה ט' ט"ד) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלפך בוא לך צדיק ונשוע הוא עני ורוכב על חמור וצל עיר כן אתונות, וכו', גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו. שובו לבצרון אסירי התקנה גם היום מגיד משנה אשיב לך. פי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בנך יון ושמתיו כתר גבור. וה' עליהם יראה ויצא ככר חצו ואדני אלקים בשופר תקע וגו'. ע"כ. וביאר האלשיך ז"ל (זכריה ט"ז): הנה בווהר כתוב כי אומרו "עני ורוכב על חמור" פירושו עני מזכות ישראל, ובמה יסמך לבא לישראל באיזו זכות? הלא הוא בזכות יגעי תורה המשולים ליששכר חמור, וגם על זכות תינוקות של בית רבן, שהן הבל שאין בו חטא. וע"י זכות תורה, לא בחרב ולא בחנית ימשול בעולם. לכן "שובו לבצרון אסירי התקנה", הוא מבצר ומעוז שלכם - הוא התורה, אתם אסירי התקנה של הגלות האחרון.

ושמא תאמר, כי זה אי אפשר, כי איך יתפרנסו? זה אמר מה שהשיב ירמיה לבני דורו על זה (מלמלם - נשלם - מס' דיוסע פרשה ט'), שאמר להם שיתעסקו בתורה, ואמרו לו שאיך יזונו, והראה להם צנצנת המן ואמר להם "הדור אתם ראו וגו'" (ירמיה ז' ל"ב), כי במדבר שהיו עוסקים בתורה היה יתברך נותן להם מן מן השמים. וכן אמרו רז"ל שיעשה ה' יתברך כן לישראל לעתיד. וזה יאמר פה "שובו" למה שהוא "בצרון" ומעוז לכם - היא התורה, ליגאל. ואל תתאנה על המזונות, כי הלא "מגיד משנה" - שהוא המן שנתתי לך פעם אחת, "אשיב" אותו "לך" אם ישובו לתורה, שיהיה מן לעתיד לישראל כמדובר.

ודומה לזה אעשה קודם זמן הגאולה האחרונה (ר"ל לפני גלות האחרון - גלות אדום שממנה נגאל גאולת עולמים (מלענ"ד)), בגלות יון. והוא, כי הלא הדרך הנהוג הוא "כי דרכתי לי יהודה קשת" באמור ליהודה (נבאשית מ"ט ט') "ידך בעורף אויבך", וכן "קשת מלאתי אפרים"; אך בזמן יון לא עשיתי המלחמה על ידי אלה, כי אם "ועוררתי בניך ציון" - הם תופסי התורה המתנייחים לתורה, "כי מציון תצא תורה" (שע"ה ג'), הם החשמונאים אשר יורו משפט ליעקב ותורה לישראל, "על בניך יון", "ושמתיו" את בניך ציון שהיא התורה "כחרב גבור". הנה שזכות רב הוא לנצח ולמשול על ידה, כי מכאן ראה על מלך המשיח כאשר אמר. ועליו חזור ואמר "וה' עליהם יראה", שהוא תופסי התורה אשר המשיל לחמור, ואז ה' הנראה עליהם מבלי חרב בידם "יצא ככר חצו" של ה' שעליהם להרוג האויבים, "ואדני אלקים בשופר יתקע" לכשיבואו האובדים והנדחים. עכ"ד, וע"ש עוד.

30 מלחמת החשמונאים הביאה לביטול מלכות יון; ולא עוד, אלא על ידי החשמונאים שתו ולעז היוונים, ואח"כ לא היה עוד מלכות ביון, ותחת הכבוד הגדול שהיה לו כי אלכסנדרוס מלך בכיפה, היה לו קלון, כי לא היה עוד ליון אדר מלכות. (אלשיך - סקוק ז' ט"ו, וע"ש נאשך על זכריה ו' ו'). וכן מצאתי באגרת תימן להרמב"ם ז"ל, שאחר שהתגברו על היוונים, "אבד הקב"ה ממשלתם [של היוונים] ודתותיהם יחד".

דרך הנהוג
הוא
שיהודה
ואפרים
יחזמו, אבל
בזמן יון
הקב"ה
עשה
המלחמה
ע"י תופסי
התורה
לחיות כח
התורה
לנצח על
האויבים

נתפרסמה באומותם, ופחדם נפל על כל העמים (כד הקמת שם, וכע"ז נמרגס על שר השי"ת ו' ט'). והחזירו עטרת התורה ליושנה וקיום מצוותיה³² (שלי"ה - מס' תמיד - פק מורה אור). והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני.³³ (רמב"ם הל' מטכה ג' א').

³¹ "ברה כחמה" במלכות יון: שמות רבה (ט"ו ו'): מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה פרה פחמה אגמה פנגלות" (שר השי"ת ו' י'). ארבעה דברים של שבח יש כאן לישראל ("כמו שחר", "יפה כלבנה", "ברה כחמה", "איומה כנגלות") כנגד ארבע גליות, שבארבע גליות שעמדו על ישראל לא כפרו בהקב"ה, וכו'. "ברה כחמה" במלכות יון. "סנדריאוס אם אוליאוס" (היינו בית העצה שגלוי לשמש ברחוב (ען יסף)), חמה שמה, והשמש "גבור" נקרא, שנאמר (מלכים י"ט ו') "ישיש כגבור לרוץ אורח". בתקופת תמוז מי יוכל לעמוד כנגד השמש; הכל בורחים ממנו (שלא יוכלו לסבלו, שאז יוצא בגבורתו ואי אפשר להסתר ממנו (יפה מואל)), שנאמר (מלכים י"ט ז') "ואין נסתר מחמתו". כך במלכות יון הכל ברחו ממנו (שבגבורתה כבשה העולם ולא עמד איש בפניה, ובזה דומה לחמה בגבורתה (יפה)), ומתתיהו הכהן ובניו עמדו באמונתו של הקב"ה, וברחו מפניהם האוכלוסין של יון ונהרגו כולן (וא"כ דמו מתתיהו ובניו ל"חמה" - דהיינו יון שהכל ברחו מפניהם (יפה)), וכן הקב"ה אומר להם (יולד ד' י') "כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני". ואומר (שופטים ה' ל"א) "כן יאבדו כל אויביך ה' כצאת השמש בגבורתו וגו'", (המדרש מוכיח בפסוק זה עוד שמתתיהו ובניו נתיחסו בגבורת השמש, אשר על כן נכון שיקראו "חמה", שכמו שנאמר "כן יאבדו כל אויביך ה' כצאת השמש בגבורתו" על נצוח סיסרא, כן יצדק לומר בנצוח אנטיוכוס. אי נמי, פסוק זה ה' תפילת דבורה וברק על דורו של מתתיהו, שיפלו אויביהם לפניהם כמו שהיה להם. (יפה)), לקיים מה שנאמר "ברה כחמה". עכ"ל.

³² אלמלא החשמונאים נשתכחו התורה והמצוות מישראל - מעשי החשמונאים היה הכנה לגלות המר הזה: החשמונאים היו חסידי עליון. ואלמלא הם, נשתכחו התורה והמצוות מישראל. (רמב"ן - נגלשים מ"ט י').

וכתב החתם סופר ז"ל (חמ"ס ע"ס נסוף הספר - מפנקסו של הג"ר פישל סופר ז"ל - פרשת מקץ) דכל עיקר הנס של חשמונאים בבית שני היה הכנה לגלות המר הזה, כי אילו היו ישראל יורדין לגלות הזה כמו שירדו בחורבן בית ראשון שהיו פרוצים בתורה, לא היו יכולים להתקיים בגלות המר והארוך מבלתי להפר מצות התורה, רק ע"י בית שני ואשר חרפו נפשם למות החשמונאים בעבור תורתנו הקדושה, והם החזיקו מעוז התורה ועשו גדרים וסייגים ומשמרת למשמרת, ועי"ז נתנו כח בישראל לעמוד בדתם במשך הגלות הזה. עכ"ד. וכ"כ בדרשות חתם סופר (דף ס"ח טור ג' ד"ה וק, וכע"ז שם נדף ס"ט טור ג' ד"ה ולעמך), שאפילו בזמן הזה עדיין הארץ מאירה מאור החשמונאים, כמ"ש רמב"ן (נגלשים מ"ט י') כי אלמלא הם נשתכחה תורה מישראל, וכל הגדרים והסייגים מהם ומרבנים שאחריהם, ע"ש.

³³ בבית שני נתעלה ישראל מעט מעט עד שהגיעו לגדולה במלכות חשמונאי: "מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו'" (שר השי"ת ו' י'), "כמו שחר" - הולך ומאיר מעט מעט, כך היו ישראל בבית שני, בתחילה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליוון, ואחר כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכים. (רש"י - שר השי"ת סס). וע"ע לעיל הערה 19 מהחתם סופר ז"ל.

³⁴ מעין החשמונאים במה שלקחו את המלכות: "לא יסור שבט מיהודה וכו'": כתב הרמב"ן ז"ל (נגלשים מ"ט י'): "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו" (נגלשים סס), אין ענינו שלא יסור לעולם, כי כתוב (דברים כ"ט ל"ו) "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך", והנה הם ומלכם בגולה, אין להם עוד מלך ושרים,

וימים רבים אין מלך בישראל, והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה. אבל ענינו [הוא] שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו, כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו (מיהודה) יהיה, ולא ימשול אחד מאחיו עליו, וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו, שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה, כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל, ולו חותם המלכות, וכו'. והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל, וכו'.

ענין מלכות שאול: ואמר "לא יסור", לרמזו כי ימלוך שבט אחר על ישראל, אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר, וכו'. וענין שאול היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקב"ה, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים, ונתן להם מלכות שעה, וכו'.

בחטא זה נאבד בית חשמונאי: ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד, עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה, וכו'. וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך, ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה, עברו על צוואת הזקן, ונענשו בהם, וכו'. וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל, ואעפ"כ נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב, והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (פ"ג ג'): כל מאן דאמר "מבית חשמונאי קאתינא" עבדא הוא, שנכרתו כולם בעון הזה, ואעפ"כ שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה - שהמשיל הקב"ה עליהם את עבדיהם, והם הכריתום.

ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו (נמזכר י"ט ז') "תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרוכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם", ולא היה להם למלוך, רק לעבוד את עבודת ה'. עכ"ד, וע"ש עוד.

במצאת פך שמן רמזו להם מן השמים שלא תתקיים מלכותם: וכתבו הש"ס (פרש"י וישן מקן יג"ג - מורה אור) והצ"ח (דעו ג"ס - דעו ג"ס), דוד ושלמה נמשחו בקרן ונמשכה מלכותם, שאול ויהוא נמשחו בפך ולא נמשכה מלכותם (מגילה יד). והנה, כשגברו החשמונאים מצאו פך של שמן; ולא נעשה להם נס שימצאו קרן, רק פך. ובזה רמזו להם מן השמים שלא תתקיים מלכותם, כיון שלא היתה מלכותם ממלכות דוד. עכ"ד.

מעותם של החשמונאים, חשבו שצריכים למלוך כדי שלא יפסק אימתם מאויבינו: ובספר **אגדת אליהו** [לבעל השבט מוסר ז"ל] (שלקים פרק ו' אות ה') הזכיר דברי הרמב"ן ז"ל, וכתב: וקשה לשמוע שהחסידים הקדושים ההם יעברו על דברי תורה ח"ו. וכן הקשה מהר"ש יפה ז"ל. וצריך לבקש במה טעו שחשבו שהיה מותר להם למלוך מהם מלך. והנראה לענ"ד דטעו בזה, דכיון שנפלה אימת גבורתם על כל העמים הבאים להלחם עם ישראל, וכמו שמביא במגילת חנוכה שאמר בגרים הרשע לאנטיוכוס "אם ילכו כל העמים והאומות וכל הלשונות, לא יוכלו לחמשה בני מתתיהו, מאריות הם חזקים ומנשרים הם קלים ומדובים הם ממהרים כו'", תראו משם יותר באורך. והנה כיון שכן, טעו החשמונאים בשיקול דעתם להמליך מהם, כדי שלא יפסק אימתם מאומות העולם ובזה לא יבואו לכלל להרוג מישראל ולא לשלוט יד במקדש ה', וסברו דניחא ליה להקב"ה מזה כיון שהיה על הצלת נפשות הרבה מישראל ועל כבוד מקדשו; שאם ישמעו שמלך מלך מיהודה, כנהוג, יפסק אימתם, ויחזרו לבא עליהם כמקודם, לכן אמרו משום הוראת שעה יכולים אנו למלוך ממנו אע"פ שהוד מלכות לא ניתן כי אם לשבט יהודה דוקא. ועכ"ז נענשו בכלי בנים, לפי שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כו' (נצח קמא ג), והיה להם

ג. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בחמשה ועשרים³⁵ בחודש כסלו³⁶ היה. ונכנסו להיכל³⁷ [וביקשו שמן להדליק המנורה (סדר היום 55)] ולא מצאו

להניח הדבר להקב"ה, על דרך (פרט י). "בהדי כבשי דרחמנא למה לך", כי אדם חייב בקיום התורה והקב"ה יעשה מה שחפץ לעשות. עכ"ל.

אי נמי, חשבו שיש להם אחיזה במלכות בית דוד: ובספר של"ה (פרט וישן מקן ויגש - מורה אור) כתב: החשמונאים סברו שיש להם אחיזה במלכות בית דוד, כי תמר זכתה להיות המלכות ממנה, והיא היתה בתו של שם שהוא מלכי צדק - והוא מלך וכהן לאל עליון (נלאשית י"ד י"ט), הרי שהמלוכה באתה מהכהונה, והיו חוששין לזרע האם. עכ"ד, וע"ש עוד. וכע"ז בספר יערות דבש (ח"ב דרוש י"ז) וז"ל: אמרו בגמרא (פאהדין ה.) "לא יסור שבט מיהודה" - אלו בני הלל נשיאי ארץ ישראל, "ומחוקק וכו'" - אלו ראשי גלויות בבבל, ופי' תוספות (55 ד"ה דהקל) בשם ירושלמי דנשיאי ארץ ישראל לא היו רק מנוקבא מזרעא דדוד ע"ש. ולפי זה אף דהוא רק מצד אם מיהודה, קרי ביה "שבט מיהודה", וכן היו בני בניו של הלל. וידוע כי כל הכהנים הם שלשלת אהרן, ואשתו של אהרן היתה אחות נחשון משבט יהודה. ולכך לא חששו צדיקים חשמונאים בזה, כי הם מצד אמם מיהודה, קרי ביה "שבט יהודה" כמו בני הלל. וכן חז"ל לא חששו להעמיד רבי אלעזר בן עזריה במקום רבן גמליאל, כי היותו כהן עשירי לעזרא הוא מצד אם מיהודה כמו זרע הלל. עכ"ל. ועיין עוד בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן נ"ב).

בוונתם היתה לשמים - ה' כשנגה היוצאת מלפני השליט: והנה, עוד כתב בספר של"ה (מסקת ממד - פרק מורה אור): ענין החשמונאים, לא פגמו בכבוד השכינה במה שלקחו המלכות, וכוונתם היה לשמים, וענינם לא היה רק כשנגה היוצאת מלפני השליט. עכ"ל.

נבחרו נשיאי סנהדרין מורע דוד לעשות זכר למלכות: בדרשות חתם סופר (דף ס"ו טור א') הביא בשם רמ"ע מפאנו ז"ל דמשום הכי בחרו אז בנשיאי סנהדרין שיהיו ממלכות בית דוד, והורישו הנשיאות ההוא להלל ובניו, כדי שיהיה עכ"פ שריד וזכר למלכות בית דוד, אע"פ שאין זה ענין לנשיאת התורה, ע"ש [בעשרה מאמרות] שהארץ.

³⁵ יום כ"ה היה ראוי לנס השמן: כתב מהר"י ז"ל (חידושי אגודת למנהל - שנת כ"א): כי ראוי היה נס השמן שיהיה בכ"ה בחודש, שהרי בכ"ה באלול נברא העולם, ובו ביום אמר הקב"ה "יהי אור", ויהי אור (נלאשית א' ג') - והוא אור העליון. ולפיכך התחדשות האור העליון לבא למקדש היה בכ"ה בכסליו, שזה היום (יום כ"ה בחודש) מיוחד לו בפרט, והוא אור המקדש. עכ"ד, וע"ש עוד.

ודומה לזה בספר של"ה (פרט וישן מקן ויגש - מורה אור נהגה"ה), וכה דבריו: חנוכה, שבו היה חנוכה בית המקדש, הוא רומז לחנוך העולם. כי העולם נברא בשביל התורה וקיום המצות, והיונים רצו לבטל תורה ומצות מישראל, וכשגברו החשמונאים אז נתגברו התורה והמצות, ממילא נתחנך העולם. וכמו שהעולם נברא בכ"ה לחודש, כי העולם נברא כ"ה לאלול, ומה שאמרו (נלאשית י'): העולם נברא בתשרי, זהו בריאת האדם, אבל התחלת הבריאה בכ"ה לחודש, כן חנוכה כ"ה לחודש. וכמו שראשית הבריאה "יהי אור" (נלאשית א' ג'), כן מצות חנוכה בנרות. וכמו שאור הראשון נגנז ואין משתמשין בו (מגינה יב.), כן הנרות הללו אסור להשתמש בהן. ורמז לדבר "יהי אור" - "יהי עולה כ"ה. עכ"ד.

³⁶ חודש כסלו כנגד לוי, ולכך נבחרו בו החשמונאים ועשו חנוכה: כתב בספר יערות דבש (ח"ב דרוש כ'): תדע כי י"ב שבטים כנגד י"ב חדשים, וכו'. לוי [נגד] כסליו, ולכך נגמר המשכן מיוחד לעבודת כהנים ולוים בכסליו (עי' הערה 55), ובכסליו גברו חשמונאים ועשו חנוכה והדליקו הנרות, כי החודש מיוחד לזרע לוי. עכ"ד.

שמן טהור במקדש, אלא פך אחד [שהיה חתום בחותם כהן גדול והכירו בה שלא נגעו בה (סדר היום ט)], ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד (דהיינו חצי לוג שמן לכל נר (סדר היום ט)),³⁸ [והם היו צריכים שמן לשמונה ימים כדי שיהיה להם פנאי וזמן ללכת למקום השמן המובחר (ב"תקוע" שהוא בחלקו של אשר (אנדרהס - מנוכה, ע"ט)) להביא משם שמן למאור (סדר היום ט, וואו מהרין - על הר"ף שנת ט: ד"ה עשאוט), או משום שכל ישראל היו בחזקת טמאי מתים ואי אפשר להתקין שמן טהור עד שיעברו עליהם שבעה ימים מיום טומאתם, ויום אחד לכתישת הזיתים ותיקונם להוציא מהם שמן טהור (צ"ת יוסף - א"ח מ"ר ע"א)]. והדליקו ממנו (מאותו הפך) נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור,^{39 40} [וכל השמונה ימים היה הנס מתגדל, והיה

³⁷ או היה עיקר חינוכו של בית שני: עיקר חינוכו של בית שני היה בימי חשמונאים, כי עד אז לא היה להם שבט מושלים, והיו מוסרים תחת יד אומות האולם. (דרשות חתם סופר - דף ק"ד טור ז'). וע"ע לקמן הערה 104, והערה 59.

³⁸ עיין לקמן סעיף נ"ג מספר בית הלוי שהיו יכולים לעשות פתילות דקות ביותר שתהיה הפתילה חלק שמינית מן מה שהיה רגיל להיות בכל יום מקודם, והיה מספיק לשמונה ימים, והיה מקיים עיקר המצוה. וכל הנס היה רק משום הידור מצוה, שיהיו הנרות יפים כמו שהיו מקודם. ע"ש.

³⁹ מעמים שנמכר נס בשמן, ולא בדברים אחרים הראויים למזבח וכיוצא: כתב בספר שו"ת (מסכת מנח - פרק מורה אור): נעשו נסים גדולים על ידי הכהנים הקדושים הללו, והחזירו עטרת התורה ליושנה וקיום מצוותיה, וכתב (משל"ו כ"ג) "נר מצוה ותורה אור", על כן נתגלה בבית המקדש נס במנורה. עכ"ל.

ובספר קול יהודה (סוף פרשת מקץ - דרוש למנוכה - דף ק"ז טור ז') כתב, הטעם שלא נעשה הנס כי אם בגוף השמן, ולא בדברים אחרים הראויים למזבח וכיוצא, הוא דקיימא לן (מנחמא - כי מצא ס' ג', ועוד) שהתורה נמשלה לשמן, כמו שהשמן מאיר בבית כך התורה מאירה לעולם, וגם כשם שהשמן צף למעלה מן כל המשקין כך התורה היא למעלה מן כל הדברים, דתלמוד תורה כנגד כולם (פלא פ"א מ"א). וגם כשם שהשמן הוא מתקן התבשיל ומכשירו לאכילה, כך התורה היא המיישרת את האדם ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, כדתנן במסכת אבות (ו' א'). עכ"ד.

⁴⁰ מעמים שסיבב הקב"ה שיהיה נס של שמונה ימים: ראה לעיל הערה 4 ממחר"ל ז"ל (נר מצוה ט"ז) שמלכות יון מתנגד לישראל במה שיש להם תורה ומצוות אלקיות, כי אל מלכות זו שייך לה החכמה שהיא שכל האדם בלבד, לא השכל האלקי הנבדל - שהיא התורה האלקית. ושמונה ימים שנעשה להם הנס, מורה על מעלת התורה, ע"ש.

ורבינו בחיי ז"ל (מד הקמט - ערך "נר מנוכה") כתב שנמשך הנס שמונה ימים, לא פחות ולא יותר, שאם תתבונן תמצא כי רוב הדברים שבמקדש היו מתגלגלין בחשבון שמונה, כי הכהן הגדול היה לובש ח' בגדי כהונה; והלויים היו משוררים בח' כלים; שמונה דברים של ריח טוב בין שמן המשחה והקטורת, ארבעה בשמן המשחה - והן מור וקנמון וקנה וקדה, וארבעה בקטורת - נטף ושחלת וחלבנה ולבנה; שמונה בדים - ב' בדי הארון, ב' בדי השלחן, ב' בדים למזבח הזהב, וב' בדים למזבח העולה; אף הקרבנות אחר שמונה ימים, דכתיב (ויקרא כ"ז כ"ו) "ומיום השמיני והלאה ירצה".

[ועוד י"ל, שהם כנגדן שמונת ימי המילה [שמלכות יון גזרה עליה (מלגנ"ד)], שמונה חוטיין של ציצית [המזכירים לנו לעשות מצוות ה"ת (ע"י מנדנר ט"ו ל"ט), שיון גזר עלינו לבטלן (מלגנ"ד)], שמונה מחיצות לנבואה (ע"י גשמונה פרקים להרמב"ם - פרק ו').

על
שהחזירו
ליושנה את
תורה וקיום
מצוותיה -
ועוד, כי
התורה
נמשלה
לשמן

להורות על
מעלת
התורה

ועוד, כי
רוב
הדברים
שבבית המקדש
היו בחשבון
שמונה

ועוד טעם:
כנגד ח'
ימי מילה,
ח' חוטיין
של ציצית,
ח' מחיצות
לנבואה

כל חד וחד יום טוב (מוספות - מענית כס: ד"ה וי"ט הראשון, וכ"כ הריטנב"א - שנת כ"א: ד"ה לשנה).^{45 44 43 42 41} (רמב"ם הלכות חנוכה ג' ב').

ועוד יש בזה טעם אחר, והוא כי חשבון שמונה רמז לשמן המשיח שהוא על מעלת שמונה. ולפי שהעולם הזה הוא על מעלת שבעה, ומזה היתה מנורת המשכן והמקדש ב' נרות, חייבה החכמה להיות זמן המשיח על מעלת שמונה, כי בו תהיה מעלה יתירה ותוספת השגה בידיעת ה"ת על כל הזמנים שעברו, וכו'. והנה רז"ל הרחיבו הביאור בענין הזה, הוא שאמר במסכת ערכין (יג:) רבי יהודה אומר, כנור של מקדש של ז' נימין היה, שנאמר (תהלים ק"ז י"א) "שובע שמחות את פניך", אל תקרי "שובע" אלא שבע; ושל ימות המשיח שמונה, שנאמר (תהלים י"ז א') "למנצח על השמינית" - על נימא שמינית; ושל העולם הבא עשר, כו'. הענין הזה יש להתבונן בשם הימים האלה הנקראים "חנוכה", שהוא נגזר מלשון "חנוך" בלשון "חנוכת הבית", לפי שהוא רומז לשמן המשיח שאנו עתידין לחנך בית המקדש. עכ"ל, וע"ע בסעיף י"א, ובסעיף קפ"ח, ובהערה 56.

ועוד טעם:
רמז לשמן
המשיח

ורבינו יהונתן מלוצ' ז"ל (שנת כ"א:) כתב בענין קביעת ימי החנוכה ליום טוב, וז"ל: "לשנה אחרת קבעום ימים טובים" (שנת ט"ט) - כל השמונה ימים, ולא נעשה נס כזה לישראל (כנס ההצלה של חנוכה), שאילו פרעה לא גזר על המצוות, ויון הרשעה גזרה; לפיכך האריכו אלו הימים כשיעור החג שהוא שמונה ימים להזכיר בהם הנס; ואפילו [אם] לא היה נעשה בהם [נס] בשמן, כמו כן היו שמחים ומזכירים מעשה נסים [שמונה ימים] כשיעור יום טוב הארוך מכל המועדות, אך לא היו מדליקין בנרות כלל אלא מהללים ומרוממים כשאר מועדות, וכשבא ונכפל להם נס בשמן הוסיפו להדליק נרות להזכיר כפילת הנס. עכ"ל.

ועוד טעם,
שחנוכה
ראוי להיות
כשיעור
יו"ט הארוך
מכל
המועדות

41 וזו לנס השמן בזכות יעקב אבינו: כתב מהרש"י ז"ל (הועמק נספר דה לדרך על רש"י - נראשית ל"ג כ"ה) וז"ל: לכך אמר "פכים קטנים", לפי שמצינו שהקב"ה אמר ליעקב "אתה מסרת נפשך על פך קטן בשבילי, וגם אני בעצמי אשלם לבניך בפך קטן" - לבני חשמונאי שנעשה הנס ע"י פך קטן. והיכן מצינו שיעקב מסר נפשו על פך קטן? אלא ודאי הכא, לפי שנאמר כבר "ויעבר את אשר לו" (נראשית ל"ג כ"ד), למה "ויותר לבדו"? אלא ודאי פך קטן של שמן שהיה רוצה לנסך על גבי המצבה בבית אל, וזה שהיה שכוח, וחזר עליו לפי שאינו שלו, אלא של הקב"ה לנסך. עכ"ל. וע"ע בהערה 17.

42 טעמים שנעשה הנס דוקא בהיכל שרק כהנים נכנסים לשם: כתב בספר משך חכמה (שמות י"ז ט'): נעשה נס ההדלקה שמונה ימים בהיכל, במקום בלתי מפורסם, משום שהמנהיגים והשרי צבאות היו הכהנים הגדולים החשמונאים, והיתה חוששת ההשגחה שמא יאמרו כוחם ועוצם ידם ובתחבולות מלחמה נצחו, ולכן הראתה להם ההשגחה אות ומופת בהיכל אשר אינו ידוע רק לכהנים, למען ידעו כי יד אלקים עשה זאת והם מושגחים דרך נס למעלה מן הטבע. עכ"ד, וע"ש עור. (וע"י בהערה 48 ממהר"ל ז"ל). ועיין עוד בסעיף נ"ח מהחתם סופר ז"ל. וע"ע בהערה 21 מהב"ח ז"ל. וגם ראה הערה 51.

43 וזו הכהנים לנס השמן ע"פ מדותיו של אהרן אביהם: כתב רבינו החתם סופר ז"ל (דקשות - דף ס"ד טור ד' ד"ה מה): "מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, כשמן הטוב וגו'" (תהלים קל"ג א'-ב'), כי הנס שנעשה ע"י בני אהרן בפק שמן הוא ע"פ מדותיו של אהרן, בשלום ובמישור הלך ורבים השיב מעון (לש"י מלאכי ב' ו') ע"י שהיה אוהב ורודף שלום. וידוע, בשעה ששלום בעולם המועט מחזיק המרובה, כד הוה רחמיתן עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן (סנהדרין ז'), ואין עין בריה צרה בחברתה, כפרש"י על (נראשית מ"א ב') "ותרענה באחור", על כן גם הנס שנעשה על ידו היה מועט השמן מחזיק את המרובה. וזה "מה טוב ומה נעים" יש בישיבת אחים. ואמר "גם יחד", באחדות על ספסרא חודו של

ד. [וכשראו כהני ה' ועם ה' אותו הנס הגדול שנעשה להם, שמחו שמחה גדולה, בהיות שה' יתברך עמהם והרבה להטיב, שהצילם מיד אויביהם וגם עשה להם אותו הנס המפורסם⁴⁶ (סדר היום ע"ס)⁵³.] ועל כן ראו

מחט יהיה די להם. ואמרו שזהו "כשמן הטוב שירד לאהרן על פי מדותיו", ע"פ מדותיו הטובות היינו נר חנוכה, שהיה המועט מחזיק המרובה. עכ"ל. וע"ע לקמן סעיף מ"ג.

44 **עוד נם, המצאת האש למזבח:** כתוב בספר יוסיפון (סוף פרק כ, הוצא נספר מחזק נרסה [לסדר 16 ז' - 16 ז' מר"ע 16]): ויהודה בן מתתיהו הכהן הגדול וכל עדת החסידים אשר היו עמו באו אל ירושלים ויהרסו את כל המזבחות אשר בנו העמים, ויטהרו את הבית מגלולי הגוים. ויבנו מזבח חדש, ויתנו בשר זבח עליו, ויערכו עצים, ואש קדושה לא מצאו, ויצעקו אל ה' ויקראו אליו, ותצא אש מן האבנים אשר על המזבח, ויערכו עצים עליה, ויקטירו את זבחים. ויהי האש על המזבח עד הגולה השלישית. ויעשו חנוכת המזבח בחודש כסלו בחמשה ועשרים בו. עכ"ד.

45 **עוד נסים ותשועות נמשכו מהנסים שעשה לנו ה' במלחמה ובנרות:** עיין לקמן סעיף קע"ט מהחיד"א ז"ל דאף שענינו רואות שיש בחנוכה שני נסים גדולים ועצומים, נס ההצלה ונס הנרות, מ"מ ידעו נאמנה שהיו אלו הנסים כוללים כמה תשועות ונסים לשעתן ולעתיד, ע"ש. וע"ע סעיף ח'-ט'.

46 **מדליקין המנורה לזכרון כל הנסים:** כתב בספר משך חכמה (נלאש 16 ז' כ"ד), וז"ל: הרוואה מקום שנעשה לו נס מברך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה". הפירוש כדברי אבודרהם, דוקא שיצא מדרך הטבע. והא דמברך על נר חנוכה, משום שנעשה נס בפך השמן, שזה נגד הטבע. והנה עיקר הנס לנצחון מלכות אנטיוכוס וישראל קיבלו מלוכה מאתים שנה, ולזכרון צריך להאיר נרות. עכ"ל, וע"ש עוד.

ובספר בינה לעיתים (ס"א דרוש י"א - דרוש 16 ז' למנוה) כתב שבהדלקת נרות חנוכה יש זכר הכולל כל ההצלות. (1) כאשר רבו רחמים משמים ונתבטלו גזירות היונים, חזרה עטרת התורה ליושנה, ו"העם ההולכים בחושך ראו אור גדול" (ישעי' 16 ז'), שהוא התכלית העיקרי; ובהדלקת הנרות אנו מפרסמים מה שזכינו אז להאורה האמתית - לנרות מצוה ותורה אור (ש"י משל 16 ז'), אשר כמעט אבדנו, חלילה. (2) יש בה זכרון להנצחון במלחמה, כי הצרות והרעות המתרגשות בעולם נקראים "חושך", כמו שאז"ל (סנהדרין כג, ז"ה 3): על מי שיש לו צרות - ש"עולם חושך בעדו"; ולפיכך תקרא הגאולה "בוקר" ו"אור", (ישעי' 16 ז') "קומי אורי כי בא אורך וגו'". וגם המיתה נקרא "חושך", כאמרם (נלאש 16 ז' כ"ד) "עד שלא שקעה שמשו של פלוני וכו'", ואמר שלמה המלך ע"ה (קס"א י"ג 3) "עד אשר לא תחשך השמש וגו'"; ונמצא הפכו הוא היום והאור. הרי שאור הנרות הוא סימן להגאולה והתשועה. (3) וכפי פשוטה, יש בהדלקת הנרות זכרון לנס השמן. עכ"ד בקיצור. וע"ע בהערה 59 מספר מועד לב"ח.

47 עיין לעיל הערה 4 ממהר"ל ז"ל.

48 **עיי' נתפרסם שהי"ת היה מגביר אותם על חיונים, ולא יאמרו כחם ועוצם ידם עשתה זאת:** כתב מהר"ל ז"ל (דק ח"ס על אטו 16 ז'): יש לדעת כי כאשר הקב"ה מביא גאולה, ה' יתברך רוצה שידעו כי הוא יתברך פעל, ולא יאמרו לא הי"ת פעל כל זאת רק חכמתם ועוצם ידם; שה' יתברך רוצה להודיע החסד והטוב שהוא יתברך עושה עם ישראל. וכן תמצא בגאולות מצרים, כתיב (שמות 16 ז', ונע"ז 16 ז' ד' וס"ד י"ח) "וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם". ואף בימי חשמונאים שגאלם מידי יון, היה נס נראה - דהיינו בנרות, כדי שידעו כי ה' יתברך היה מגביר אותם על חיונים, ולא יאמרו כחם ועוצם ידם עשתה זאת. עכ"ד בקיצור, וע"ש עוד. וכ"כ הפרי מגדים ז"ל (מיצמ גמא - מקץ-מנוה) שנעשה נס בשמן להראות שאין ישראל תחת

יש בנרות
זכר לכל
ההצלות

המזל (שנמ קט), רק בהשגחה שלא בטבע נפלו רבים ביד מעטים, ע"ש. וכע"ז בספר משך חכמה (הועתק בהערה 42). וראה לקמן סעיף קל"ה משו"ת כתב סופר, והערה 59 מספר מטה משה.

49 נעשה הנס במנורה להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה: כתב הפני יהושע (שנמ כא): דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חיבת המקום עליהם, כדאשכחן שנעשה זה הנס תמיד (אטמ ה' ה') שלא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם, והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד מלכות יון הרשעה שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל וגזרו כמה שמדיות ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו בשונאיהם, לכך נעשה להם ג"כ נס זה בענין הנרות שהוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם, כדדרשי נמי (שנמ כג): לענין נר מערבי, אלא שלאחר מיתת שמעון הצדיק אפילו נר מערבי לפעמים היה כבה והולך, לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיו עת רצון, להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה. כן נראה לי נכון. עכ"ל, וע"ש עוד. וכע"ז בדרושי הצ"ח (דיוט לג), ע"ש (הועתק לקמן בסעיף קל"ז).

ובשו"ת חכם צבי (סימן פ"ז) כתב, הדלקת נרות דוחה את הטומאה, אבל רצה הקב"ה להראות חיבתם לפניו ועשה להם נס זה.

50 ע"י נס חנוכה נקבעה אמיתתה של תורה שבע"פ: כתב בספר יצירות דבש (מ"ב דיוט ג') שבזמן בית שני היו בארץ ישראל ג' כתות, (1) הפרושים, בעלי מעתיקי התורה שבעל פה, והם שהאמינו בחכמת הגלגול. (2) צדוקים, שכפרו בתחית המתים ובעולם הבא. (3) בייתוסים, נקראים "נוזרים", שהם מתנהגים פרישות למאד, אבל לא ישמעו לדברי תורה שבעל פה, כי אם כל לימודיהם הכל לפי חכמת הפילוסופים ודעת חיצונים. וזו היתה סיבה לבסוף שבאו יונים על ירושלים, כי המינים והפוקרים, כמו אליקמוס הכהן וחבירו, הלשינו על הפרושים. וכאשר באו היונים בארץ הקדושה המה נתעברו בהם, זולת עדת הפרושים והחסידים לפי שהיתה ידם עם חשמונאים כהני ה'. ומאלה פרח הנס שהרימו קרן על היונים ונתקבלה תורה שבעל פה ע"י נס הזה, כי ראו כי כת הפרושים האלה הצליחו. וביחוד בפך של שמן שדלק ח' ימים להיותם שמנים אחרים בלתי טהורים, וזהו מופת ג"כ על התורה שבע"פ, כי איה איפא נזכר בתורה שלא ידליקו בשמן טמא; ומזה קבלו תורה שבע"פ, כאשר בפולמוס של חשמונאים גזרו מבלי ללמוד חכמת יונית, שהיא פילוסופית מאריסטו וחביריו אשר מהרסים נגד התורה שבע"פ. ואף הם הרסו מקדש של הר גריזים שהיה לצדוקים. וכמה תקנות תקנו מבלי להתערב עם בת אל נכר, כמבואר בע"ז (ל:), שגזרו זאת בבית דין של חשמונאים. ולכן נס חנוכה הוא לקבוע אמיתתה של תורה שבעל פה. עכ"ד.

והחתם סופר ז"ל (מיושי מ"ס שנמ כא): כתב עוד אופן שבו נתחזק הדת ותורה שבע"פ ע"י נס השמן, וז"ל: דודאי טומאת מת הותרה בציבור, אך הם גזרו על הגוים להיות כזבים, וטומאת זב לא הותרה בציבור, והיו חכמי הדור נבוכים מה לעשות - אם להעמיד דבריהם במקום ביטול עבודת הדלקה או לא. ועשה הקב"ה נס ודלק ח' ימים מבלי שיצטרכו לבטל הדלקת נרות. ומזה הראו להם מן השמים הסכמה על גררי חז"ל ונתחזק הדת ותורה שבעל פה. עכ"ל. וראה הערה 72. וע"ע לעיל הערה 4 ממהרי"א ז"ל, ובהעמק דבר (הספד דגד - צמדנר ח' ב').

51 י"א שהדליקו את המנורה בעזרה, וע"ז נתפרסם הנס: כתב החתם סופר ז"ל (דיוט - דף ס"ז טור א' ד"ה והדליקו): "והדליקו נרות בחצרות קדשן וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו וכו'". בספר זרע יעקב (פ"ק דשנמ) הקשה, הא הדלקת המנורה היתה בפנים, ומ"ט שביק לשון "היכל" ו"דביר" שהזכיר תחלה ואמר "והדליקו נרות בחצרות קדשן", הלא הנרות היו בפנים ולא בחצרות. ולפע"ד לפי מה שכתב הרמב"ם (פ"ט מניאמ מקדש הל' ז'): וכן הדלקת נרות כשרה בזרים, לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן בחוץ מותר לזר

להדליק, עכ"ל. והוא מש"ס דיומא כ"ד ע"ב, וע"ש תוס' ישנים ושיח יצחק. ומה שהקשה הגאון עץ חיים (פרשת נהעלמן) הא הדלקה במקומה בעינן, יש לומר שהדלקה כשרה בחוץ, אפילו תעמוד המנורה כך בחוץ, נהי דמנורה נוכח השלחן מעכב, היינו לכללות הבנין הוא מעכב, אבל מצות הדלקת הנרות מקיים אפילו עומדת ודולקת בחוץ, והוא שפיר הדלקה במקומה.

ולפי"ז נ"ל דאז היה ההיכל מלא גלולים עד ש"פינו את היכלך וטיהרו את מקדשך", אז לא הדליקו נרות בפנים, אלא "בחצרות קדשך" - בעזרה.

ולפיכך תקנו להדליק בפתחי החצרות: ומזה נתפרסם הנס, שכל ישראל ראו הנרות דולקים שמונה ימים רצופים, דאילו היתה המנורה בהיכל לא ראו הנס אלא הכהנים, אבל בחצרות קדשך נתפרסם הנס. ולפיכך תקנו להדליק בפתחי החצרות.

ולפי"ז מיושב קושיית הב"י: ומיושב קושיית בית יוסף מה נס נעשה ביום ראשון, והשתא אתי שפיר, דידוע דצריך שמן יותר במקום שהרוח שולט ונושב בהאש, ממה שצריך כשעומד בפנים בחדר מכוסה. ובפך לא היה אלא כשיעור הדלקה לילה אחת כשמדליקים בפנים, ולא כשמדליקים בחוץ "בחצרות קדשך", ומ"מ דלקו כל הלילה, על כן גם בליל ראשון היה נס. והיינו המשך "והדליקו נרות בחצרות קדשך" - ולא בפנים בהיכל, על כן "קבעו שמונת ימי חנוכה" - ולא רק שבעה, כי גם ביום הראשון היה נס. עכ"ד, ודפח"ח. וע"ע בסעיף נ"ח דשם אזיל החת"ס ז"ל בדרך הרבים - שהדליקו את המנורה בפנים.

⁵² במנורה הראה הקב"ה לישראל שהוא שמח שחזרו ישראל לעבדו בביהמ"ק - שמח הקב"ה באבידת היוונים (שלא כמנהגו בשאר העתים) וכו': כתב מהר"י ז"ל (חידושי אגדות - שבת כא:) שהנס הזה שנעשה בשמן, הוא הנצחון שהיו מנצחין היונים, כי הנצוח היה בשביל שטמאו היונים את ההיכל, וכן אמרו בכל מקום (ע"ז נב:) אבני מזבח ששקצו אנשי יון, וכן בכמה מקומות, ונעשה להם נס בשמן כדי שיוכלו לעבוד את ה' בבית המקדש, והי"ת רצה בעבודתם. עכ"ד, וע"ש עוד.

וכתב רבינו החתם סופר ז"ל (דקשות - דף ס"ו טו"ז ד"ה שיר): "שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים" (מהלל קמ"ט ב'), כי הגה מדרך ארץ ה' שישאל שהיו מצירים ומגורשים ישמחו וידליקו נרות על שנתרצה עמהם הקב"ה, אך הקב"ה מקדים עצמו והדליק נרות מאור שלמעלה במנורה כאילו הוא שמח שזכה שחזרו ישראל לעבדו בבית המקדש. וזה כבוד גדול לנו. ועל כן הוא "שיר חדש" מה שלא היה כן מעולם, "תהלתו בקהל חסידים" הכהנים זרע איש חסידך.

ואמר כי בשארי ניסים אשר "ישמח ישראל בעושי וּבני ציון יגילו במלכם", דהיינו הם שמחים בו, אז "יהללו שמו במחול" יוצאות וחולות בכרמים וכדומה, אך עתה בנס הזה "כי רוצה ה' בעמו", שהוא רוצה בהם והראה שהוא שמח בחזירתם, "יעלו חסידים כבוד" הזה ויירגו על משכבותם בלילה במטתם ומנורה דולקת בבית המקדש.

ועל כן, "רוממות אל בגרונו וחרב פיפיות בידם", פי' כי מהראוי מי ששפך דמים הרבה לא יבנה בית המקדש, ומכל שכן שלא להקריב קרבנות, כמו שאמר הקב"ה לדוד המלך ע"ה (דנ"י י"א ב' כ"ז ב'), ועל דרך "מעשי ידי טובעים בים וכו'" (מנח"ל נט:) ואין שמחה לפניו, אבל הכא שהוא ית"ש שמח באבידת רשעים הללו והרמת קרן ישראל, על כן "רוממות אל בגרונו" אע"פ ש"חרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים". עכ"ל. וע"ע לקמן סעיף נ"ח. וע"ע בספר משך חכמה (שמות י"ז ט').

⁵³ זכות היא להכיר בנס - והוא מורה על חפץ ה' בקילוסו לחי"ת: "חסדי ה' אזכיר תהלות ה'" (ישעיה ס"ג ז'), פי' כי טוב לאדם להיות מכיר בניסו כדי להלל ולשבח לפניו יתברך. מה שאין כן כשעושה נפלאות לבדו ואין בעל הנס מכיר בניסו, שזה מורה שאינו חפץ בקילוסו. וזהו שאמר דוד המלך (מהלל קמ"ז י"ז ד') "מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי,

לעשות זכר לנס הזה לדורות הבאים שיכירו וידעו הטובות והנסים והנפלאות שעשה עם אבותינו בימים ההם בזמן הזה (סדר היום ס), ומפני זה (וע"ע לקמן סעיף ז') התקינו חכמים שבאותו הדור⁵⁴ שיהיו שמונת הימים האלו, שתחילתן מליל חמשה ועשרים בכסלו,⁵⁵ ימי שמחה [וששון (סדר היום ס)] והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות,⁵⁷ להראות ולגלות הנס⁵⁸, [שעיקר זכר הנס היה בנרות, כי

כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו". "כל תגמולוהי עלי", שיש עלי כמה טובות, כי לא בלבד עושה לנו ניסים, אלא שהם נגלים כדי ש"כוס ישועות אשא וכו', נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו" שכולם יתנו תודות לו. (גבול בנימין - ח"צ דרוש א' - דף ק"כ טור ד', וע"ש עוד).

⁵⁴ רק לשנה האחרת עשאו ימים טובים: לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה (שבת כא:), אבל בשנה הראשונה לא קבעום שמונה, שלא היו יודעים כמה ימשך הנס, וכל שהשמן היה נמשך היו עושים יום טוב (ריטב"א ס). ועוד י"ל דבשנה הראשונה שהיתה שעת הנס היו חייבם מדאורייתא להלל ולהודות, מקל וחומר - ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה ממות לחיים לא כל שכן, אבל לשנה האחרת דשוב ליכא מצוה מדאורייתא, הוצרכו לקבוע עליהם חובה גם מכאן ואילך לדורות. (הגרי"פ פער"א ז"ל גניזבור על ספר המצוות לרמ"ג - עשה נ"ט-ס', וכי נשרת שנת ה' ס"ט סימן פ"ט, עין ס). וראה סעיף ז' מספר בן יהוידע.

⁵⁵ עתה שילם הקב"ה לחודש כסלו שבו נגמרה מלאכת המשכן: איתא בפסיקתא רבתי (פסקא ו', וכי צילקיש מלכס א' ס' קפ"ד): בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל (כלומר, היה המשכן מונח כך מקופל (ציור הגרף)) עד אחד בניסן, שהקימו משה באחד בניסן, כמו שכתוב (שמות מ' ז') "וביום החודש הראשון באחד לחודש תקים משכן אהל מועד". וכל זמן שהיה מקופל היו ישראל מלמלים (פ"י מרגנין ומלעזין (ציור הגרף)) על משה לומר "למה לא הוקם מיד? שמא דופי (פ"י דבר של גנאי (ציור הגרף)) אירע בו". והקב"ה חשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק, שבניסן נולד יצחק, כו'. כיון שבא ניסן והוקם המשכן, עוד לא לימלם אדם אחר משה. ומעתה הפסיד כסלו שנגמרה מלאכה בו? לאו; מהו "ותשלם", אמר הקב"ה "עלי לשלם לו". מה שילם לו הקב"ה? חנוכה בית חשמונאי (שהוא ג"כ בכ"ה בכסליו (מהד"י)). עכ"ד. וע"י סעיף ק"צ, והערה 104.

⁵⁶ בימי החנוכה יש זכרון לג' גזירות שניצלנו מהם: היונים גזרו לבטל שבת ראש חודש ומילה, ולכן שמונת ימי חנוכה מתחילין בכ"ה לחודש, כדי שיהיה בחנוכה שבת וראש חודש, והמילה נרמזה במספר שמונה ימים שבה שהם כנגד שמונת ימי מילה. (ידי חיים להנן א"ש ח' ז"ל - א"ח תר"ע א', ושם מלאמי כע"ז בספר ראש דוד (להחידא ז"ל) - פרשת מקץ - נסם כח הקודמין).

⁵⁷ נתקיים בזה הבטחת הקב"ה לאהרן הכהן: "וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה וגו'" (נמלגז ח' א'-ג'). למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים? לפי שכשראה אהרן חנוכה הנשיאים, חלשה דעתו, שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו. אמר לו הקב"ה "חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות". (רש"י ס). וכתב הרמב"ם ז"ל (ס): ענין ההגדה הזו, לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני ע"י אהרן ובניו, ר"ל חשמונאי כהן גדול ובניו. ובלשון הזה מצאתיה במגילת סתרים לרבינו נסים, שהזכיר האגדה הזו ואמר: ראיתי במדרש, כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה "דבר אל אהרן ואמרת אליו, יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות, ואני עושה בה לישראל ע"י בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם",

הובטח
לאהרן על
התשועה
שתהיה ע"י
בניו
החשמונאים

מנס השמן
נודע שכל
הנצחון היה
דרך אהבה

משם נודע למפרע ההצלה הגדולה אשר עשה עמהם שהיתה מרצון טוב ודרך אהבה וחייבה (סדר היום שם, וע"ע לעיל הערה 49 מהפני יהושע ז"ל, ולקמן סעיף ג' מהסתם סופר ז"ל)⁵⁹. וימים אלו הן הנקראין "חנוכה"⁶⁰, והן אסורין בהספד ותענית

והיא חנוכת בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח. עכ"ל [רבינו נסים].

וראיתי עוד בילמדנו (מנחם זעלמן סימן ה') וכן במדרש רבה (ע"ו), אמר לו הקב"ה למשה "לך אמור לאהרן, אל תתירא, לגדולה מזאת אתה מוכן; הקרבנות, כל זמן שביית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו. וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני, אינן בטלין לעולם", [ע"כ]. והנה, דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות; אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו. וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנוכת הנשיאים נוהגת לעולם. דרשו סמוכין לחנוכת הנשיאים מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם. עכ"ל הרמב"ן ז"ל. וע"ע בבבלי יקר (שם).

והובטח על
מצות נר
חנוכה
שתתנצל
ע"י
הכהנים

58 מעם שלא תיקנו להדליק גם ביום: "בכל לילה ולילה וכו' להראות ולגלות הנס", פירוש, דאין מדליקין ביום כמו שהיו מדליקין במנורה ביום ג"כ, לשיטת רבינו (הרמ"ם - ה' ממדין ומוספין ג' י"ג) דהדלקה ג"כ ביום, משום ד"שרגא בטיהרא מאי מהני (נר בצהרים מה הוא מועיל)", ופשוט. (אור שמח - ה' מגילה ומנחה ג' ג'), ועיין לקמן סעיף ק"ל משו"ת בנין שלמה.

59 עוד בענין קביעות חנוכה על נס השמן דוקא: בנס השמן אין פתחון פה למינים לומר מקרה הוא: כתב בספר מטה משה (סימן ממקע"ז): ואם תאמר, למה קבעו חנוכה על שם נס השמן ולא קבעו על שם שאר הנסים שנעשו בימים האלה, כי נתנו רבים ביד מעטים וכו'. יש לומר שאותן הנסים יש פתחון פה למינים לומר מקרה הוא ולא ה' פעל כל זאת ח"ו, כי יקרה ענין כזה ליפול רבים ביד מעטים לאיזה סיבה. אבל נס אשר כזה, ששמן אשר בו להדליק רק לילה אחת ונתרבה מעצמו עד שיספיק לשמונה לילות, אין צד לומר כי מקרה הוא, אבל כולם יודו ויאמרו מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו. ולזכר נס זה תקנו חז"ל להדליק נרות בכל לילה מלילות אלו. עכ"ל. וכע"ז לקמן בסעיף קל"ה מהמ"ז ומשו"ת כתב סופר, ע"ש. וע"ע לעיל הערה 48 ממהר"ל והפרי מגדים ז"ל.

ביהמ"ק "נרו של עולם", ולכבוד החזרתו לאיתנו נצטוו בנרות: ובספר עיר גבורים [לבעל הכלי יקר ז"ל] (פרשת נחלשית) כתב: דרשו רז"ל, "והארץ היתה תהו" (נחלשית א' ז'), זו בבל; "ובהו", זו מדי; "וחושך", זו יון. "על פני תהום", זו עמלק; "רוח אלקים", זה רוח של משיח כו'. [ע"כ]. וכו'. "וחושך זו יון", כמו אנטיוכס שחרב בית המקדש (ר"ל שהיה מטמאה ומבטל עבודתו) והחשיך "נרו של עולם" - זה בית המקדש, כמו שאמרו (ג' ד). אצל הורדוס, הוא כיבה "נרו של עולם", ילך ויעסוק ב"אורו של עולם" - זו בית המקדש. הרי שהמקדש הוא נרו של עולם, והחשיך אותו אנטיוכס. ולכן נצטוו אח"כ בחנוכה בנרות, כי החזירו נר של עולם לאיתנו. עכ"ל.

החשיכו עינינו בגזירותיהם, ולכן נעשה הנס ונקבע חזק בנרות: ובספר מועד לכל חי (כ"ז ע"ט) כתב: שפר קדמי להחזיר טועמיה חיים, על כי בא הנס בשמן וקבעו מאורות בנרות חנוכה, והוא על פי מה שאמרו בבראשית רבה (ג' ד') וזה לשונו: "וחושך" (נחלשית א' ז') - זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהם, שהיתה אומרת להם "כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל". וכן דרשו שם פרק מ"ד סימן כ' על הפסוק (נחלשית ע"ו י"ג) "והנה אימה חשיכה גדולה", שדרשו "חשיכה" זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהם, שהיתה אומרת "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל", יעוין שם, ועיין במדרש תנחומא סדר תזריע, יע"ש. ואם כן כיון

שהגזירה לבטל מהם חודש שבת ומילה החשיך עיניהם של ישראל, לעומת זה בא הנס ע"י אור - שנעשה נס פך השמן, וקבעו שמונת ימי חנוכה להאיר בנרות אל ה' ויאר לנו. וזוהי כונת הפסוק במיכה (ו' ח') "כי אשב בחשך ה' אור לי". וזהו הרמז כי "חשך" ראשי תיבות ח'דש ש'בת כ'ריתת ברית. עכ"ל. וע"ע בהערה 46 מספר בינה לעתים, ובהערה 105.

תיקנו נר חנוכה להנצל מעין הרע בביהמ"ק שעתה חנוכה: בדרשות חתם סופר (ק"ק ט"ז ט"ז) כתב דעין רע של הנחש שולט במקום שיש תוספת קדושה, וכדמצינו שבשעת מתן תורה הטילה עין רע ונעשה עגל, כפרש"י על פסוק (שמות ל"ד ג') "ואיש לא יעלה עמך וגו'". והתיקון לזה, להביט בעיניו לדבר מצוה - לתורה ולתעודה, כדכתיב (נמצנו כ"א ח"ט) "והיה כל הנשוק וגו' והביט אל נחש הנחושת וחי", וכמבואר בסוף פרק ראוהו בית דין (ר"ה ט"ז). דהאי "והביט" היינו שהסתכל כלפי מעלה, ע"ש. וכן בבניני משכן ומקדש צריכים להשמר מהעין הזה, וכן פרש"י להדיא בשיר השירים בפסוק (ו' ה') "הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבונים", ע"ש. ומשום כן נצטוו בשעת המשכן לעשות סוכה דשלטא ביה עינא דמצוה וקדושה - לסמות עינא דדין נחש וס"ם. וכן בבנין בית המקדש של שלמה ע"ה תיקן עירובין ומבוי (שנ"ט ד:), ובעיניו דשלטא ביה עינא. וא"כ מסתמא גם בעיקר חנוכה של בית שני, שהיה בימי חשמונאים כי עד אז לא היה להם שבט מושלים והיו מוסרים תחת ידי אומות העולם, אמנם אז בעיקר חנוכה תיקנו נר חנוכה, להנצל מעינא בישא. ומשום הכי אם הוא גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה, כסוכה וכמבוי, כי טעם א' לשלשתן. עכ"ד.

60 **מעמים שנקרא "חנוכה"**: חנו בכ"ה: קראום "חנוכה", כלומר חנו בכ"ה כסלו (פור - ארס סימן מ"ט, ור"ן על הרי"ף שנת ט: ועוד), כי היו מצירים להם, ובכ"ה חנו מצרותיהם (וכ"כ במשנה ברורה (מ"ט ס"א): חנו כ"ה, שבוים כ"ה חנו מאויביהם). (ראש יוסף - שנת כ"ה). וכתב ה"ב"ש (ארס מ"ט א'), וכי נחמס סופר - שנת כ"ה: דלשון "חנו" משמע שחנו מנסיעתם למלחמה, מלשון "ויסעו ויחנו", ולא מלשון שביה ממלאכה, ולכן מותרים הם במלאכה. (וע"ע נ"ט - ארס מ"ט א' ד', ונצרכי יוסף - ארס מ"ט א' ד').

ובסידור רש"י (סימן ע"ב): חנו בכ"ה בכסליו - מצאו חנינה. עכ"ל. וכ"כ במחזור ויטרי (סימן ל"ט): "חנוכה", חן בכ"ה בכסליו, מצאו חנוכה מצאו חנינה. עכ"ל.

ע"ש חנוכה המזבח - חנוכה הבית: כתב מהרש"א (כ"ה): נראה לפרש דנקרא "חנוכה" על שם חנוכה המזבח, כדאמרינן בפרק ר' ישמעאל (יומא טז). דבית חשמונאי גנזו אבני מזבח ששקצו אנשי עו"ג לעבודה זרה, והוצרכו לבנות מזבח חדש, ולכן נקרא "חנוכה", וכו'. גם לפי מדרש ב"ר שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסליו ולא חנכהו עד ר"ח ניסן שבו נולדו האבות והקב"ה שילם לו בימי מתתיהו כו', היינו נמי שהיה כמ"ש ששילם לו להיות ביום חינוך המזבח ע"י מתתיהו ששקצו אנשי עו"ג מזבח הישן. עכ"ד. וכ"כ בספר אור זרוע (ה' חנוכה סימן ע"א). וכע"ז בספר שב"י ה"קט (סימן קע"ד). וז"ל: "חנוכה" נקראת על שם שנתחנך הבית והוכשר לעבודה, שהרי היוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו, וכשגברו חשמונאים טהרו את הכל ועשו חנוכה, כמו שעשה משה בתחילת חינוך לעבודה, וכן עשה עזרא. עכ"ל. וכ"כ מהר"י ז"ל (נר מנחה, וכי נמיושי אגדות - שנת כ"ה): וכ"כ בספר החיים (פנינה ולולה - פרק ז').

מעם שלא נקרא "חנוך": ובספר בן יהוידע (שנת כ"ה): כתב דמטעם זה היה להם לקרותו "חנוך" על שם החנוך של בית המקדש שנתחנך בעבודה ובהדלקת המנורה, ולא "חנוכה". אלא כיון שאותה ההארה שהיתה בשמים למעלה בשעת הנס חוזרת ונתגלית בכל שנה ושנה בימי החנוכה (ע"י סעיף ז'), לכן הטילו בה ה"א בסופה, כי זה כלל ידוע - כל ה"א שבסוף תיבה מורה על הרבוי, וכן כאן שנתרבת ההארה שלה שהיא מתגלית

כימי הפורים. והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים, כקריאת המגילה.⁶¹
(רמב"ם הל' חנוכה ג' ג').

בכל שנה ושנה. ועוד, "חנוך" לשון זכר - שאינו מתעבר, ו"חנוכה" לשון נקבה - שמתעברת ויולדת, כן זו (חנוכה) מתעברת ויולדת, כי ההארה שלה נולדת כל שנה. עכ"ד.
חנוך העולם ע"י נצחון החשמונאים: ובספר של"ה (פרשת וישב מקץ ויגש - מורה אור - זיהגה) כתב: "חנוכה" שבו היה חנוכת בית המקדש, הוא רומז לחנוך העולם, כי העולם נברא בשביל התורה וקיום המצות והיונים רצו לבטל תורה ומצות מישראל, וכשגברו החשמונאים אז נתגברו התורה והמצות, ממילא נתחנך העולם. עכ"ד.

ע"ש שחורח השכינה וחנה בביהמ"ק: ובספר יד יוסף (מקץ דיוש ג' - דף ע"ז טו"ז ז'): כתב עוד טעם שנקראת "חנוכה", שהוא מלשון חנייה; שהשכינה נסתלקה כשנכנסו יונים להיכל ונתבלבל מצע השכינה בטומאת האויבים, וכשגברו מלכות בית חשמונאי בכ"ה חנה השכינה. עכ"ד.

"חנוכה" ע"ש חינוך ההיכל בימי חגי: ובספר מור וקציעה (סימן מר"ע) כתב: בטעם שם "חנוכה", נראה לי דבר חדש בעז"ה, שנקרא כן גם על שם חינוך ההיכל שהיה בזמן הזה בימי חגי הנביא (ע"י בסעף קנ"ד ששם הועתקו דבריו). ע"כ.

"חנוכה" ע"ש חנוכת ביהמ"ק לעת"ל: ובספר כד הקמח (עין נר חנוכה) כתב: הימים האלה נקראים "חנוכה", שהוא נגזר מלשון "חנוך" בלשון "חנוכת הבית", לפי שהוא רומז לשמן המשיח שאנו עתידין לחנך בית המקדש, ע"ש בדבריו (הועתקו בהערה 40).

⁶¹ לעשות זכר לנס חנוכה וכדו' הוא דאורייתא ממש, אבל איכות וכמות הזכרון ההוא הוא מדרבנן: עיין בשו"ת חתם סופר (א"ח סי' ר"ח, ויד' סוף סי' ל"ג, וי"כ צמחש"י על מסכת גיטין לו: ד"ה אל"כ וכו'), ועל מסכת שנה ג. ד"ה ויזקן) דלקבוע יום שמחה ביום טובה, כגון חנוכה ופורים, הוא דאורייתא ממש, מקל וחומר - משיעבוד לגאולה אומרים שירה בפסח, ממיתה לחיים לא כל שכן (מגילה יד.), וק"ו דאורייתא הוא. והעובר ואינו עושה שום זכר לימי חנוכה ופורים, עובר על מצות עשה דאורייתא. ומ"מ היינו לעשות שום זכר לנס, אבל איכות וכמות הזכרון ההוא, הוא מדרבנן, כגון קריאת מגילה ומשלוח מנות והדלקת נרות בחנוכה, הכל מדרבנן. ואם עושה שום זכר, יהיה מה שיהיה עכ"פ ביום א' מימי חנוכה, ואפי' לא הדליק נרות ולא שלח מנות בפורים וכדומה, אינו אלא עבריין דרבנן. ע"ש.

פרק ב'

ממעלות הימים

ימים מיועדים לקדושה ותהלות ה' וכו'

ה. ימי החנוכה מיועדים לקדושה ותהלות ה', והקב"ה משרה קדושתו ורוחו ממרום על עם קדשו. ועל כן ראוי לאדם ליזהר בהם ביותר לבל יחטא. (יערות דבש ח"א דרוש ג'). וע"ע בסעיף כ"ז.

עיי' יזהר
בהם ביותר
מן החטא

ימי חנוכה מאירים לשאר ימי חודש כסליו

ו. כתב רבינו הבן איש חי ז"ל (צפירוש על מיקוני וזהר הנקרא בשם "צפירה" - מיקון י"ג דף כט. - דף נג. - : צדפ"ר של צפירה) דשמונת ימי חנוכה שמתחילים בכ"ה בכסליו, הם מאירים לכ"ד ימים שקודמים להם באותו החודש, ע"ש ע"פ הסוד.

קבעו ימי החנוכה אחר שראו הארה בשמים וכו'

ז. איתא במסכת שבת (כ"א:), מאי חנוכה, דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה וכו', שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים וכו' נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה. ע"כ. וכתב בספר בן יהוידע (ס"ט), "לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים", למה לא קבעום משנה הראשונה? ונ"ל בשנה ראשונה עשו ח' ימים טובים בהכרח מפני הנסים שנעשו בהם בשמן, וכל יום שנעשה בו הנס בשמן מוכרחים לעשותו יום טוב. אך לשנה אחרת ראו חכמי הדור שאותה ההארה שהיתה בשמים למעלה בשנה שעברה שהיה בה הנס, חזרה ונתגלית בשנה זו, והבינו שבשמים קבעו ימים אלה לאותה ההארה בכל שנה, ולכך גם הם עשאו ימים טובים למטה. ולפי זה מה שאמרו "קבעום", לא קאי על בית דין של מטה, אלא קאי על השמים ממעל, שהוא כמו ענין הפורים דכתיב בהם (אסתר ט' כ"א) "והימים האלה נזכרים ונעשים", ודרשו רז"ל נזכרים למעלה ונעשים למטה, וכן כאן קבעום למעלה בגילוי ההארה ועשאו ימים טובים למטה בהלל והודאה.

ובזה יש להבין נמי כונת השואל "מאי חנוכה" - דהוה ליה למימר "חנוך" על שם החנוך של בית המקדש שנתחנך בעבודה ובהדלקת המנורה. ומשני, דתנו רבנן וכו' לשנה אחרת קבעום למעלה "ועשאו" למטה. ולכן הטילו בה ה"א בסופה ("חנוכה", ולא קראוה "חנוך"), כי זה כלל ידוע - כל ה"א שבסוף תיבה מורה על הרבוי, וכן כאן שנתרבת ההארה שלה שהיא מתגלית בכל שנה ושנה. גם "חנוך" לשון זכר שאינו מתעבר, ו"חנוכה" לשון נקבה שמתעברת ויולדת, כן זו מתעברת ויולדת, כי ההארה שלה נולדת כל שנה. עכ"ד.

ככל שנה ושנה מתעוררים ומתחדשים אותן ההארות וההשפעות

שהיו באותן הימים להאיר ולהשפיע בימים האלו בזמן הזה

ח. כתב האר"י ז"ל דכל הנסים שנעשו לישראל בכלל ובפרט, היינו דברוב רחמיו יתברך אז יבקע אור גדול ויחודי מדות העלינויות ומכניע הס"א, ואז נעשה הנס, וכן בכל שנה ושנה מאיר האור הגדול ההוא ביום ההוא, וזה טעם המועדים וכיוצא. (זכר דוד - מאמר ג' פרק פ"ט).⁶²

ט. ועוד כתב בספר זכר דוד (מאמר ג' פרק ז' - דף רפג, ו"כ החיד"א ז"ל נספר כסא דוד - דרוש ח', ונספר לז דוד - פרק כ"ט): ישוטטו הרבים ותרבה הדעת, על מה הורו לנו זקנינו רועי ישראל לצוות אותנו להודות ולהלל בימים האלה ובזמן הזה, והלא מאי דהוה הוה, ואיזו טובה אנו מקבלים בעת ובעונה הזאת כי נשמח ונגיל ונרנן. אף אתה תשיב אמרים של טעם אשר למדנו האר"י ז"ל, כאשר רמזתי בפרק הקודם, ואשכילך בינה באמרי קדוש הרמ"ז ז"ל בספר תקוני השובב"ים, דע והבן כי כך היא המדה העליונה מדת החסד והרחמים, שבכל מועד ממועדי ה', ואפילו מימים טובים דרבנן, אשר בהם הושפע

⁶² ובדרשות הר"ן (דרוש ח') כבר כתב כע"ז, וז"ל: הענין, כאשר קיבל צורה אחת, גם כי תסתלק הצורה ההיא מן הדבר ההוא, שיקבל הדבר ההוא הצורה ההיא שנית יותר בקלות במעט פעולה. וזה מבואר נגלה, כי המים כשהוחמו וקיבלו צורת החום, גם כי נתקררו, יקבלו החום שנית יותר בקלות, מפני שהחום הראשון לחלל ודקדק חלקיהם, ולכן יקבלוהו שנית בקלות יותר, וביחוד כאשר לא עמדו בקרירות זמן רב. גם העץ והפתילה או הנר, כשידליקן האש בהם, הם יותר מוכנים לקבלו פעם שנית אחר היכבותם מאשר היו קודם הפעם הראשונה. ומזאת ההקדמה הוציא רבי יהושע בפרק קמא דראש השנה (י"א), תולדה אחת, והוא, שבניסן עתידין ישראל ליגאל, כי מאחר שכבר הוכן החודש ההוא לגאולת האבות, הדין נותן שבו יגאלו הבנים פעם אחרת; אמר, בניסן נולדו אבות, בניסן נגאלו, ובו עתידין ליגאל. עכ"ל. וע"ע לקמן הערה 65 בשם רב עמרם גאון ז"ל.

ובספר ש"י"ה (מסכת יומא - פרק דין ח"ס מוכת מוסר) כתב: בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו (סוכה מו.), ר"ל היקף הימים אשר אירע בהן קדושות, בודאי בחזרת הימים מתעוררים קדושות ההם. עכ"ל.

ובספר דרך ה' [לרמח"ל ז"ל] (ס"ד פרק ז"ח) כתב בענין החגים, וז"ל: ואולם מלבד הקידוש הזה הנשער במדרגותיו כפי מדרגת קדושת הימים, יש עוד ענינים פרטיים מיוחדים לכל זמן מזמנים אלה כפי ענינו. ושורש כולם הוא סדר שסדרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשבט תקופת הזמן ההוא, יאיר אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו. והנה על פי זה נצטוינו בחג בכל הענינים שנצטוינו לזכר יציאת מצרים, כי בהיות התיקון ההוא תיקון גדול מאד שנתקנו בו, וכמו שזכרנו למעלה, הוקבע שבשוב תקופת הזמן ההוא יאיר עלינו אור מעין האור שהאיר אז, ותחודש בנו תולדת אותו התיקון, ועל כן נתחייב באותם הענינים כולם. ועל דרך זה חג השבועות למתן התורה, וחג הסוכות לענין ענני הכבוד, אע"פ שאינו אותו הזמן בפרט, אלא שקבעה התורה חג זה לזכרון ענין זה, וכמ"ש (ויקרא כ"ג מ"ג) "כי בסוכות הושבתי וכו'". וכן חנוכה וכן פורים. ועל דרך זה היו כל ימי מגילת תענית, אלא שנתבטלו מפני שלא היו ישראל יכולים לעמוד בהם, ונפטרו מהיות עושים זכר להם והתעוררות לאור המאיר. וכו'. עכ"ל.

שפע ממרומים להעשות בהם נסים ונפלאות, הוקבע כח ועוז באותם הזמנים להיות מזומנים בהכנה דרבה היא, ומדי הגיעם כפעם בפעם חוזר וניאו"ר אותו האור ומזהיר בכל העולמות, וזהו שנאמר (אסתר ט' כ"ט) "והימים האלה נזכרים ונעשים", שבהזכר זכרם למטה נעשים בפועל למעלה, וזה "בכל דור ודור" (ספ), כי כן קיימו למעלה מה שקבלו למטה. וכל שכן הני דכתיבי בתורה, שהוקבע חוקם במקור העליון להוריד שפעם בבוא עתם.⁶³

65 64

הרי שלך לפניך, כי לא להם לבד נפתחו צנורי השפע בזמן הזה, אלא גם לנו כמותם, הימים האלה ראויים והגונים מוכנים ומזומנים להריק ברכה עלינו, ומעת שעשה לאבותינו נס הוכנו לפעול לישראל נפלאות גדולות, כל כמה שאנו מעוררים רחמי המרובים על ידי שנודה לאל על העבר ונקיים המצוות שנצטוינו להלל ולהאיר הנרות כאשר פוקדנו מרז"ל לזכר טוב מתשועות הבורא יתברך. עכ"ד. וע"ע לקמן סעיף כ"א.

הימים מוכנים להריק ברכה עלינו כפי מה שאנו מקיימים מצוות היום להלל ולהדליק הנרות לזכרון התשועות

י. ובספר דרך ה' [לרמח"ל ז"ל] (ס"ד פק"ט) כתב: ענין חנוכה ופורים, הוא להאיר האור המאיר בימים ההם כפי התקונים שנתקנו בס. חנוכה, בתגבורת הכהנים על הרשעים בני יון, שהיו מתכוונים להסיר ישראל מעבודת ה', ונתחזקו הכהנים, ועל ידם שבו לתורה ולעבודה. ובפרט ענין המנורה לפי

הארת חנוכה היא בענין ההתגברות להחזיק בתורה ובעבודה

63 כיצא בדבר אתה מוצא בכל ברכות השבח וההודאה הנתנות לה' יתברך, כי לא דבר רק הוא, אך הוא טוב וחסד יושפע עליו מעין הברכות אשר יברך. ואפילו זכרון חסדי ה' שעשה לצדיקים פרטיים ואביו ורבו, כולם כאחד מעוררים כח העליון להשפיע עליו ממקור אותה ברכה.

סגולת ברכות ההודאה - זכרון חסדי ה' אשר עשה

ולא עוד, אלא קריאת פרשיות התורה במועדן ובשבתן מיוחדת ייחודים למעלה וממשיך שפע בעולמות, מיוחד לשמשי ענין אותה הפרשה שעליה נמנו מחנות מלאכים ומרכבות עליונות, וכמ"ש בזוהר פרשת ויקהל, ע"ש. ומשם תלמד ותבין שלכל שבוע ושבוע יש שפע מיוחד לאותם הכחות שמהן נשתלשלו אותם הענינים אותם המצוות הכתובות באותה הפרשה, וכל אחד ואחד שולטת בשבוע שלו, ושלכן אסור להשיג גבול המלאכים או לערב זו בזו, כנז' שמה באורך. [ע"ע בספר מקדש מלך פרשת בחקותי דף ק"ע ע"ב]. (זכר דוד - המשך דנ"ו ע"ט).

השפעת קריאת פרשיות התורה על הזמנים

64 בספר כסא דוד (ע"ט, וכן הוא נקרא גם דוד - פק"ט) כתב החיד"א ז"ל דברים שוים לדברים האלו, ושם מוסיף, וז"ל: אפשר שזה נכלל בנוסח שתיקנו רז"ל "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", פירוש ד"בימים ההם" הגדיל ה' להשפיע שפע ישועה ורחמים ואיתרחיש להו ניסא, וגם "בזמן הזה" מתחדש השפעת רחמים ואורות עליונים כאשר היתה באמנה בימים שנעשה הנס. ואפשר שזה כוונת הכתוב (מלבי"ם ק"ו ב') "הורו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", הכוונה, כי אורות החסד הנשפעים בנס הן מזהירי"ן עולת תמיד ביום ההוא מידי שנה בשנה שנות דור ודור. עכ"ל, וע"ש עוד.

65 ובאמת כבר מצינו כענין הזה בשם הגאונים ז"ל, כדהובא בספר **אבודרהם** (מדר פורים): וכתב רב עמרם, מנהג בשתי ישיבות ליפול על פניהם בפורים כיון שהוא יום נס ונגאלו בו צריכים אנו לבקש רחמים שיגאלנו באחרונה כמו בראשונה. עכ"ל.

תיקוניה, שהיו הקטרוגים נגד ענינה, והחזירום הכהנים על בורים. וכו'.
עכ"ל. וע"ע לקמן סעיף כ"ז-ל'.

חנוכה רמז לזמן המשיח

יא. חנוכה רמז לעתיד לזמן המשיח ולעולם הבא, כי הצדיקים נהנים מזיו השכינה והכל אורה שלימה. וכן בזמן המשיח יתוסף אור במאורות, כמו שכתוב (ישעיה ל' כו) "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים וגו'". (דרשות ר"י אבן שועיב - פרשת מקץ).
וע"ע בסעיף קפ"ח, ובהערה 40, ובסעיף כ'.

פרק ג'

הנהגות כלליות לימי החנוכה - הנהגות שונות

ליזהר ביותר לבל יחמא

יב. ראה סעיף ה' מספר יערות דבש, וסעיף כ"ז-כ"ט, ובהערה 70.

יש להראות ששון ושמחה בימי החנוכה

יג. ימי חנוכה, אין להתעצב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלקינו בימים האלו (עי' בהערה 66). ויאמר הלל גמור בכל יום בברכה לפניו וברכה לאחריו. וביום ראש חודש טבת יוסיף שמחה על שמחתו. (פדר היום - סדר מנוכה).

אין להזכיר בהם דבר של צער

יד. ובספר אור ישראל (נמינות אור - קרוב לסופו) כתב הג"ר נפתלי אמשטרדאם ז"ל שרבינו ישראל סלנטר ז"ל סיפר על רבו הגה"צ רבי יוסף זונדיל מסלנט ז"ל שפעם אחת היה מדבר עם אנשים בימי חנוכה, ובתוך הדברים הזכירו בסיפורם דבר אחד של צער, ואמר להם, הס, כי אין להזכיר דבר של צער בימים אלו, כיון שחז"ל אסרו ימי חנוכה בהספד. ע"כ.

לספר בעניני ניסי חנוכה - ולהודות לה' עליהם

טו. בימי החנוכה, ימי ניסים, חיובינו להלל, ולהתבונן בפרטי הנס כדי להכיר מעט מזער מתקופת רחמיו. (א"ב דוד להמל"א ז"ל - פרק כ"א).

להתבונן
בניסים, ולספר
לבני ביתו

ויוש לספר לבני ביתו ענין הניסים שנעשו לאבותינו בימים אלו (בפרט אחר הדלקת הנרות, כדלקמן סעיף ק"ד). (קיצור שלחן ערוך - ק"ט א'). וע"ע לעיל בהערה 53, ולקמן הערות 115-116.⁶⁷

66 כתב בספר פלא יועץ (ענין "ממנוח"): יתחזק האיש לחשוב מחשבות "דבר בעתו", דברים המעוררים את הלב - בעידן חדוה חדוה, ובעידן עציבותא עציבותא. ועכ"פ יתן את קולו ויעשה התעוררות חיצון, בעידן חדוה קול רנה ותודה, ובעידן עציבותא יתן את קולו בבכי. ויתעורר כאשר יוכל, ויקדים תפילה לפני ה' שיעזרהו ויהיה עם לבבו ועם פיו לעשות כל דבר ודבר כתיקונו כאשר יאות "דבר בעתו מה טוב" (משלי ט"ו כ"ג), וה' לא ימנע טוב. עכ"ל.

67 זכות היא להודות ולשבח להי"ת: כתב מהרי"ט ז"ל (פנתי פנתי - ויקרא דרוש ג'): אמר דוד (מלכים ב' ג') "טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון". קשה, ומי לא ידע שטוב להודות לה' ? ועוד, היאך נמשך "להגיד בבוקר חסדך" (שם ג'). ונראה לפרש, שאנו צריכין להודות לפניו יתברך על שזכינו להודות לו ולברכו יום יום. וכן מצינו שתקנו חכמים מודים דרבנן בחזרת ש"צ תפילת י"ח, שהמכוון בו להודות על מה שאנו מודים לו יתברך ; ולזה קבעו, "ברכות והודאות לשמך הגדול וכו'" על שאנו מודים לך", ולכן אמרו (נראה יושלמי נרמז א') ה' שלא לשוח כאן יותר מדאי, כדי לתת הפרש בין עיקר הודאה להודאה על ההודאה. ולזה אמר "טוב להודות לה' ולזמר לשמך" - על שהחייטנו וקיימתנו "להגיד בבקר

טו. איתא בזוהר הקדוש (תרומה - דף קעז, הוצא בספר זכר דוד - מאמר ג' פרק פ"ט) שבזה שמפרסם ניסי ה', מתכבד הקב"ה בעולם, וע"כ צריך לפרסם הנס, וע"כ כתוב בהקב"ה (יחזקאל ל"ט כ"ג) "והתגדלתי והתקדשתי וגו'". עכ"ד.⁶⁸ ועוד איתא שם (זוהר פרשת בא - דף מא, הוצא בספר זכר דוד טז) שכשמפרסם הנס ומספר לפניו את אשר עשה, אלו המלות עולות, וכל הפמליא של מעלה מתקבצים ורואים אותם, ומודים לפני הקב"ה, ועולה כבודו עליהם למעלה ולמטה. עכ"ד.

עיי' הקב"ה
מתכבד בעולם
התחתון
ובשמים ממעל

יז. הזוכר פלאותיו יתברך, בעבור זה ניצול מצרה. ואמרו בשוחר טוב (מדרש מהלס - פרק ע') לא גאל הקב"ה את ישראל ולא עשה עמהם נסים אלא בשביל שהיו מזכירין נפלאותיו, אמר דוד "אם כן, אני מזכיר ותצילני", עכ"ד רז"ל, הביאו בספר דבש לפי (נ' ה').

בזכות זכרון
הנסים ניצולים
מצרה - בעבור
זה הקב"ה
יעשה לנו עוד
נסים

ודבר בעתו מה טוב, שיגיד הנפלאות וחסדי ה' יזכיר לאשתו ובני ביתו בפסח וחנוכה ופורים וכיוצא. (פלא יועץ - ערך "נפלאות").

יח. וכתב החיד"א ז"ל (דברים אחדים - דרוש ל"ב, וכ"כ בספר דגש לפי - ה' ז', ובספרו נוארי שלל - שנתפס עס ספר פני דוד - הפטרת חקת סוף אות ה'): ראיתי במכתב לאחד קדוש (בספר נוארי שלל (טז) כתב כן בשם הראשונים) שכתב משם רז"ל שדרשו פסוק (מהלס ע"ז 6) "כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור", דהמורה לה' על נס שנעשה לו אלהינו מרחם, מכאן ואילך יעש ה' עמו חסד בכל עת ועונה להצילו מכל צרה, והיינו דקאמר "כי חמת אדם תודך", שעל חימה שבאה לאדם והצלתו והוא מודה לפניך על הנס שעשית לו, עי"ז "שארית חמות תחגור", לשון חגירת הצפורן, כלומר שאר הצרות אין אתה מביאם עליו אחר שאינו כפוי טובה, ומודה על הנס הנעשה לו. עכ"ד. עכ"ל החיד"א ז"ל.

בזכות ההודאה
הקב"ה יעשה
עמו נסים
ויעצלו מכל
צרה

וכ"כ החיד"א ז"ל בספר נחל שורק (שנתון ספר נחל אשכול - הפטרת נשלח), ובזה פירש "ותשר דבורה וגו' ביום ההוא לאמר" (שופטים ה' א'), שכל האומר שירה על הנס זוכה שנעשה לו נס אחר, וזהו שאמר "ותשר דבורה וכו' ביום ההוא", וזה גורם "לאמר", שיאמרו בשמים שיעשו נס אחר. עכ"ד.

חסדך". ואני שמעתי משם מהר"י בירב ז"ל, "חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה'" (ישעיה ס"ג ז'), כלומר במה ש"חסדי ה' אזכיר תהלות ה'" הנה שקול אצלי כנגד "כל אשר גמלנו", וכן הוא אומר (מהלס ס"ג ד') "כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך". ועל זה תקנו רז"ל השבח "עלינו לשבח וכו'". עכ"ל.

⁶⁸ ועיין במדרש תנחומא (ויקרא סימן ז', וכ"כ במדרש מהלס - פרק י"ט) שאמר הקב"ה, כל הבריות לקלס אותי בראתים, שנאמר (משלי ט"ז ד') "כל פעל ה' למענהו". ע"כ. וע"ע ברמב"ן (שמות י"ג ט"ז) שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו, ע"ש.

י. ובספר **נאות יעקב** [למורה"י אלגאזי ז"ל] (דרוש לשנת מט"ו - דף א' טור א'-ב') כתב: פירשו הראשונים ז"ל במקרא שכתוב (מל"ג נ' כג) "זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים", ירצה, שכאשר האדם מודה לו יתברך הוא נותן לו כבוד, ולא עוד אלא שהוא משים ומכין דרך ישר שעוד פעמים רבות יעשה ה' עמו חסד ויצילהו בבא צרה וצוקה ויראה בישע אלהים ונפלאותיו, על כי לא היה כפוי בטובה שגמל האל יתברך ברחמיו עמו. והוא אומר "ושם דרך" - משים דרך שעוד הפעם "אראנו בישע אלהים", תחת שלא היה כפוי טובה. עכ"ל.

כ. ובספר **ידי חיים** [להבן איש חי ז"ל] (סימן מרע"א סעיף ד') כתב: נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים, בשביל פרסום הנס, לרמוז כי הנס יהיה פתח פתוח לנס הגאולה העתידה להיות במהרה בימינו, יען כי נס זה האחרון שעשו לו זכר בהלל והודאה, וידוע בזכות ההלל שאומרים ישראל על הנס זוכים לנס אחר. עכ"ל. (וע"ע בסעיף קפ"ח, ובסעיף י"א, ובהערה 40).

טעם שמדליקין על הפתח עי"פ הגמ"ל

כא. וכתב **הרב מעבר יבק** (הרב המקובל החסיד מוה"ר אהרן ברכיה ז"ל ממודינא, תלמיד הרמ"ע מפאנו ז"ל. נפטר בשנת שצ"ט. שם הגדולים - גדולים א' קכ"א) (בפירוש צמחנים כי דף נס. - הועמק נספר זכר דוד - מאמר ג' פרק כ"ט) שכשזוכר הנסים והנפלאות של הקב"ה, עי"ז מעוררין המקורים העליונים מקום שיצאו והשפיעו כח וחיל לעשות הנס או הפלא ההוא. וזהו סוד הברכות הנעשות על הנסים הכלליים ופרטיים. עכ"ד. וע"ע לעיל סעיף ט'.

עיי' חוברת הנסים מעוררין אותן ההשפעות

כב. וכתב **החסיד רבינו יוסף יעב"ץ** ז"ל (בפירושו על אבות ה' ג'): המדבר בנפלאות הבורא מוצא חן בעיניו, אף בלא חידוש, רק סיפור בעלמא, עכ"ל, וע"ש.

עיי' מוצא חן בעיני ה'

כג. ובספר **שלייה הקדוש** (מס' פסחים - מורה אור - מנה שמונה) כתב: מצד סיפור נפלאותיו נעשה דביקות בינו יתברך לבינינו, ומסתלק החושך והענן המפסיקים ומבדילים בינו לבינינו. וזהו הגאולה האמיתית, כי אז (בזמן הגאולה) יתגלה לנו - הוא לנו לאלהים ואנחנו לו לעם, כמו שנאמר (ישעיה כ"ה ט') "ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו", ותיבת "זה" הוא כמורה באצבע - זה הוא; "ונשמחה בישועתו", כלומר, הישועה שהיא מאתו להושיענו. עכ"ד.

ונעשה דביקות בינו יתי לבינינו וכו'

כד. על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה, משרה שכינתו עליהם (לשמוע בקולם ולהגן בעדם (יפה מואר)), [וכל מה שמוסיפין לשבח, מוסיף הקב"ה להשרות שכינתו ביניהם (פי' מהמיו)]. מה טעם? "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל" (מל"ג כ"ד). (בראשית רבה מ"ח ז').

גורם השראת השכינה

כה. ובספר קול יהודה (סוף פרשת מקץ - דרוש לחנוכה - דף נ"ז טור א'-ז') כתב עוד ג' תועליות שנמשכים מסיפור נס חנוכה ופרסומו: א) גודל השגחתו יתברך כי רבה היא ולה' התשועה, שמסר הגבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים, ונמשך מזה ליראה את השם הנכבד והנורא, וכל העם ישמעו וייראו. (מכה ידיעת ההשגחה, יקיים המצוות ועסוק בתורה, כיון שידוע שה' הוא משגיח בפרטי הפרט, ויירא ממנו ולא יטה ימין ושמאל לסור מדרכיו, אלא תמיד יתפוס דרך החיים. ואפילו לזולתו יודיע להם דרכי המוסר, ולא יבטל ממנו עול מלכות שמים אפילו שעה אחת. (קול יסודה שס - דף נ"ז טור ז')).

מסיפור נס חנוכה באים ליראת ה'

ב) להודיע מעלת הצדיקים וכמה היא חיבתן לפניו יתברך, שבשביל זכותן שידד המערכות וביטל הוראת המזלות. ונמשך מזה [תועלת להשומעים, שילמדו מכאן] לעשות כמעשיהם, וצדיקים ילכו בס, אשרי הבוחר בדרכיהם.

ולומדים לעשות כמעשי הצדיקים

ג) מציאות הנס הנעשה בשמן, דמועט מחזיק את המרובה, וצפחת השמן לא חסר, מזה ילמוד אדם להסתפק במועט, כי אין מעצור לה' לשלוח ברכה במועט מן המעט, ואל יהא להוט אחר הממון, דאם ה' לא יבנה בית הרי מאירה משתלחת בנכסיו, ולא יועילו אוצרות כסף וזהב, ואם ה' הנותן כח, יספיק לו מעט מן המעט. ועי"ז יהיה לו מדת השמחה, ע"ד מה שאמר התנא (אבות ד' א') איזהו עשיר? השמח בחלקו. דמי שיש לו מידת הסתפקות, תמיד הוא שמח וטוב לב, דאינו דואג על העבר, ולא יהיה מיצר על העתיד, דמשים בטחונו בהאל יתעלה שמו, כי ממנו הכל ואליו הוא נושא את נפשו.

ולחסיפ' כמנעם, ולבטוח בה'

נמצא דמלבד תועלת ידיעת הענינים מה שכבר היה בזמן העבר, תמשך עוד תועלת על העתיד לבא להחזיק ביראת ה', גם לילך באורח צדיקים, גם להסתפק בהכרח ולבטוח בה' עדי עד. עכ"ד.⁶⁹

כו. ועיין לקמן סעיף ק"ד מספר יסוד ושורש העבודה דאחר הדלקת הנרות ראוי לספר לבניו ולבני ביתו הנסים והנפלאות מפי סופרים וספרים. וע"ע לקמן בסמוך סוף סעיף כ"ז מהחיד"א ז"ל שבסעודות חנוכה יש לקום ולספר לבניו סיפור הנס וכו'.

אחר הדלקת נרות ראוי לספר הנסים, וכן בשעת הסעודה

⁶⁹ ראש המשפחה יעורר בני ביתו לאהבת התורה וקיום המצוות: חז"ל (שבת כ"א): אמרו, מצות חנוכה נר איש וביתו. להורות באו שהחיוב על האב ראש המשפחה להשתדל שהנר מצוה ואור תורה (ע"פ משלי ו' כ"ג) יתפשט בכל היכלי ביתו עד שכל הנלוים אליו, זוגתו ובניו וכל אשר יש לו, מתעוררים בקול דברו לאהבת התורה וקיום המצוות. (מהרי"ן דושינסקיא ז"ל - הועמק ע"י אחיו נספר עוד יוסף חי - עמ' קנ"ז).

צריכים אנו להוסיף בעבודת ה' כנגד הנסים שעשה לנו בימים

האלו, ולא ח"ו להוציא הימים האלו בשחוק וקלות ראש וכו'

כו. כתב החיד"א ז"ל (לג דה - פק כ"ח): מודעת זאת, כי עבד מלך המקבל חסדים פרטיים מהמלך יותר משאר עבדיו, חיובא רמיא עליה להתכשר בעבודת המלך ולעבוד עבודתו בתוספת יותר משאר עבדיו. ובמה יתרצה עבד לאדוניו להראות שהכיר בחסדיו אם לא בהראותו כי עבודתו עבודה שלימה וכשם שהמלך הטה אליו חסד בפרטות ואותו ידע וחיבב מיתר עבדיו, כי הוא מחוייב להראות עבודה פרטית למלך יותר מאשר יעשו שאר העבדים. וזהו הטעם שאמרו רז"ל (נחמ"ל - ל): הדיט משתחוה באבות תחילה וסוף, בהודאה תחילה וסוף; כהן גדול, תחילת כל ברכה וברכה; המלך, כיון שכרע שוב אינו זוקף. ופירש רש"י, כל מה שהוא גדול ביותר, צריך להכניע ולהשפיל עצמו. וכתבו המפרשים ז"ל דהטעם, כיון שחננים הקב"ה גדולה יותר מהשאר, צריכים להוסיף בעבודה ולהראות במופת שהכירו בחסדיו יתברך המעדיף טובו עליהם.⁷⁰ (וע"ע בסעיף ה').

משל בזה

ומזה ישכיל אנוש בימי חנוכה, אשר קבלנו נסים ונפלאות אשר הגדיל ה' לעשות עמנו והצילנו מכף צר, אנטיכוס ושריו - בגרים ונקנור הרשעים, והיה לנס, כמפורסם, וכאשר תקנו רבותינו בנוסח על הנסים "מסרת גבורים

⁷⁰ וכן שמעתי מפי הג"ר מאיר סא"אווייציק זצ"ל (כמדומני נשעי של פסח שנת ה'תשס"ח) לפרש מה שאומרים בתפילת ערבית "וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו ומלכותו ביצון קבלו עליהם", דהיינו כאשר האדם רואה גבורת ה' צריך להעשות "פרימער" - לקבל עליו עול מלכותו יתברך וליזהר במצוותיו ביתר שאת וביתר עוז. עכ"ד.

ושוב מצאתי כע"ז בגור אריה [למהר"ל ז"ל], דכתיב (נחמ"ל מ"ו כ"ט) "ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד", וכתב רש"י ז"ל: אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע. עכ"ל. ובגור אריה כתב, וז"ל: אמנם יש לדעת ענין קריאת שמע שהיה קורא, ובזה יתורץ מה שלא היה קורא יוסף קריאת שמע; לפי שכאשר בא יעקב וראה את יוסף בנו מלך, בא בלבו אהבתו ויראתו של הקב"ה איך מדותיו הם טובות ושלימות ומשלם שכר טוב ליראיו. וזהו מדת החסידים, אשר יקרה להם טוב - מתדבקים אל הקב"ה על הטובות והאמת שעשה עמהם. וזהו קריאת שמע, שבו נזכר יחוד מלכות שמים ואהבתו. וראוי היה לקרות קריאת שמע כאשר בא אליו יוסף אחר הצער הגדול אשר היה לו בעבורו, ועתה ראה אותו מלך, היה אוהב את הקב"ה אשר עושה לו זה, וקיבל מלכותו ואהבתו ויראתו, וזהו נכון למבין. עכ"ל.

והנה, איתא במדרש תנחומא (כי משא - סימן י"ד, וכ"כ שם בפרשת ראה סימן ט"ו, והזכיר בנפלהרין ג. ורשי ד"ה חזק נצטו): "לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים" (דניאל ט' י'), א"ר אלעזר, מי אמר הפסוק הזה? חנניה מישאל ועזריה אמרוהו. בשעה שעלו מן הכבשן, נתכנסו כל אומות העולם, שנאמר (דניאל ג' כ"ו) "ומתכנשים אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא וגו'", ועמדו ורקקו לישראל בפניהם ואמרו להם "אתם ידעתם שאלקיכם עושה נסים ונפלאות כאלו, וגרמתם לעצמכם להחריב את ביתו!" ורקקו בפניהם עד שעשו כל גופם רוק. והיו חנניה וחביריו מגביהים פניהם למעלה וצדקו את הדין, ואמרו "לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים". עכ"ל. הרי שגם האומות יודעים זאת שכאשר האדם מכיר בגבורת הי"ת ובנפלאותיו שזה מחייבו ליזהר ביותר במצוותיו. (מלעניד).

ביד חלשים", מחוייבים אנו להודות לאלקינו מרחם, ולא להוציא הימים הקדושים האלה בשחוק וקלות ראש⁷¹ ומשתאות של רשות ויין ענושים המורם מהם, יום ולילה לדרוש אל המתים, גיעול הקרטי"ן להפסיד ממון ולפרוק עול תורה ומצוות, ואדם לא זכר אם יש תורה בעולם. או להם, כי גמלו לנפשם רעה. הגמול הזה מקוה ה' תחת אשר הצילנו ועשה נסים ונפלאות, לאבד הימים האלו בשאט בנפש בדבר שמכעיסים בו לאשר עשה לאבותינו ולנו הנסים ופורקן ? !

ואם הראשונים היו עושים סעודות, היו מעטרים אותם בשירות ותשבחות, כי כל שולחנות מלאו יראת ה' ושמחת הנסים והנפלאות, ובפיהם ירצו "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו".

הראשונים היו מעטרים סעודות חנוכה בשירות ותשבחות

והנה, אלה העוסקים בשחוק וקלות ראש בימי החנוכה, זה דומה לאיש שהמלך הטיב עמו, ובו בפרק זה מכעיסו, דהגם שהמלך מרחיב הזמן, ודאי ענוש יענש לעוברי רצונו, וכמו שאמרו בזוהר חמאן אנפי מלכא נהירין ולא ידעו וכו'.

וילבש כלל"א דמילתא, כי בימי חנוכה יזהר האדם לשמרם בקדושה וגילו ברעדה, אלו הן הגוליי"ן, שמחה של מצוה אוכלים מן התורה, סעודה מוקפת נר מצוה ותורה אור, יקומו ויספרו לבניהם סיפור הנס וחיובנו לעבוד עבודתו (וע"ע לקמן סעיף קנ"ח-קס"א). ואם יטייל איזה שעה, גם בזה יכוין לבריאות הגוף לעבודתו. עכ"ד.

הנהגות סעודת חנוכה

⁷¹ **אזהרת חכמים לתלמידיהם בענין שחוק וקלות ראש:** כתב בספר משיבת נפש [למורה"י לוריא ז"ל, מחכמי אשכנז לפני חמש מאות שנה] (פסגת כי מלך) שתלמיד חכם, לעת השמחה, כגון מועדים ושמחת חנוכה ופורים וסעודת נשואין וברית מילה, יזהר העם קודם המעשה שלא ינהוג קלות ראש מתוך השמחה, ויהא מורא שמים עליהם וישבחו ה' במורא ובאימה. עכ"ד.

ומצאתי בספר עוד יוסף חי (עמ' קצ"ז) שמהרי"ן דושינפסקא ז"ל הזהיר תלמידיו בחנוכה שלא לשחוק ח"ו כנהוג, שלא לבלות הזמן היקר במושב ליצים במשחקים שונים, וכתב להם: הנני אסור כל מיני שחוק, וכל הבחורים יחתמו על האיסור. ואף אם באמת התלמידים אין צריכים לזה, כי יוכל להיות שאף לא עלה על דעת אחד מהם שישחקו, מ"מ אני עושה זאת בתורת מחאה בשביל אחרים הקרובים והרחוקים לדעת גודל האיסור בזה. כי הן אמת שבפורים די באזהרה גרידא, כי אם ישחוק הלא יהי' מלתא דעבידא לגלויי, וחמיר בעיניו, אבל בחנוכה יש אפשרות שישחקו במקום שאין רואים. על כן אני מקפיד שכל אחד ואחד יחתום את האיסור. ואפילו לראות האין אחרים ח"ו ישחקו, אסור להם, כי זה עוד יותר גרוע - אינו נהנה ואעפ"כ מבטל הזמן. והעיקר שכל אחד ואחד ירז את חברו להוסיף בשקידה ולבוא אל השיעור שאלמוד בכל לילה [בחנוכה], ואז תזכו להארת עינים בתורה ויאירו דלכם הנרות חנוכה בנר מצוה ותורה אור לעד לנצח נצחים כהי"א. עכ"ד. וע"ש בספר עוד יוסף חי שכתב שאכן עלתה הדבר בידו והיה מפורסם שבישיבתו אין פרץ ואין יוצאת נגד אזהרתו, ואף בחנוכה לומדים השיעורים תמידים כסדרן עוד ביתר שאת, ולא נצרכה אח"כ אף לאזהרה, כי הכל ידעו מזה מזמן לזמן, ועסקו בתורה בימי האורה כראוי וכנכון. עכ"ד. וע"ע בסעיף ל"ב.

כח. ובסידור יעבי"ץ (שער ניקנור - מנורת זכר - אות ז') כתב: אוי להם לטפשים המאבדים אותם הימים והלילות המוקדשים לה' במלאכת השחוק, לילה ויום לא ישובתו, כאילו מצווים ומוזהרים על כך. וכמה קלות ראש נמשך מזה, "עברו תורות חלפו חוק" (ישעיה כ"ד ה'). עכ"ל.

אוי לאנשים המאבדים ימי החנוכה בשחוק

כט. וכ"כ החיד"א ז"ל במקום אחר (עבודת הקודש - מורה באמצע ט' אות ש"ג) להזהיר על השחוק וקלות ראש, וז"ל: לא יוציא הימים האלה המקודשים בשחוק וקלות ראש, כי בימי נסים שחייבים להודות לשמו יתברך - במקום הודאה איך יחטא ואשם. ולמי שיש לו לב יספיק זה. עכ"ל. וע"ע בשו"ת חות יאיר (סי' קכ"ו - באמצע השמירה).

תלמוד תורה

ל. בספר של"ה הקדוש (מסכת ממד - פרק דרך חיים מוכחת מוסר) כתב תוכחת מוסר לחנוכה, וז"ל: יחשוב שעיקרו (של חנוכה) נתקן להלל ולהודות לה' יתברך על כי היונים חשבו לבטל תורה ומצוות, אם כן הימים הקדושים האלה ראויים ביותר להתמדת תורה מבשאר הימים, כי תלמוד תורה כנגד כולם. ובעונותינו הרבים רוב העולם נוהגים בהם ביטול תורה והולכים אחר ההבל.⁷² ומה שרבותינו הקדמונים פסקו ישיבה בימים ההם (בימי החנוכה), עשו בשביל הנערים שיחזרו ויחזרו על תלמודם מה שלמדו שיהיה שגור בפייהם. על כן, השומע ישמע ויתעורר בימים ההם ביתר שאת בתורה ובמצוות. עכ"ל.

ימי החנוכה ראויים להתמדת התורה יותר משאר הימים, שבהם ניצלנו מן היונים שחשבו לבטל תורה

לא. בחנוכה הזהיר החתם סופר ז"ל להתעסק בלימוד תורה יותר מבשאר הימים, והקפיד מאד על זה שמבלים ימים אלו בהבלי שחוק, כי אמר שעצת היצר הרע הוא להפריע את העם מעבודת ה' ומתלמוד תורה בימי חנוכה אשר תקנו לנו חז"ל להודות ולהלל; והלימוד הוא ענין גדול בזמן הזה, כי אז נמסרו סודות התורה למשה רבינו ע"ה.⁷³ (מנהגי חתם סופר - ט' א'). ועיי' לעיל בהערה 29 מהא"ש ז"ל.

ועוד, כי בחנוכה נמסרו סודות התורה למשה

לב. ומהרש"ל ז"ל (ש"ת מהרש"ל סי' פ"ה - הוצא צניאור הלכה סי' תר"ע ד"ה ונוהגין) כתב: מצוה לשמוח בחנוכה, ומשום הכי קראו יום טוב, והן ימי שמחה, וכן פסקו הרמב"ם והמרדכי ארוך וכו'. וראה שהשמחה תהא מעורבת ובלולה

שמחת חנוכה תהא מעורבת בשמחת תורה, ואל תבטל מקביעותך

⁷² כתב מהרי"ץ דושינסקיא ז"ל (הועמק נספר עוד יוסף חי - עמ' קצ"ז): מי הוא זה ואיזה הוא אשר ירחב עוז בנפשו לבטל בעת הזאת דייקא שנעשה לנו נס ופלא את הזמן היקר בלי תורה ויראה, הלא נס חנוכה נעשה לנו עבור תורה שבעל פה, כמבואר במפרשים (עיי' בהערה 50), וא"כ עוד צריכים להוסיף בלימוד התורה לחזור על משנתו, וכו'. עכ"ד, וע"ע לעיל בהערה 71.

⁷³ כנראה שמקורו מדברי המקובלים. (הגר"ח קניבסקי שליט"א - הוצא צניאור הסופר) [למודין] קובץ י' עמ' צ"ו).

בשמחת תורה, ואל תבטל מקביעותך. עכ"ל. וע"ע לקמן (סעיף ל"ז) מהפרי מגדים.

ללמוד עניני חנוכה

לג. מצוה לדרוש ענין פסח בפסח ועצרת בעצרת וחג בחג (מגילה ד.), כן ענין חנוכה ופורים וד' פרשיות. (ש"י"ה - פרשת מלוא - מורה אור ג', וכן מנזכר במסכת מגילה פ"ט.)

מצוה לדרוש ענין חנוכה בחנוכה

(ועיין בספר קול יהודה להג"ר יהודה עייאש ז"ל (נפטר בשנת תקכ"א) (סוף פרשת מקץ - דרוש למנוחה - דף נ"ז טור א') שכתב שהיה להם מנהג שהונהג מימות הקדמונים האיתנים מוסדי ארץ נוחי נפש, לדרוש ברבים בשבת שלפני חנוכה ולהודיעם משפט נר חנוכה איש וביתו, ולפרסם הניסים הנעשים בימים האלה).

לה. העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא, כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, [שנאמר (משלי ט"ו כ"ג) "ודבר בעתו מה טוב"] (סנהדרין קא.). על כן, הזהירו ללמוד בימי ניסן פרק ערבי פסחים וכו', וכן בחנוכה הלכות חנוכה, וכו', כפי אשר תוכלון שאת, כי זו התורה היא ביותר חביבה, ומביאה לידי מעשה כהוגן, ותורה זו חביבה במאוד מאוד לפני הקב"ה, כי יפה היא ובזמנה היא. (ש"י"ה - מסכת שמועס פרק נר מלוא).

לימוד עניני דיומא חביבה מאד לפני ה'

ובשיר השירים רבה (פרשה א') איתא: "נאו לחייך בתורים" (שיר השירים א' י'), בשעה שקורין בדברי תורה בתוריהן, הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג וכו'. עכ"ל. ופירש יפה קול שטעם התנאותם, כי "דבר בעתו מה טוב".

לה. ועוד, הלומד הלכות בעיתם, פסח בפסח עצרת בעצרת וכו' הלכות חנוכה בחנוכה וכו', חשיב לימודו הלכה למעשה, ועל ידי כן יתייחדו בלבם ולא ישכחם. (בן יהודה - עירובין נד.).

הלימוד בעניניו של יום ותייחד בלבם

לו. ועוד תועלת מצינו במדרש שיר השירים רבה (פרשה א') וז"ל: "נזכירה דודיק מיי"ן" (שיר השירים א' ד'), מיינה של תורה (תורה נמשלה ביין יפה קול) - כגון הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג. ע"כ. וביפה קול פ"י שהכוונה בכאן שמסיבת התורה אנו זוכרים אהבתך וחסדיך עמנו, והיינו ע"י דרישת הלכות פסח בפסח, כי אז אנו מזכירים הטובות והישועות שעשית לנו בזמנים האלו. עכ"ד.

ע"י הלימוד בעניני דיומא זוכרים הישועות

והנה, זכרון הטובות והישועות של היום טוב חוזר ומועיל לקיום מצוותיה בשלימות, כמש"כ הש"י"ה (מס' סוכה - פרק נ"ג מלוא): היא עבודת הי"ת שיזכור מעין המאורע, כי זכרון חסדו של הקב"ה שעשה עם אבותינו ועמנו היא עבודה שלימה, שאנו זוכרים חסדיו ומשבחים לפניו בקול ובנעימה, ולשיר לפניו בשיר ומזמורים למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, הוציאנו מעבדות לחירות ומיגון לשמחה וכו', ולא נהיה כפויי טובה, כי

זוה חזון ומועיל לקיום מצוותיה בשלימות

בזכרינו חסדו ונפלאותיו, נעבוד אותו יותר בזריזות, ונעשה המצוות שקבע בנו שהם לזכרון יותר בזריזות ובדקדוק. עכ"ד השל"ה. וכ"כ בדרשות ר"י אבן שויעב (פרשת זו ולשנת הגדול) שע"י שזוכרים הנסים הגדולים שעשה ה' עמנו, אז המצוות נעשים יותר בזריזות ובשלימות. עכ"ד.

✧ תורה תפילה וגמילות חסדים

ל. כתב הפרי מגדים (א"ח סימן מ"ע - גאסל אנהס): עיין ב"ח (א"ח מ"ע ס"ק ד') שהתירשלו בעבודה כו'. ושלשה עמודי עולם, תורה, ועבודה, וגמילות חסדים בממון ובגוף. ובטלו את ישראל בתורה ועבודה, כמו שכתבתי בספר המגיד שלי "להשכיחם תורתך", זה מחמת קנאה - אין חכמה כחכמת התורה. ואמנם להעבירם מחוקים, שאדברה עכ"ם מונין ישראל ואנו משיבים שאנו חייבים לעשות רצון מלך מלכי המלכים הקב"ה, "חוקי רצונך", ועל זה נקראים "זדים" בלי שום שוגג. "זדים" ביד עוסקי תורתך, על דרך "אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעסוק בדברי תורה", שנצטוונו לעיין ולפלפל בה. אם כן, לא זו שמסר הזדים ביד המדקדקים בחוקים ביותר, אף זו מסר אותם בעוסקי תורתך וששים בפלפולם, כמאמר החכם כי מי שלא טעם טעם שמחת התרת הספיקות לא טעם טעם שמחה מעולם. ושם הארכתי. ומפני זה אנו מחוייבים בימי חנוכה ללמוד תורה, ועבודה בלב - זו תפילה והודאה, וגמילות חסדים בממון וגוף. עכ"ד.

✧ צדקה - צדקה לעמלים בתורה

ל. בספר יסוד ושורש העבודה (שער י"ב סוף פרק א') כתב שיש מעלה בנתינת הצדקה בשמונת ימי חנוכה יותר מכל השנה, וז"ל: הובא בספרים כי ימים אלו מסוגלים מאד לתיקון פגמי נפשו בנתינת הצדקה, וביחוד ללומדי תורה להחזיקם. ובודאי מי שיעיין בזה הקדוש ובתקונים ובכתבי האר"י ז"ל ויתבונן שורש הדברים בימים אלו במדות וספירות העליונים הקדושים, גם גודל קדושתן שנקראים "מועדים" ונכללים בפסוק (ויקרא כ"ג ז') "אלה הם מועדי", ואז יתבונן ג"כ גודל מעלה של התיקון נתינת הצדקה בימים אלו. וגדול המעשה יותר מן העושה⁷⁴ (צ"ט). עכ"ל, וע"ש עוד.

יש מעלה בנתינת צדקה בחנוכה יותר מכל השנה - וביחוד ללומדי תורה

למ. כתב המגן אברהם (א"ח ר"ש סימן מ"ע, הוצא במשנה ברורה מ"ע סוף ס"ק א'): נוהגין הנערים העניים (במשנה ברורה כתב סתם "העניים", ולא "הנערים העניים") לסבב בחנוכה על הפתחים, ובספר חנוכת הבית כתב טעם לזה.⁷⁵ עכ"ל.

מנהג העניים לסבב על הפתחים בחנוכה

⁷⁴ כתב בספר ערוך השולחן (יורה דעה ס' רמ"ז סעיף ה'): קבלתי כי על ידי שהאדם מאספ צדקה [לעניים] מאחרים, עי"ז מציל את דורותיו מלחזור על הפתחים. עכ"ל.

סגולה להציל צאצאיו מעניות

⁷⁵ ובדרשות חתם סופר (דף ס"ט טור ז' ד"ה כתב) הביא מנהג זה בשם המגן אברהם, וכתב: נראה כדי שיכנס ויצא העני בין מזוזה לנר "ויהי נעם ה' אלקינו עלינו", כי "נעם" ר"ת נ"ר ע"נ מ'זוזה. "בכל לבבך" יחוד ה' במזוזה, "בכל נפשך" בנר ה' נשמת אדם, "בכל מאדך" צדקה לעני, יברכך ה' בגלל הדבר הזה. עכ"ל.

מ. ובספר נודהג **בצאן יוסף** (הל' חנוכה - אות י"א, הוצא בספר מועד לכל חי - סימן כ"ז אות ע"ג) כתב: בקהלות הולכים עניים לדפוק על פתחי נדיבים, וכתב מגן אברהם דאין למחות בידם. וכן ראיתי נוהגים. ונראה לי המנהג, דהוי קצת דומה לפורים כיון שנעשה ג"כ נס בו ביום. עכ"ל.

מא. ואשרי אדם שנותן למלמד של בניו כמו פורים, וכן לתלמידי חכמים הנצרכים יותר, ולפחות לרגילים אצלו דנכנסים בתוך ביתו. ויזכה בזה דהון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, דככה יעשה מדי שנה בשנה לא פחות ול"ו יותר, אמרן כן יהי רצון. (מועד **א"ב** חי - סימן כ"ז אות ע"ג).

מתנות
למלמדי בניו
ולתי"ח
בחנוכה

מב. ובספר **פלא יועץ** (עין "פורים") כתב: לפי סודן של דברים, בחנוכה ופורים ראוי להרבות בצדקה עם עמלי תורה, שהימים האלה הם בסוד נצח והוד תמכין דאורייתא, כמבואר בדברי רבינו האר"י ז"ל. עכ"ד.

יש להרבות באהבת ישראל בחנוכה

מג. מצינו שגם מימות עולם שימים אלו הם מעותדים לשנאת חנם, שהרי מצינו בבראשית רבה (כ"ז ז') שקין הרג את הבל בחנוכה, ע"ש, גם בנזר הקודש (סג). ומזה נלמוד להרבות באהבת חברינו בימים האלה יותר משאר ימות השנה. (זכר דוד - מאמר ג' פרק ז' - דף קפג:). וע"ע לעיל הערה 43.

לתקן דברים הגורמים לשכינה שתסתלק מ ישראל

מד. עיין לקמן (סעיף קל"ז) שהיונים רצו שלא תהא השכינה שורה בישראל. ובאמת באותו זמן שנעשה בית המקדש עבודה זרה, שהרי שקצו אבני מזבח ועשו בו תקרובת ע"ז, מסתמא נסתלקה השכינה משם. והקב"ה ברחמיו ורוב חסדיו הראנו אות לטובה בנס השמן כי עדיין חיבת הקודש מכשרת הבית הזה ושחזרה השכינה להיות שורה בבית הזה, ובאותו הזמן היו שבעים מזיו השכינה, מעין עולם הבא שאין בה לא אכילה ולא שתייה, רק צדיקים יושבים כו' (נרמז ז.), (ע"ש באריכות).

הקב"ה עשה
נס בנרות
להראות
שהחזיר
שכינתו
לביהמ"ק

וא"כ בימים הללו ראוי ליתן לב לתקן כל הדברים הגורמים לשכינה שתסתלק מ ישראל, שזה היה כוונת היונים. והנה בעוה"ר בעת הגלות אפס מקום להשראת השכינה, כי חרב בית מקדשנו, והקב"ה ברחמיו השאיר לנו שארית, וכתוב (יחזקאל י"א ט"ז) "ואהיה להם למקדש מעט [בארצות אשר באו שם] - אלו בתי כנסיות, ושם השכינה שורה. ואלו המדברים בבית הכנסת, אין לך מורד במלכו של עולם בהיכלו ולפניו גדול מזה, וזה מטמא אור הקודש - דוגמת היונים שטימאו המזבח, כי זה מעמיד צלם בהיכל, כי בכל עבירה נעשית קליפה ורוח הטומאה. ובעוה"ר נתפרץ הדבר מאד. (דרושי הצ"ח - דרוש ל"ג).

וא"כ בימים
האלו יש לתקן
כל הדברים
הגורמים
השכינה, כגון
הדיבור
בבידבובים

❧ בימים האלו יש יתרון לנשים בבחינה שלהן למעלה

מה. כתב הרב בן איש חי ז"ל (עטרת מפארת - כתר מלכות ר"ו): בראש חודש וחנוכה ופורים יש בבחינת הנשים (ובספר בן יהוידע (שנת כג: ד"ה הגיל) הביא מהאר"י ז"ל בשער הכוונות כי בחנוכה עיקר התוספת וההארה למעלה הוא בשורש האשה ולא בשורש האיש). לכן צריכין הם להחליף בגדיהם, ולא ישארו בבגדי חול. גם אשה שיש לה תכשיטין של זהב, תלבשם באלו הימים, להורות על יתרון שיש באלו הימים בבחינה שלהם למעלה. עכ"ד, וע"ע לקמן סעיף קט"ז. וע"ע בסעיף ק"נ מהב"ח.

האשה תלבש
תכשיטיה
בחנוכה

ראה לקמן
בענין משתה מו. ראה לקמן פרק ח' באריכות בענין משתה ושמחה בחנוכה.

ושמחה בחנוכה

פרק ד'

מצות הדלקת נרות

✧ מצוה חביבה היא עד מאד – מצוה זו מן הגדולות ונוראות

מו. חנוכה, מפורסם נסיו, וכבר הוא גלוי לכל ישראל ע"י שנהגו בו המצות [של הדלקת נרות], והחזיקו בו כשל תורה. (ראש השנה יא: ורש"י ד"ה דמפרסם). וע"ע בהערה ⁷⁶.

מה. כתב הרמב"ם ז"ל (הל' מנחה ד' י"ז): מצות נר חנוכה, מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו. אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק. עכ"ל. ⁷⁷

מט. הבט נא וראה שקדמונינו מסרו עצמם על מצות נר חנוכה, כמבואר במדרש איכה (א' מ"ה) ובתחילת אסתר רבה (פמ"א ג') ובגמרא ירושלמית דסוכה (ה' א'), שבימי טרכינוס ילדה אשתו נער בליל ט' באב, והיו כל ישראל אבלים. נשתתק הולד בחנוכה. אמרו ישראל "נדליק או לא נדליק?" אמרו "נדליק, וכל מה דבעי לימטי עלן ימטי", וכו', ע"ש. ⁷⁸ (זכר דוד - מאמר ג' פרק י"א - דף רפ"ט).

קדמונינו
מסרו נפשם
על מצות נר
חנוכה

⁷⁶ המצוות דרבנן מורים על ישראל שהם אוהבי חי"ת: במסכת עירובין (נ"א:), "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך" (שיר השירים ו' י"ד), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה "הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי, וקיימתי", [ע"כ]. וביאור ענין זה, כי ישראל אומרים שיש להם מעלה עליונה כאשר הם שומרים מצוות שגזרו חכמים, כי מצוות התורה גזר עליהם הקב"ה עד שהם מוכרחים לקיימם; ואע"ג שאמרו (שמות כ"ד ו') "נעשה ונשמע" והקדימו "נעשה" ל"נשמע", סוף סוף המצוות הם גזירה מן ה' יתברך, והדבר שהוא גזירה אינו כמו דבר שהוא עושה מעצמו, שדבר שהוא עושה מעצמו מורה על שעושה המצוה מאהבה, והוא כמו האוהב שחפץ לעבוד לאחד בשביל אהבתו אותו. אבל העובד מיראה, די שיקיים מה שגזר עליו, אבל אינו מבקש ואינו חפץ שיגזר עליו מצוות. לכן המצוות שגזרו ישראל על עצמם, והם אותם שהם מדברי סופרים, מורים על ישראל שהם אוהבי ה' יתברך. (נר מצוה [למסגרת ז' מלך ז'). וע"ע בספר שערי תשובה (שער ג' אות י').

⁷⁷ וכ"כ בשלחן ערוך (או"ח מע"א א') בקיצור: צריך לזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק. עכ"ל.

⁷⁸ ועיין ביפה ענף על איכ"ר שם, וכ"כ ביפה מראה על הירושלמי שם, דטעם שמצות נר חנוכה לא הגינה להם להצילם באותה מעשה, משום שלא היה להם לסמוך על הנס, כמ"ש בקדושין (נ"ט): דהיכא דשכיח היזקא לא סמכינן על הנס, והא קביע היזקא. ועוד, שנתחייבו לפני המקום לפי שחזרו למצרים, הלכך לא עמדה להם זכות מצות חנוכה, דומיא למה שאירע לישראל בפלגש בגבעה, שנענשו על שלא מיחו בפסל מיכה, אע"פ שאז היו עסוקים במצוה.

נ. כתב מהרי"ל ז"ל (נר מנחה ח"ב): המצוה שקבעו חכמים על הנס, כדי לתת הודאה ושבח אל מי שעשה לנו הנס, ראוי שתהיה נעשה בשלימות הגמור, כי הוא יתברך הפליא עמנו לעשות, ואיך לא נעשה המצוה שקבעו על זה בשלימות הגמור. עכ"ל.

ראוי לעשות המצוה בשלימות הגמור אחר שנקבעה לשבח הייתי על נסיו

נא. ובספר סדר היום (סדר חנוכה) כתב: מצות חנוכה זו, אל תהי קלה בעיניך מפני שהיא מדברי סופרים, כי היא מן הגדולות ונוראות, כי בזמן הזה הקב"ה גמלנו רב טוב והציל את נפשינו ממות ולא נתן למוט רגלינו ביד מבקשי רעתינו. וכל המזלזל בענין זה נראה שכופר בטובה שהטיב עמנו אלקינו יתברך ויתעלה ואינו משמח בשמחת ישראל ואינו חושש בגאולתם ובנחמתם ח"ו. וכן הענין בענין מצות פורים שהיא מדברי סופרים. עכ"ל.

מצוה זו היא מן הגדולות ונוראות

ואיתא במדרש תנחומא (נשא ס"ו כ"ט) לגבי מצות נר חנוכה: לא יאמר אדם איני מקיים מצות זקנים הואיל ואינן מן התורה; אמר להם הקב"ה "בני, אין אתם רשאים לומר כך, אלא כל מה שגזורים עליכם תהיו מקיימין, שנאמר (דברים י"ב) 'ועשית על פי התורה אשר יורוך'. למה? שאף על דבריהם אני מסכים, שנאמר (איוב כ"ב כ"א) 'ותגזר אומר ויקם לך'". עכ"ל.

הקב"ה מסכים על מצות דרבנן

ובמסכת שבת (כג.) איתא, מאי מברך [על נרות חנוכה]? מברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה". והיכן צונו? רב אויב אמר, מ"לא תסור" (דברים י"ז כ"א). רב נחמיה אמר, "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים י"ז כ"א).

מוסיף והולך - טעמים בזה

נב. בכל לילה כל אחד מוסיף והולך נר אחד, עד שבאחרונה ידליק כל אחד שמונה נרות, כי זה הוא הידור למצוה, שבה ידעו ויזכירו הכל כמה ימים יצא[ן] בהתמדות ותוספת הנס, וכשיזכירו ימי משך ותוספת הנס שהיה זמן רב, יש בו פרסומי ניסא ושבח יותר לה' יתברך ויכולתו הגדולה. ועוד, שמעלין בקודש ואין מורידין. (לבוש אורח חיים סי' כ"ג, ועי' שנת כ"א).⁷⁹

נג. תנו רבנן, מצות חנוכה, נר איש וביתו. והמהדרין, נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים, יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פותח והולך; ובית הלל אומרים, יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. (שבת כ"א). וכתב בספר בית הלל (למנוחה): הא דמצינו במצוה זו הידור ויותר הידור, הנראה, משום דעיקר הנס תכליתו היה רק משום הידור מצוה לחודא, ולא משום עיקר המצוה, דהרי היה בפך שמן

טעם שתיקנו חכמים הידורים דוקא במצוה זו

⁷⁹ רמז מן התורה דמוסיף והולך: כתב בספר הרוקח (הל' חנוכה - סימן כ"ה): "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל" (ויקרא כ"ג מ"ד), וסמך ליה (ויקרא כ"ד ז') "ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור", רמז לחנוכה - שמן זית זך מן המובחר, ואמר (שם) "להעלות נר" (שם שם ד') "יערך את הנרות", ללמד לילה ראשונה נר" אחת ואחר כך "נרות". עכ"ל.

להדליק בו לילה אחת והרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ביותר שתהיה הפתילה חלק שמינית מן מה שהיה רגיל להיות בכל יום מקודם, והיה מספיק לשמונה ימים, והיה מקיים עיקר המצוה, דהרי אין שיעור לעובי הפתילות, וכל הנס היה רק משום הידור מצוה - שיהיו הנרות יפים כמו שהיו מקודם. ועל כן תיקנו חכמים במצוה זו הידורים יותר מכל מצוה. עכ"ל.

נשים חייבות בנר חנוכה

נר. נשים חייבות בנר חנוכה (אע"פ שהוא מצות עשה שהזמן גרמה, ותקנת חכמים כעין דאורייתא תקון (מוספות הרא"ש שס)), שאף הן היו באותו הנס (שגזרו יונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחילה (וראה הערה 11 ממגילת תענית); ועל ידי אשה נעשה הנס (רש"י), דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם (רין - על היר"ף שס)). (שבת כג, וכי נשלמן ערוך לוי'ס מרע"ה ג').

נקבע המצוה משתשקע החמה שהוא זמן המורה על הנסים

נה. כתב מהר"ל ז"ל (נר מנחם ח"ב) שזמן ההדלקה הוא אחר שתשקע החמה, מפני שהדלקת הנר הוא בשביל שעשה הי"ת להם נסים בנרות, והיום הוא מיוחד להנהגת העולם בטבע ובמנהגו, והתחלת הלילה שהוא אחר היום מורה על הנסים שאחרי הטבע, והלילה הוא מיוחד ביותר לנסים. ודבר זה מבואר בכמה מקומות, כי הלילה הוא מיוחד לנסים. ולכך אחר היום ששקעה החמה ראוי להדליק הנרות על הנס שעשה עמהם, והוא אחר הנהגת הטבע. וכו'. וכן אמרו חז"ל (עירובין סה). לא איברי סיהרא אלא לגירסא, וכל זה מפני כי התורה אינה טבעית, רק היא תורה אלקית. לכך, אחר שקיעת החמה הדלקת הנרות. עכ"ד.

פרסומי ניסא - פרסום הנס גופא הוה הלל והודאה

נו. כתב בספר בינה לעתים (ח"א דרוש י"ט - דרוש ב' למנוחה): לא הוקבעו הימים הללו כי אם להלל ולהודות בהדלקת הנרות. עכ"ל. ולענין נראה לבאר מש"כ "להלל ולהודות בהדלקת הנרות" - דעצם ההדלקה, שהיא לפרסם הנס, זו היא הלל והודאה, וכעין מה דאמר ר' נחמן במסכת מגילה (מגילה יד). לא אמרינן הלל בפורים דקרייתא זו הלילא, ופירש הלבוש ז"ל (לוי'ס מרע"ה ג') דקריאת המגילה היא ההלל, שאין ההלל אלא שיר ושבח על הנס, ואין לך שיר גדול מקריאת המגילה, שמפרסמים הנס לשבח לשם יתברך שהצילנו, [עכ"ד], וה"ה לענינינו, פרסום הנס ע"י הדלקת נרות חנוכה, היא גופא הוה כהלל והודאה על הנס [אבל לא די בזה, אלא צריך לקרות את ההלל ג"כ, עי' לקמן

סעיף קפ"ה]. ושוב מצאתי כדברים האלו בספר קול יהודה (סוף פרשת מקץ - דרוש למנוחה - דף נ"ג טור ז') שכתב: פרסום הנס, הוא עצמו נקרא זמר והילול. עכ"ל.⁸⁰

נ. ועוד כתב בספר קול יהודה (סוף פרשת מקץ - דרוש למנוחה - דף נ"ג טור ז'-ג'): כל כך עדיף פרסום הנס ויפה כחו, הוא מה שאמרו ז"ל (שנח מג): נר חנוכה וקידוש היום, נר חנוכה עדיף משום מפרסומי ניסא. אע"ג דקידוש היום יש לו רמז מן התורה, וגם שיש בקידוש היום זכר ליציאת מצרים אשר הוא ג"כ מעשה נסים, אעפ"כ מקדימין נר חנוכה משום שהנס דידה אינו מפורסם בכתובים כמו שמפורסם סיפור יציאת מצרים. וזהו שדקדקו ז"ל בדבריהם ואמרו "פרסומי ניסא עדיף", ר"ל דבר שהוא נסתר ואנו עושין מעשה כדי לגלותו ולפרסמו לעיני הרואים, הוא עדיף, דהמצוה היא בפרסום דבר שאינו ניכר, שבזה מודעת גדולת יכולתו יתברך ויתעלה. עכ"ד, וע"ש עוד.

טעם שגם חנוכה עדיף מקידוש של שבת אף שהוא זכר ליציאת מצרים שהוא ניכר מעשה נסים

טעם שמפרסמים נס זה בפומבי, דלא בשאר נסים

נח. כתב בדרשות חתם סופר (דף ס"ד טור ז' ד"ה נמלש): במדרש, "הדודאים נתנו ריח" (שיר השירים ו' יד), זה ראובן בשעה שהציל את יוסף, "ועל פתחינו כל מגדים" (שם), זה נר חנוכה שעל הפתח. וי"ל ההמשך כך, דיש להבין מ"ט קבעו הנר על הפתח ברשות הרבים כדי לפרסם הנס ביותר, ולא סגי להו כעין פרסום נס דאורייתא באכילת פסח וסיפור יציאת מצרים ומגילת אסתר שנעשה בתוך הבית, ולא על פתח הבית מבחוץ. וי"ל דשאני התם שהנס בעצמו היה גלוי ומפורסם לכל העמים, וגם הנס בעצמו אינו מראה חיבתו

⁸⁰ רמזים בהדלקת נר חנוכה בנוגע לכבוד שמים, ולנצחוננו, ולביטול נזירת הרשע על ר"ח שבת ומילה: תנו רבנן, מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין, נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים, יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים, יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. (שבת כ"א:). ובספר יד יוסף (מקץ - דרוש ז' - דף ע"ז טור ב') כתב: הנס הזה שאירע בזמן הזה בכ"ה בכסלו היה כבוד ונצחון נוגע לאל יתברך - במה שלא טמאו פך השמן חתום בחומתו של כהן גדול, ונצחון לאומה הישראלית - במה שמסר גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים. ולכן מצות נר חנוכה נר אחד - רמז ל"איש וביתו", דהיינו השכינה, כמו שאמרו בזוהר והמפרשים ובפרט בעל צרור המור על פסוק (שמות ב' ב') "איש וביתו באו", "איש" דהיינו השכינה, "ה" איש מלחמה" (שמות ט"ו ג'). באופן שמצות נר אחד רמז לשכינה. "וביתו", דהיינו בית דינו; או, "וביתו" היינו בית המקדש. שראוי שנתפוש לעשות זכר למה שנוגע לאל יתברך.

ו"המהדרין" ורוצים להשלים הענין יותר ולדקדק יותר, רומזים ג"כ שבנס זה יש ריוח והצלה לכל פרט ופרט מישראל, ולכך עושין נר לכל אחד ואחד.

ו"המהדרין מן המהדרין" שמונה נרות, כנגד שרצו לבטל מהם המילה שניתנה לשמונה. וביום הב' שבעה, רמז לשבת שהוא לשבעה, שרצו לבטל מהם שבת. ופוחת עד שביום האחרון מדליק אחד, רמז שרצו לבטל ראש חודש, שהוא מצוה להאמין באל אחד שאינו משתנה, ולא בצבא השמים; לכך מדליק אחד, להורות על אחדותו יתברך. וזה הרשע רצה לבטל מהם ר"ח שבת ומילה. עכ"ד.

עלינו כל כך, די"ל שעשה כן למען ידעו כל באי העולם כי ה' הוא אלקים אין עוד מלבדו, משא"כ בחנוכה שהנס של נרות היה בסתר בבית המקדש, ומי ראה וידע זה, רק הכהנים הניגשים אל ה', והרוצה יכחיש כל אלו, ואין כאן כבוד לשמו, ולא היה בכל זה שום צורך רק להודיע לנו חיבתו ורצונו עמנו. וכ"כ להדיא הראב"ד בספר דברי מלכות בית שני שחבר, ע"ש (וע"ע לעיל בהערות 49 ו-52). וא"כ מהראוי לנו לפרסמו ביותר ברשות הרבים בפומבי.

נס חנוכה היה בסתר בבית המקדש, וה' מורה על חיבתו ורצונו של הקב"ה עמנו

וזה אנו למדין ממדותיו של ית"ש כאשר הוא נוהג עם שומרי מצוותיו, דלהכי פרסם הכתוב בראובן "להשיבו אל אביו" (נלאשית ל"ז כ"ג), הואיל וכך היה כוונת לבו של ראובן בסתר מחשבתו ולא נודע לאדם, פרסם עליו הכתוב. ואמרו במדרש (ויקרא רנ"ה ל"ד ס') אילו היה ראובן יודע שעתידה תורה לכתוב עליו "להשיבו אל אביו", בכתפיו הוו מייתי ליה. והרשב"א בתשובה (ס"א ס"י תקפ"א) למד מזה מצוה לכתוב שם המתנדבים בעם על הפרכת וכלי הקדש (הונא נלאשית נט"ז ע"ד ס"י רמ"ט ס"א). ומשם אנו למדים להעמיד על פתחינו נר חנוכה המגידים ומפרסמים ניסו של הקב"ה שבסתר.

וכן הוא נוסח התפילה, "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה", וא"כ אחר שכבר נתקדש שמו וגם כבר נעשתה תשועה גדולה בישראל, תו לא היה צריך לשום דבר, ובכל זאת "ואחר כך באו בניך לדביר ביתיך", שהוא מקום סתר ואין רואה, "והדליקו נרות וכו'", ע"כ "קבעו שמונת ימי חנוכה". עכ"ד.

פ"י ב"על הנסים"

⚡ מעמים שמפרסמים הנס דוקא בפתח, ולא במקום אחר ברשות

הרבים – זכו לישועה בזכות צניעות נשי ישראל

נמ. כתב רבינו החתם סופר ז"ל (דלשות - דף ס"ד טור ג' ד"ה א'), למה דוקא על הפתח אנו מפרסמים הנס, ולא במקום אחר ברשות הרבים. וי"ל דהנה נס הזה נעשה תחילתו ועיקרו ע"י נשים צדקניות, יהודית עם האויב, ואחותו של יהודה מכב"י, ומדוע לא ניתן להן שום זכר בנס הזה. אבל נראה לי שראו חז"ל שזכו הנשים לזאת ההצלה שתיעשה על ידן בזכות צניעות שלהן ושמרן מצות נדות כראוי ופרשו מבעליהן והחמירו על עצמן כדרך צנועות שבבנות ישראל, ובזכות זה זכו להצלת ישראל, כאשר יבואר. שלכאורה בחומרות שלהן ממעטין נפשות מישראל ע"י מיעוט פריה ורביה, וה"ל כשופך דם האדם, כמו שאמרו חז"ל (יבמות סג:) מסמיכות "ואתם פרו ורבו" (נלאשית א' כ"ג) ל"שופך דם האדם" (נלאשית ט' ו'), והכא נמי הם ממעטין פריה ורביה ע"י החומרות וה"ל כשופך דם האדם. אך לשם ה' וה' חפץ בזה למען צדקו, על כן הזמין הקב"ה ההצלה על ידם.

ההצלה נתגלת ע"י נשים מדה כנגד מדה

ולרמז זה קבעו הנר על הפתח, כי כן חכמים הגידו (ערוצין ס"א): מאי דכתיב (שיר השירים ו' ד') "ועל פתחינו כל מגדים", אלו בנות ישראל שמגידות פתחי נדה לבעליהן, וקרי להו קרא "על פתחינו". ולשון חכמים הוא "פתח פתוח

רמז בקביעת הנר על הפתח

מצאתי" (כמוצטט ט), ואמרו חדר ופרוזדור והעליה (מזה פ"צ מ"ה). על כן קבעו נר על הפתח לזכר שבא הנס בזכות הפתח, כנ"ל. הצניעות וההצלה, מקור אחד להם. עכ"ד.

ס. ובספר ידי חיים [להבן איש חי ז"ל] (סימן מרע"א סעיף ד') כתב: נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים, בשביל פרסום הנס, לרמוז כי הנס יהיה פתח פתוח לנס הגאולה העתידה להיות במהרה בימינו, יען כי נס זה האחרון שעשו לו זכר בהלל והודאה, וידוע בזכות ההלל שאומרים ישראל על הנס זוכים לנס אחר (עי' לעיל סעיף י"ז-כ"א). עכ"ל.⁸¹

ההדלקה בפתח
רמזו שבזכות
פרסום הנס
וההודאה
אפשר לזכות
לגאולה
העתידה

✧ בבל ימות החנוכה מדליקין ל"ו נרות - רמז בזה

סא. כתב בספר הרוקח (הל' חנוכה - סימן כ"ה): מדליקין בחנוכה ל"ו נרות לפי שבחנוכה העולם כתיב (נלאשית א' י"ז) "ויתן אותם (השמש והירח) אלקים ברקיע השמים להאיר", וכדאיתא בפסיקתא רבתי (פסיקתא מ"ו) אותה אורה שנשתמש אדם הראשון היתה ל"ו שעות, כדאיתא בבראשית רבה (י"א ז') יום ששי י"ב שעות, וליל שביעי י"ב שעות, ויום שביעי י"ב שעות, וכשיצאו ל"ו שעות החשיך העולם, ובפרק מקום שנהגו (פסחים נד.) איתא, נטל ב' אבנים וטחנן זה בזה ויצא מהן אש, ובירך "בורא מאורי האש". כך מתוך שחשכו עיניהם של ישראל בגלות יון והוציאם הקב"ה מאפילה לאורה, לכך מדליקין ל"ו נרות. עכ"ד, וע"ש עוד.

✧ בזכות הזהירות במ"ד נרות של חנוכה (עם השמשים) ינצל מדם וכו' סב. כתב בקונטרס סוד הדלקת נרות חנוכה - המיוחס לר' יצחק סגי נהור ז"ל, בנו של הראב"ד ז"ל: יש ל"ו פתילות של מצוה בכל ימות החנוכה, וח' פתילות של חול - השמשים, וכשתצרף חשבון הח' פתילות עם הל"ו, יעלו מ"ד, כחשבון דם". והוונה, שהזהיר בהם ינצל מדם ושישוב ה' מתוך אפו ויעמוד מכסא דין לכסא רחמים. עכ"ד.

✧ רום מעלת נר של מצוה - ממעלות נר חנוכה

סג. כתב בספר קב הישר (פיק ל"ו): נרות חנוכה, הן נרות של מצוה, ובהרבה מקומות מצינו שחביבין לפני הקב"ה נרות של מצוה, כמו שאמר הכתוב (ישעיה כ"ד ט"ו) "באורים כבדו ה'". וכל הנר הדלוק לדבר מצוה, יש בו קדושה נפלאה גדולה אין שיעור, ואילו היינו זוכים להשגות רוח הקודש, היינו מבינים ומשיגים עתידות ע"י מצות הדלקת הנרות של מצוה, דהנר של מצוה מתנבא כמו נביא המתנבא על פי ה'.

כל נר הדלוק
למצוה, יש
בו קדושה
נפלאה וכו'

⁸¹ ע"ע לקמן סעיף קפ"ח מספר בית מועד.

נס נפלא
שאירע
למחרשיל
בנר

והרב הגאון מהרש"ל ז"ל כתב בהקדמת ספרו הנקרא "ים של שלמה", וז"ל: פעם אחד בא לידי ע"י נר של מצוה כאילו הראו לי מן השמים ונתנו לי הרמנא ואמיץ כח מ[מלכותא ד]רקיע ופתחו לי שערי אורה [וכו']". ע"כ. ושמעתי מפי מורי על פי קבלה שהענין הוא כך: כשהיה הרב ר' שלמה לוריא ז"ל לומד וחיבר הספר ים של שלמה, אירע לו שהיה לו רק נר קטן דולק לפניו, והיה זמן קרוב להכבות, והיה דולק כמה שעות יותר משלשה וארבעה נרות שלימים. וזה העידו עליו תלמידו ונכדו, וזה לשונם: בעל הנר הכיר בנרו ובנסו כי ה' עמו, עד כאן. וזה אירע להגאון הנ"ל נס ממש כנס של שמן הקודש שבצלוחית הקדושה שבבית המקדש. זכותו יעמוד לנו, אשרי לו ואשרי יולדתו.

הכלל העולה, בכל נר של מצוה נמשך בו קדושה עליונה ומעורר למעלה הדלקת בוצינין קדישין. וכן מצינו בזוהר ובתיקונים (מיקון כט - דף עג.) : דקאי אליהו אחורי כותלי של בית המדרש של רשב"י ואמר "ליקום בוצינא קדישא וידליק בוצינין קדישין דלעילא". ועל כן מנהג המדקדקים שנה הדולק לשם מצוה ונשאר ממנו, מצניעין אותו שלא להשתמש בו דבר חול, כי אם דוקא דבר מצוה, ובפרט נר הדולק ללמוד בו תורה. ויש הרבה ענינים תועלת לנשמה על ידי נרות של מצוה. וכו'. הנרות של חנוכה וכו' הן נרות קדושים ומקדישין בקדושה עילאה ומראין על נרות ומדות העליונות אשר הם מתעוררים ומתלהבים בגבורה לפעול דין בהרשעים, וכו'. עכ"ד ספר קב הישר.

מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל

סד. נר חנוכה, מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל, לקיים מה שנאמר (שיר השירים ז' ז') "מה יפית ומה נעמת", "מה יפית" במזוזה, "ומה נעמת" בנר חנוכה. (מסכת סופרים כ' ג'). ובבבלי (א"ח מע"א ז') הביא על זה הפסוק (מלכים ב' ח') "חונה מלאך ה' סביב ליראיו" (עי' מגמות מג.).

"מה יפית
ומה נעמת"

סה. בשאלות דרב אחאי (וישלם שאלמא כ"ו) כתב, מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל ובעל הבית בטלית מצויצת עובר ביניהם, לקיים (קהל ד' י"ג) "החוט המשולש לא במהרה ינתק", פי' חוט ציצית בין שניהם.⁸² (שו"ת מהרי"ל - סימן מ').

החוט
המשולש לא
במהרה ינתק

⁸² לכאורה קשה, הא מדליקין בלילה, ולא זמן ציצית הוא. וצריך לומר דס"ל כרשב"א ור"ן דמדליקין בתחילת שקיעה בעוד היום, ויכול להכיר בין תכלת ללבן. או אפשר דס"ל כדעת הרא"ש דכסות יום חייב בציצית אף בלילה. (העמק שא"ה [לנצי"ב ז"ל] - על השאלמות סז).

ובספר מועד **לכ"א** חי [להגדר"ח פאלאג'י ז"ל] (ס' כ"ז אות ע"ה) כתב: שפר קדמי דבשעה שבא להדליק נר חנוכה, בלילה הראשונה לפחות יבדוק הציציות בעת ההיא אם הם כשרים, כדי שיקויים בו "והחוט המשולש לא במהרה ינתק", דהם מזוזה מימין ונרות חנוכה משמאל ובעל הבית באמצע בטלית מצוייצת, וכל זה אם הם כשרים, לכן ראוי לבדוק אותם לעתות כאלה, כמו בברכת הלבנה. עכ"ד. וע"ע לקמן הערה 75 מרבינו החתם סופר ז"ל. וע"ע בהערה ⁸³.

ענין לבדוק
הציציות לפני
הדלקת נרות

סו. ובספר **בן איש חי** (הלכות - שנה א' פרשת וישב - ה' חנוכה הלכה ד') כתב: מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח, אפילו בזמן הזה שמדליקין בפנים. ואם אין מזוזה בימין, יניחנה בימין; ואם יש מזוזה, יניחנה בשמאל הנכנס (ש"ע א"ח מע"א 1). והרי שלש מצוות ביחד, כי האדם הנכנס ולובש ציצית, שהוא טלית קטן שעליו, וראשי תיבות שלהם צמ"ח, ציצית מזוזה ח'נוכה, ובזכות זה יבוא משיח צדקינו - צמ"ח שמו (זכריה ו' י"ג), ויתקיים (ישעיה כ"ו ז') "פתחו שערים ויבא גוי צדיק", "כי ימין ושמאל תפרוצי" (ישעיה נ"ד ג'). עכ"ל.

בזכות יחוד
מצוות נר
חנוכה מזוזה
וציצית יבוא
משיח כבי"א

סו. אפילו אם מדליקין בפנים ואין היכר לבני רשות הרבים כלל, המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם, ואין לשנות וכו' (רמ"א א"ח מע"א ז', ע"ש עה). ומכל מקום, אם יש לו חלון הסמוך לרשות הרבים, נכון יותר שיניחנו שם כדי שיהיה היכר לבני רשות הרבים ויתפרסם הנס [דפרסומי ניסא עדיף מסברא שיכנס בין ב' מצוות (לנשי שרד על המ"א שס)] (משנה ברורה שס ס"ק ל"ה, בשם המגן אברהם, וכן פסק ק"ה חיים שס אות ס"ד, וע"ע נשער הל"ן אות מ"ז).

אם מדליק
בפנים, יותר
טוב להדליק
בחלון הסמוך
לרשעה"ר

הידורים במצות נר חנוכה

סח. כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, ואע"פ שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות ⁸⁴. (ש"חן ערוך א"ח

שמן זית

⁸³ רמזים במקומות המזוזה והמנורה: כתב החתם סופר ז"ל (דרכות - דף ס"ה טור ג' ד"ה וענין): כשם שהקב"ה הבטיח אותנו שאפילו אינם עושים רצונו, "לא מאסתים ולא געלתים" (ויקרא כ"ו מ"ד), כך אנחנו קבלנו עלינו (דברים ו' ה') "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך" - אפילו נוטל נפשך (נרמז נה) - אפילו הקב"ה אינו עומד לנו בעת צר מ"מ אנחנו עמו וצאן מרעיתו לא נעזוב תורתו ומצותו. ואמנם לא נתאמת זה ממנו אלא בימי יונים שלא בקשו אלא להעבירו על דת וסבלנו צרות רבות ורעות שנים רבות ולא עזרנו ה' ולא הראה לנו ניסיו, והכל קבלנו ולא הרהרנו, עד שלבסוף ריחם ה' ונתאמת גם הבטחתו לנו כמו שהתאמת הוא יתברך הבטחתו לנו. על כן נכון שמזוזה המרמז על שמירת הבטחתו לנו, זה יהיה בימין, ונר חנוכה המורה על אמיתותו לנו יתברך יהיה בשמאל הנכנס. עכ"ל.

המזוזה מרמז
על שמירת
הבטחת
הקב"ה לנו,
והמנורה מרמז
על שמירת
הבטחתו
להקב"ה

⁸⁴ אף דבשבת אסור להדליק בשמנים גרועים ופתילות גרועים. אבל בשבת חנוכה אסור לעשות השמש מהשמנים ופתילות שאין מדליקין בהם בשבת, דכיון דמותר לעשות איזה תשימש נגד השמש, א"כ חיישינן שמא יטה. (משנה ברורה מע"ג ס"ק א' ו').

מ"ע"ג א'). ומיהו שמן זית מצוה מן המובחר (מרדכי, וכל בו, ומהרי"ל). [וכן מצוה מן המובחר ליקח לפתילה צמר גפן או חוטי פשתן שהאור נתלה יפה בהן (מי אדם ק"ד ט' - הוצא צמ"צ ס"ק ז').] ואם אין שמן זית מצוי, מצוה בשמנים שאורן זך ונקי. ונוהגים במדינות אלו להדליק בנר של שעוה, כי אורן צלול כמו שמן. (רמ"א סו). ומכל מקום, מצוה בשל שמן טפי מנרות של שעוה, דע"י השמן נעשה הנס. (משנה ברורה ס"ק ד' - נשם ש"ט מהרי"ל צורנא ס' ל"ט).

סו. ובספר של"ה הקדוש (מסכת תמיד - פרק נר מצוה א') כתב: מצוה מן המובחר להדר דוקא אחר שמן זית להדליק בנרות, אף לקנותו ביוקר⁸⁵; ולא ידליק בנרות שעוה קנדלי"א, גם לא בשאר שמנים, רק בשמן זית, מאחר שהנס בבית המקדש נעשה בשמן זית. וכן מצאתי, וכן קבלתי. עכ"ל.⁸⁶ (וע"ע בהערה⁸⁷ עוד ב' טעמים להדליק דוקא בשמן זית).

יש להדר
אחר שמן
זית, ואף אם
הוא ביוקר

⁸⁵ לא יחסר הונו של אדם ע"י הוצאותיו בקיום המצוות, דמן השמים מוסיפין לו כנגדן: כתב בספר העיקרים (מאמר ג' פרק ל"ד) מי שהוא חפץ במצותיו [של הקב"ה], אע"פ שיוציא הוצאות בקיום המצוות, לא יחסר הונו, כי "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד" (מהלס ק"ז ג'). וזה להורות כי יראת השם אינה מקצרת הימים ואינה ממעטת הממון ואינה מסבבת המקרים הרעים כיראת בשר ודם, אמר שלמה (משלי י"ט כ"ג) "יראת ה' לחיים ושבע ילין בל יפקד רע", רוצה לומר יראת השם יתברך לא תסבב המות, אבל היא לחיים. וכן אין הירא חסר כל טוב, כי שבע ילין. וכן לא יירא מהמקרים, כי לא יפקד רע. עכ"ל. וכתב רבינו יונה ז"ל על הפסוק (משלי ג' ט') "כבוד את ה' מהנוך וגו'", שבא להזהיר שלא תרע עינו בפזרו ממון למצוות ולצדקות, ולא ידאג פן יחסר הונו במתנת ידו, אבל יבטח בה' כי בגלל הדבר הזה יברכהו, וכאשר יחסר ממנו למצוה כן ירבה וכן יפרוך, וכו'. עכ"ד, וע"ש עוד. וכע"ז ברבינו בחיי (הקדמה לפירוש י' מנא). וכיון שכן, ראוי לו לאדם שיחסר מממונו לכל דבר מצוה וקנייני המעלות. (רבינו צמ"צ סו).

ואיתא במסכת ביצה (טז). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו. ע"כ. וכתב הריטב"א ז"ל (הוצא צמ"צ מקוננת סו) דלאו דוקא הוצאת שבתות וימים טובים, דהוא הדין לכל הוצאה של מצוה, אלא נקט הני דרגילי ושכיחי.

⁸⁶ ורמז לדבר, נקרא "חנוכה" על שם שחנו בכ"ה, כמו שכתב הטור סימן תר"ע. "בכ"ה בגימטריא ז"ך, וכתוב (שמות כ"ז כ') "ויקחו אליך שמן זית זך". וגם "בהעלותך את הנרות וגו'" (נמנע ט' ז') שרומז ג"כ על נרות חנוכה, כמו שכתב הרמב"ן ריש בהעלותך. על כן צריך משמן זית כמו בנרות של מנורה. (של"ה סו).

⁸⁷ עוד ב' טעמים להדליק דוקא בשמן זית: עוד טעם דשמן זית מצוה מן המובחר, שהם גזרו על הבתולות שיבעלו להגמון תחילה, ומסרו הנשים עצמן על דבר זה (וזהו לנס). וידוע שהבתולים דומין לטרפין שנושרין מן האילן, כן הם נושרים את הבתולים, אך צריכין להיות נושרין בהיתר, והם רצו להשיר בתוליהן באיסור בבעילת ההגמון ועל, אך הם מסרו עצמן לבלתי השיר בתוליהן באיסור, אלא העמידו בתוליהן בקרבן, כזית זה דלא אתאבידו טרפוי, כמ"ש בזהר הקדוש (מ"ג דף קטו). על פסוק (מהלס ק"ח ג') "בניך כשתילי זתים", מה זית זה לא אתאבידו טרפוי לא בקייטא ולא בסתווא, ע"ש, כן הם לא איבדו בתוליהן הדומין לטרפוי האילן בביאה אסורה. ולכן מצוה בשמן זית, שבזית יש זכר למסירת נפשם על מצוה זו.

יש בזה רמז
למסירות
נפשם של
בנות ישראל

ע. ושמנן זית היותר זך, הרי זה משובח. והשמנן זית אע"פ שלא יהיה זך כ"כ, יותר טוב משאר שמנים. (קונטרס סוד הדלקת נרות חנוכה - המיוחס לר' יצחק סגי נהור ז"ל בנו של הרמב"ם ז"ל - תנאי ג' - הועמק מכת"י בסוף ספר שצות יעקב על הל' חנוכה).

עא. מעשה באחד שהאריך ימיו, ולא מצאו לו שום זכות אלא שלא היה מדליק בחלב בערב שבת, אלא בשמן זית (ספר חסידים - סימן רע"ז), והוא הדין בנר חנוכה (נוהג כצאן יוסף - מנוכה אף ז'). (וראה לקמן סעיף ע"ח, וסעיף ע"ז).

זכות היא
לאריות ימים

עב. כתב בספר פדר היום (סדר מנוכה): בענין הנרות שידליקו בהן (ר"ל המנורה), כל אחד יעשה אותן כפי כחו ונאיים (מורה נאכנע [להחידה ז"ל] סי' ע' אף ע"ז), וכל המהדר אותם ביותר הרי זה משובח, ויעשה הכל לשם שמים (מורה נאכנע - סז). ומי שידו משגת לעשות אותם מכסף, יעשה אותם, כי אין ההוצאה בהם כל כך. וה' יודע כמה דאגתי על ענין זה ולא עלה בידי לקוצר ההשגה, אבל בטחתי בחדס אלקים שיגמור בידי לעשות כוונתי. לפחות מי שאין בידו לעשות כל השמונה נרות כסף, יעשה אחד מהם כסף, ויהיה אותה שמחדש בכל לילה זכר לנס. וכל זה, אם אינו מעכב (ר"ל אף שאין הדרו של המנורה מעכב), מראה בה חביבות המצוה וחפצו והשמחה שיש לו בה, שהוא עיקר העבודה (עי' לקמן סעיף ע"ה). עכ"ל. (וע"ע לקמן סעיף ע"ח).

להדר את
המנורה

עג. יש הידור מצוה למלאות את הכלי שמדליקין בו בשמן, דאם אינו ממלא אינו דולק יפה כ"כ כממלא, כמש"כ הרא"ש במסכת ביצה (כג), ע"ש (אבל מצד עצמו, אין הידור מצוה בריבוי שמן שיהא דולק עד אחר שכלתה רגל מן השוק, וכו' (דרכי משה - א"ח מרע"ב ס"ק א', ומגן אברהם שם ס"ק ג', ע"ש, וע"ע צמור וקציעה סי' מרע"ב). (מהר"ם שיק על מרי"ג מנחות - מנחה ז"מ, וכ"כ נספרי התעוררות תשובה ח"א סי' מ"ג).

למלאות את
הכלי בשמן

ואם מדליק בנרות של שעווה, כתב המגן אברהם (סז) דיש הידור מצוה להדליק נרות ארוכים, דכשהם ארוכים הם נאים יותר למצוה, כמו בנרות יום הכפורים ולולב ואתרוג (עי' שרע א"ח סי' מרנ"ו) וכיצא בו.

נרות שעווה
ארוכים

עד. אין להדליק קצת נרות משמן וקצת משעווה, כדי שלא יאמרו שני אנשים הדליקו (וכ"כ נמשע נורה מרע"ג ס"ק ז'). ועוד, אין בזה הידור מצוה. ולכן טוב שגם גוף הנרות יהיו שוין בגודלן ומראיהן ומינם, משום הידור מצוה.

אין להדליק
קצת נרות
משמן וקצתן
משעווה

או יובן, מצוה בשמן זית, כי אמרו רז"ל (הוליוט יג): אכילת זיתים עושה שכחה, אך השמן עושה זכירה, ועשו סימן לזה: אב משכח, בן מפקח. והיונים רצו לשכחם מן התורה, כמו שאומרים בהודאה "כשעמדה מלכות יון הרשעה לשכחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", אך ישראל גברו ולא שלטה בהם השכחה שהיא קשורה בזית, אלא שלטה בהם הזכירה שהיא קשורה בשמן זית, לכך מדליקין בשמן זית. (ידי חיים [לסגן אש ח' ז"ל] - שרע א"ח מרע"ג א' נהגה).

שמן זית
עושה זכירה,
הפך רצונם
של היונים
לשכחם תורה

וטוב שזה נר הנוסף שקורין "שמש" יעשהו משונה מנרות חנוכה, כדי שיהא ניכר שאין זה בכלל נר חנוכה, וכן אני נוהג. (בן איש חי - הל' שנה א' וישג - הל' מנוכה הלכה י"ג).

עה. ועוד בכלל הידור מצוה (והוא שייך לכל מצוה ומצוה), שיהא שמח הרבה בעשייתה. וכתבו ז"ל דנוטל שכר הרבה על עשייתה בשמחה יותר מהמצוה גופה. ויצדק מאד דרך המפרשים במאמר (צרכים ט). גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, "גדול הנהנה מיגיעו" - ששמח במצוות, דהשמחה לבד חוץ מגוף המצוה הוא גדול "מירא שמים" שעושה המצוות, דהשמחה גדולה מהמצוה (עי' רבינו בחיי - דברים כ"ח מ"ז, וראה ספר עזות לדינא - סימן א' סעיף י"ג-י"ד [נמהדרה ב'] ובהערות שם דברים נפלאים מקדמונינו ז"ל, ואין כאן מקום להאריך). (עבודת הקודש להמחיד א' ז"ל - נפוח שמיר סי' י"א אות קס"א). (וראה לקמן סעיף ע"ח מש"כ המאירי ז"ל).

לשמוח
הרבה
בעשיית
המצוה

שכר מצות נר חנוכה

עו. הדלקת מנורה גורם הצלחה בתורה, הן לחדודי כפתור ופרח ציצים ופרחים לתורה, הן לאוקמא גירסא לזכרון. (תורת משה [להחמס סופר ז"ל] - דברי אגדה לחנוכה [אלל פרשת מקץ] - ד"ה צפרק).

הצלחה
בתורה

ומפורש כן בלבוש (א"ח תרע"א א') שכתב: והזהיר בהן (בנרות חנוכה) יהיו לו בנים תלמידי חכמים, דכתיב (משלי ו' כ"ג) "כי נר מצוה ותורה אור", ע"י נר מצוה דשבת או חנוכה יבא אור התורה לבניו (שם כג:). ולא שייך לומר [ש]הוא עצמו יזכה לתורה, כי עם האיש השלם ידבר שכבר הוא בשלימותו. עכ"ל. הרי שאף המדליק עצמו יזכה לחכמה בזכות זהירותו בנר חנוכה; אם עדיין לא בא לשלימותו, יזכה הוא בעצמו להיות תלמיד חכם, וגם אם כבר ת"ח הוא, יזכה לעוד חכמה. (וע"ע לקמן בסמוך סעיף ע"ח).⁸⁸

עו. כתב בספר זכר דוד (מאמר ג' פרק ז"א - דף רפט. גדפ"ר), וז"ל: למי שעשה הדברים לשם פעלם, מצות חנוכה יכולה היא שתגן כמו שהיתה מגנת המנורה מן הפורענות. ואולי מפני זה כתב הר"ב אמתחת בנימין בדף ח' ע"א, וז"ל: שמירה לכל השנה, כתב האר"י ז"ל, בחנוכה מצוה מן המובחר להדר אחר שמן זית דוקא להדליק הנרות לחנוכה, ולא בשעוה ובשאר השמנים, וכו'. עכ"ל, וע"ש עוד. וע"ע לעיל סעיף ע"א.

שמירה
לכל השנה

⁸⁸ ואם מקיים המצוה בשמחה, אזי ישיג עוד חכמה בשכר הדלקת הנרות, וכמש"כ בספר פלא יועץ (עין "שמחה") וז"ל: אמרו רז"ל (קדושין נט:): דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. אבל בשכר השמחה אדם אוכל בעולם הזה. והשכר היותר גדול שיש על השמחה, שזוכה להשגת החכמה והשגת השלמות, שכן גילה סודו רבינו האר"י ז"ל וכו'. עכ"ל. וע"ע לעיל בסמוך סעיף ע"ה.

יזכה לעוד
חכמה אם
יקיים המצוה
בשמחה

ע"ה. כתב בספר פלא יועץ (עק"ר נר שנת ונר חנוכה): ידוע מאמרם ז"ל (שנת כג): שהזהיר בנר שבת ונר חנוכה זוכה לבנים תלמידי חכמים.⁸⁹ וענין הזהירות הוא שיהא הכלי שמדליק בו נאה ונקי (כ"כ נטור אורח סי' קס"ג, וע"ש צ"ח - הוצא צרכי יוסף אורח מע"ג ג' ו'), ושידליק בשמן זית וך. עכ"ד. והמאירי ז"ל פירש "הרגיל בנר חנוכה", שמדליק דרך חיבוב מצוה ובהערה מפורסמת. ובפירוש הרי"ף על עין יעקב (שנת שס - הועמק לקמן בסמוך בסעיף ע"ט) מדוייק דס"ל ג"כ הכי, ע"ש. (וראה לעיל סעיף ע"ה).

בנים תיח -
באזוה אופנים
זוכים לבנים
תיח

ואם בכל המצוות ראוי לאדם להתחזק לקיים מצוה מן המובחר לעשות נחת רוח ליוצרו, על אחת כמה וכמה במצוות כאלו שבא בשכרו שכו טוב, כי יתן איש את כל הון ביתו באהבה לזכות את בניו לכתרה של תורה. (פלא יועץ שס).

ע"ה. בפירוש הרי"ף על עין יעקב (שנת כג): כתב: "הרגיל בנר חנוכה וכו'", אפשר לתת טעם לזה, לפי שמלכות עובדי כוכבים הרשעה בקשה לשכח תורה מישראל, והצילנו ה' וחזרה עטרת התורה ליושנה, הדלקנו הנרות הללו על הנסים, והרגיל וזרז בנרות חנוכה הוא יורה שחביבה עליו התורה, ולכך יאכל מפרי דרכו והויין ליה בנים תלמידי חכמים, דהיינו אור תורה יהיה זורח מזרעו. עכ"ל.

טעמים שזוכה
לבנים תיח
בזכות נרות
חנוכה

ובספר מנורת המאור (נר ג' כלל ד' ס"ז פרק ז' - אור קל"ד) כתב: לפי שמצוה זו היא תקנת חכמים, הזהיר בה יצאו ממנו בנים חכמים. עכ"ל (ולפי"ז ה"ה בכל

⁸⁹ היה מסורת בידי חז"ל והיו רואים בכל דור כי מי שהיה רגיל בנר היה לו בנים תלמידי חכמים. (בית אלקים [למניט ז"ל] - שער הסודות פרק כ"ו, ע"ש עוד).

⁹⁰ למה לא קאמר דאיהו גופיה יהיה תלמיד חכם: כתב הב"ח (אורח מע"ג ז'), הא דלא קאמר "איהו גופיה הוי צורבא מרבנן" כדקאמר התם (שנת כג): אמאן דדחיל מרבנן, י"ל דקאמר, אי לאו בר הכי הוא מ"מ זוכה לבנים תלמידי חכמים. ואע"ג דלגבי מאן דדחיל מרבנן קאמר "ואי לאו בר הכי הוא לישתמעון מיליה כצורבא מרבנן", התם הוי טעמא כי היכי דלידחלו מיניה כמה דאיהו הוה דחיל מרבנן, אבל הכא לא שייך למימר הכי. עכ"ד.

ובלבוש (אורח מע"ג א') כתב: והזהיר בהן יהיו לו בנים תלמידי חכמים וכו', ע"י נר מצוה דשבת או חנוכה יבא אור התורה לבניו. ולא שייך לומר הוא עצמו יזכה לתורה, כי עם האיש השלם ידבר שכבר הוא בשלימותו (וראה לעיל סעיף ע"ו). וע"ע בא"ה רבה (שס ס"ק ז').

והפרי חדש (אורח מע"ג א') כתב דנקט הכי ("הויין ליה בנים תלמידי חכמים") משום נר חנוכה, דכיון דזרזי בה והשמונה ימים רומזים ג"כ למצות מילה שבטלו מהם, זוכה לתרתי, שיהיו לו בנים למולם ושיהיו תלמידי חכמים, וכו'. עכ"ד. ובלשון הרי"ר יצחק סג"י נהור בנו של הראב"ד ז"ל (הועתק לקמן בסמוך בסעיף פ') מדוייק דס"ל ג"כ הכי, שבזכות הזהירות בנר חנוכה זוכים לבנים ושיהיו תלמידי חכמים, ע"ש.

בזכות נר
חנוכה זוכים
לבנים. ושיהיו
תלמידי
חכמים

שאר מצוות דרבנן, שהזהיר בהן יזכה לבנים תלמידי חכמים בעז"ה).⁹¹ וע"ע בספר נר מצוה למהר"ל ז"ל.

פ. כתוב בקונטרס סוד הדלקת נרות חנוכה [המיוחס לר' יצחק סגי נהור ז"ל בנו של הראב"ד ז"ל] (תנאי י' - הועתק מכתיב בסוף ספר שנות יעקב על הל' חנוכה) וז"ל: אמרו רז"ל, הזהיר בנר חנוכה הוי"ן ליה בנים זכרים שיהיו תלמידי חכמים. כולי עלמא מדליקין נרות חנוכה, ואין כולם ולא רובם זוכין לבנים זכרים ושיהיו תלמידי חכמים. אין לתמוה מזה, שהאמת הוא, חכמים הם אמת ודבריהם אמת, וכפי מה שכל העולם מדליקין נרות חנוכה, שרובא דרובא יוצאים ידי חובתן, אבל מיעוטא דמיעוטא זהירין להדליק כפי כל פרטי המצוות והדיקדוקים, שהזהיר בהדלקתן בכל פרטיה ודיקדוקיה יקנה וישיג בכח המצוה ובסגולתה בנים זכרים תלמידי חכמים. עכ"ל.

טעמים שלא
רואים כן
אצל כולם

ולפי מה שהבאנו לעיל (סעיף ע"ח) פירושים ב"הרגיל בנר חנוכה", דהכוונה שיזהר לקיים המצוה בהידורו, ע"ש, נמי לא קשה כ"כ, שרבים אינם זהירים בהידורים ההם; ואם במקצתם, לאו בכולם. וע"ע בהערה.⁹²

⁹¹ בשעת הדלקת נר חנוכה יש להתפלל על בניו שיהיו מאירים בתורה: כתב רבינו בחיי ז"ל (שמות י"ט ג' - הוצא בספר מטה משה סי' מ"ז, וזקלור זמנן אברהם א"רם ר"ס ס' ס"ק י"א), ראויה האשה להתפלל לה' יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת, שהיא מצוה מוטלת עליה, שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי התפילה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה; ובזכות נר שבת, שהוא אור, תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת "אור", שנאמר (משל י' כ"ג) "כי נר מצוה ותורה אור", וכן דרשו חז"ל (שם נג): האי מאן דרגיל בשרגי הוי"ן ליה בנים תלמידי חכמים. עכ"ל. וראיתי מכמה ממחברי זמננו שכתבו דלפ"ז בשעת הדלקת נרות חנוכה ג"כ יש להתפלל על הבנים שיהיו מאירים בתורה. וראה לקמן סעיף פ"ו-פ"ז שהעתיקנו תפילות לומר קודם הדלקת הנרות ונכלל בהם בקשות על הבנים ושיהיו תלמידי חכמים ויראי שמים.

⁹² בספר בית א"קים (שער היסודות - פרק כ"ז) כתב: גם כי אין דבר זה נראה מפורסם בכל הדורות, אינו מן התימה, כי לא נאמר כל זה (שהזהיר במצוה פלונית יזכה לכך, והזהיר במצוה אחרת יזכה לכך) אלא במי שהוא זהיר ורגיל במצוה אפילו בזמן שהיה יכול לפטור עצמו ממנה הוא זהיר לעשותה, ואז השי"ת מראה לעולם כי יש שכר הרבה בעולם הבא ומקצת הפרי נותן לו בעולם הזה כעין המצוה שהיה זהיר בה, שהרי אמרו "הזהיר במצוה פלונית", ולא אמרו "העושה מצוה פלונית", להורות הזריזות אפילו בזמן שהיה יכול לפטור עצמו, וכיון שהיו מתחזקים לעשותם והיה עולה בידו, אז נראה השגחת השי"ת עליהם לפרוע להם בעולם הזה שכר הזהירות, לא שכר המצוה עצמה. וא"כ מי שישגיח בכל דור במעשה האל יתברך ובחסידי הזהירים במצוותיו יראה ג"כ בעין מה שראו הראשונים. ולא יתקיים בשביל זה שכל המקדש על היין בכל שבת או לובש ציצית בכל יום שימלא גרבי יין או יזכה לטלית נאה, כי מי שיש לו לעולם יין בביתו או מי שיש לו ציצית גם כי הוא עושה מצוה בכל יום אינו נראה כי השגחת האל יתברך על אותה מצוה פרטית כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אלא למי שהיה יכול לפטור עצמו בדיון מן המצוה והוא זהיר לעשותה לעולם, וזה לא יקרה אלא ליחידים בדור. ואם ישגיח האדם בהם, יראה ג"כ מה שראו החכמים הראשונים והעידו עליו. ונתבאר כי מעשיית המצוה והיותו זהיר בה ימשך לו טובה, והוא ראה על צידוק ויושר המצוה. עכ"ד, וע"ש עוד.

פא. כתב בשלמי גבורים (על המרדכי - פ"ז דשנת אות ה'): בשכר שישאל זהירים בנר, ילכו לאורו של הקב"ה, שנאמר (ישעיה ס' יט) "והיה לך ה' לאור עולם וכו'".

ילכו לאורו של הקב"ה

פרק ה'

סדר הדלקת נרות חנוכה

הכנת הנרות

פב. עיין בספר לשון חכמים [להבין איש חי ז"ל] (פימן ליה) שישנו סודות וכוונות גבוהות לכוון בכל פרטי המצוה - במקום הנחת המנורה, ובהשמת הפתילה בתוך הנר, ובהשמת השמן, ובהדלקת הפתילה, ובעליית השלהבת. וכתב שם שיש לבקש מהי"ת שיעלה לפניו ית' כאילו אנו מכוונים בכל הכוונות הראויות לכוון, ע"ש. (והננו מזכירים דבר זה כדי שעכ"פ ידע הקורא שגם הכנת הנרות דבר גדול הוא, ויחבנה בכל פרטיה).

דבר גדול הוא

ראוי לעשות המצוה בעצמו, ולא ע"י שליח

פג. אם יש לו חדר בפני עצמו, ידליק לבדו, וידליק הוא בעצמו ולא על ידי שלוחים (וכ"כ החיד"א ז"ל (עבודת הקודש - מורה נאצנע ס' ט' אות ר"ט)). וכן בכל ענין מצוה, שלא יראה כמי שאינו מחשיב המצוה כראוי אחר שאינו עושה אותה בידיו ובגופו, אלא יודה וישבח לאדון הכל שזיכהו במצוה ההיא, ויעשה אותה באהבה וחביבה, ויאמר "מי אני ומה חיי, שפל ואפל, לעשות רצון אבינו שבשמים?! והלאי אעבוד בכל כחי גופי וממוני ביום ובלילה ואשיג צד מה רצוני וחפצו שימצא נחת רוח בעבודתי ומעשה ידי, אחר כל ההכעסות שאני מכעיסו בפועל כפי ובעלילותי בעבור רצוני בכל רגע ובכל שעה, והוא מאריך אפו ונותן לי חיים ושלום, ואינו מקפח מזונותי וטובותי מפני זה, איך אני לא אכיר בטובתו הגדולה ובגמולו השלם, וכשיבוא לידי מצוה גדולה וקטנה אשתעבד עצמי וממוני לעשיית המצוה ההיא בכל לב ובכל נפש". ובפנות האדם אל הענין הזה, לא יתירשל בשום מצוה להניחה שתעשה ע"י אחרים, אלא יאזור כגבר חלציו ויעשה המצוה בכבודו ובעצמו בזהירות ובזריזות. (סדר היום - סדר מנוחה).

ידליק הנרות בשהוא לבוש באופן מכובד

פד. לכבוד המלאכים הקדושים הבאים להבית בשביל מצוה זו (שבכל מצוה ומצוה שאדם עושה, נולדים ונבראים מלאכים קדושים ממנה, ובכל מצוה שמברכין עליה

מתכנשין אליה אותן המלאכים ועומדין סביבות המברך ושומעין הברכה ועונין "אמן", ורמז לדבר - "מלאך" הוא גימטריא "אמן", ולכן כשישראל עונין בברכה או בקידוש ואומרים "אמן" יכוונו לאותן המלאכים שיענו "אמן", כי "אמן" גימטריא "מלאך" (קנ ה'ש"ס), ידליק הנרות כשהוא לבוש בבגד עליון כמו שהולך לבית הכנסת. (קב הישר פרק ל"ו, והוצא כפף המים ליום מרע"ו ס"ק ט').

מעמים שמברכים "שעשה נסים" בכל לילה, ולא "שהחיינו" פה. כליל ראשון מברך "להדליק נר של חנוכה" ו"שעשה נסים" ו"שהחיינו". ומכאן ואילך "להדליק" ו"שעשה נסים", דנס כל יומא הוה, אבל "שהחיינו" אין לברך כל לילה, אע"ג שבכל לילה מתחדש הנס, לפי שכבר ברכנו אותו לילה ראשונה על השמן ההוא, ואין בשמן מתחדש דבר, אלא נעשה בו נס שהספיק. (מטה משה ס' מק"פ, ג"ס הארחות חיים - הל' חנוכה הלכה י"א, ומקורו במסכת שבת כג.).

ורש"י ז"ל (שבת כג. ד"ה כל יומי) פ' אחרת במה שלא מברכים "שהחיינו" בכל לילה, וז"ל: זמן, משהגיענו להתחלת זמן הגיענו. עכ"ל. ופירוש דבריו, שלענין זמן (ברכת "שהחיינו") אנו מברכים לו יתברך שנתן לנו חיות עד זמן שנעשה בו נס, והיינו שנתן לנו חיות שנה תמימה על העבר, אבל מיום ליום, אף שנתוסף נס, אין שייך לברך על נתינת חיות יום נוסף, אלא די בהתחלת הזמן, כנ"ל. (מ"ז ליום מרע"ו ס"ק א').

והב"ח (ליום מרע"ו א') כתב: ועוד י"ל, דברכת "שהחיינו" היא באה על שמחת לבו של אדם שהגיע לזמן הדלקת נר חנוכה, ושם הדלקת נרות אחד הוא, ותו דכל ח' יומי דחנוכה כחד יומא חשיבי. אבל ניסא, כל יומא הוי ניסא, אע"פ שהזמן אחד. עכ"ל.

תפילות לומר קודם הדלקת נר חנוכה פו. כתב בספר פלא יועץ (ערך "נר שבת ונר חנוכה"): אני נוהג לומר קודם הדלקת נר חנוכה, (וראה לעיל הערה 91):

תפילת הפלא
יועץ ז"ל

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה ריני מוכן ומזמן לקיים מצות הדלקת נר חנוכה כמו שתקנו לנו רבותינו וקדושים לברכה. ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלה עלינו כאילו נתבונן בכל הפונות הראויות לבון, ויעלה לפניך מצות הדלקת נר חנוכה שלנו עם מצות הדלקת נר חנוכה של בניך היודעים והמכונים בכל הפונות הראויות לבון, ובכח סגלת מצות הדלקת נר חנוכה תזכנו, לנו ולזרענו, לגר מצוה ותורה אור, ויארירו וישלמו רמ"ח איברי נפשנו רוחנו ונשמתנו, ותבנה בית המקדש במהרה בימינו וישם נדליך המנוחה על ידי בתיך הקדושים, וכשם שעשית נסים לאבותינו בן עתה הושיענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשמך להשתבח בתהלתך, אם לא בזכות - ברחמים, וברחמיך

עוד תפילה

וְהָיָה רָצוֹן מִלִּפְנֵיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁוְיָה עִתָּהּ עֵת רָצוֹן לִפְנֵיךָ
לְהִיטֵת עוֹלָה מִצֹּחַ הַדִּלְקָת נֵר חֲנוּכָּה כְּאֵלּוּ הַשְּׁנָתִי כָּל הַסּוּדוֹת הַנּוֹרָאִים
אֲשֶׁר הֵם חֲתוּמִים בָּהֶן, וְתַעֲלֶה לִפְנֵיךָ עִם כּוֹנֵת מַעֲשֵׂה מִצְוָה זֹאת הַנַּעֲשִׂית
עַל יְדֵי בְנֵי וִידִידֶיךָ הַמְּכֻבָּדִים כָּל שְׁמוֹתֶיךָ הַקְּדוּשִׁים הָרְאוּיִים לְבֹא בְּהַדְלָקָה
זוֹ, הַמַּעֲלִים יַחַד זְוֹנֵי מַדּוֹת הַקְּדוּשׁוֹת הָעֲלִיּוֹנוֹת, וְלִהְיוֹת בְּשִׁכְנֵית עֲנֶה
הַמְּאֻרּוֹת הַגְּדוֹלִים, וּמִשֶּׁם יוֹשֵׁפֶע שִׁפְעֵ לִי אֲנִי עֲבָדְךָ [פְּלוֹנִי בֶן פְּלוֹנִית]
לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים, כִּי אַתָּה תֹאדִיר נְרִי יְיָ אֱלֹהֵי יְגִיָּה חֲשָׁבִי, שְׁלַח אוֹרְךָ
וְאַמְתֶּךָ, הַמָּה יַנְחוּנִי לִירְאָה וְלִאֲהָבָה אֶת שְׁמֶךָ, לְלַמּוֹד וּלְלַמֵּד אֶת תּוֹרַתְךָ
הַקְּדוּשָׁה, תּוֹרָה שֶׁבְּכֶתֶב וְתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פִּה, בְּהַתְמַדָּה גְּדוֹלָה וְלִכְבוֹד שְׁמֶךָ
יִתְבָּרֵךְ וְיִתַּעֲלֶה, וּבִכּוֹחַ סְגוּלַת נֵר חֲנוּכָּה תַחַכְמֵנו בְּאוֹר תּוֹרַתְךָ, אָנּוּ וְנִרְעֵנו
וְנִרְעֵ וְנִרְעֵנו, וְיָקִים בִּי מִקְרָא שְׁכָתוֹב (ישעיה נ"ט כ"א) לֹא יִמְוָשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי
וְנִרְעֵ וּמִפִּי נִרְעֵ וְנִרְעֵ אָמֵר יְיָ מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם, וְיִהְיוּ נִרְעֵ וְנִרְעֵ וְנִרְעֵ
תַלְמִידֵי חֲכָמִים וְחֹסֲדִים, אֲהוּבִים לְמַעַלָּה וְנִחְמָדִים לְמַטָּה, וְתַחֲזֹק אֶת
לִבָּבָם לְתוֹרָה וְעִבְדָּהּ, הַכֹּל בְּרָצוֹנְךָ הַטּוֹב, וְאַנְפָּה לְרֹאוֹת בָּנִים וּבְנֵי בָנִים
עוֹסְקִים בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת בְּאַמְתָּה, גַּל עֵינֵינוּ וְנִבְיִיטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרַתְךָ
הַקְּדוּשָׁה לְכוּיִן לְאַמְתָּה שֶׁל תּוֹרָה וְסוּדוֹתֶיהָ, וּבִזְכוּת מִתְּנִיתָהוּ בְּהֵן גְּדוֹל
וּבְנֵי הָרָאנוּ נִפְלְאוֹת, וּבְאוֹרְךָ נִרְאָה אוֹר, וְטִהַר אֶת לִבָּבֵנו לְעִבְדָּתְךָ,
וְתַרְחִיקֵנו מִמַּדּוֹת רָעוֹת וּמִחֲשָׁבוֹת זָרוֹת, וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן
בְּרַחֲמִים, בְּהַעֲלִתְךָ אֶת הַנֵּרוֹת, וְשֶׁם נַעֲבָדְךָ בִּירְאָה בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים
קַדְמוֹנִיּוֹת. יִהְיוּ לְרָצוֹן אֲמָרֵי פִי וְהִגִּיּוֹן לִבִּי לִפְנֵיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי. וְאַנִּי תַפְלִלִּיתִי
לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב חֶסֶדְךָ עֲנֵנִי בְּאַמְתָּה יִשְׁעָה. וְיִהְיֶה נַעֲם יְיָ אֱלֹהֵינוּ
עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה:

פח. קודם שידליק, יקבץ כל בני ביתו לפרסם הנס. (חיי אדם - כלל קנ"ד סעיף כ').
ויעמדו אשתו ובניו בשעת הברכה, ובשעת הדלקת כל הנרות. (בן איש חי - הלכות שנה א' - הלכות מנחה סעיף א').

תיקונים
גדולים ע"י
אלו הברכות

ועיין עוד לעיל הערה 63 שע"י ברכות השבח וההודאה, יושפע עליו טוב וחסד מעין הברכות אשר יברך, ע"ש.

צ. יכוון היטיב בברכות של הדלקת הנרות לאמרם מתוך שמחה, באשר המצוה היא חביבה בשעתה לזמן פעם אחת בשנה (וע"ע לעיל סעיף מ"ח). (קב הישר פרק ל"ו - הונא נספרי יפה ללז מ"ב מרע"ו אות ה', ונכץ המייס א"ח מרע"ו אות ח').

יאמר הברכות בשמחה

צא. בברכה ראשונה של נר חנוכה יש י"ג תיבות, ויש לכוון שהן מעוררים י"ג מדות רחמים. וכן יש י"ג תיבות בברכה שניה, שהן מעוררים י"ג מדות רחמים. ושתייהן יחד הן כ"ו תיבות, כנגד שם הוי"ה. (קב הישר פרק ל"ו).

הברכות מעוררים הי"ג מדות של רחמים

צב. בחתימת ברכה ראשונה, באמרו "לְהַדְלִיק נֵר חֲנֻכָּה", יכניס בלבו ובמחשבתו שמחה עצומה באלהותו ית"ש על עוצם הנס שנעשה בימים האלו בבית המקדש בפך של שמן. (יסוד ושורש העבודה - שער י"ב פרק א').

מה שיש לכוון בברכה א'

צג. בברכת "שְׁעֶשֶׂה נִסִּים לְאַבְוֹתֵינוּ", יתן הודאה עצומה במחשבתו ושבח גדול ליוצרנו ובוראנו ית"ש על כלליות כל הנסים והישועות הגדולות שעשה עם אבותינו בימים האלו, ויצויר במחשבתו בהודאה זו כאילו עשה הי"ת עמו ממש הישועות והנסים בימים ההם. (יסוד ושורש העבודה - שער י"ב פרק א').

מה שיש לכוון בברכה שניה

צד. על פי מדותיו של הקב"ה, ביום אשר גברו רחמיו ונתגלו אורות עליונים והשפיע בצחצחות חסדי חסדים נסים ונפלאות, לא זו בלבד שאותו היום גדול מאד בשמים ממעל והתברכו בו ברכות שמים וכו', אלא מידי שנה בשנה כה יעשה ביום ההוא לעולם לבני ישראל, חוזר וניאור הולך ואור הנהו וזהו רור"י מלא האור"ה בכל העולמות ברב עז ותעצומות, וטוב וחסד יושפעו מעין הברכות וכו' (וע"ע לעיל סעיף ט').

פירוש נפלא בנוסח י"שעשה נסים וכו"

ואפשר שזה נכלל בנוסח שתיקנו רז"ל "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", פירוש ד"בימים ההם" הגדיל ה' להשפיע שפע ישועה ורחמים ואיתרחיש להו ניסא, וגם "בזמן הזה" מתחדש השפעת רחמים ואורות עליונים כאשר היתה באמנה בימים שנעשה הנס. (כפא דוד להמיר"א ז"ל - דרוש ח', וכ"כ נספרי לז דוד - פרק כ"ט).

צה. ברכת "שְׁהַחֲיֵנוּ" יברך ג"כ בשמחה והודאה עצומה במחשבתו להי"ת שהאריך ימי חייו עד זמן זה לקיים מצוותיו הקדושים השייכים בחג הזה, וגם על שהאריך ימי חיי בניו עד זמן זה. (וע"ע לעיל סעיף פ"ה). ונאפילו אם גם בניו מדליקים נרות חנוכה ומברכים ברכה זו, יאמר בלבו "בני הקטנים, אף שיברכו ברכה זו בעצמם, לא יתנו הודאה במחשבתם כראוי לה' יתברך; אתן אני בשבילם הודאה עצומה!" (יסוד ושורש העבודה - שער ט' סוף פרק ה').

מה שיש לכוון בברכת שהחיינו

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִבְּלָנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר [שֶׁל] חֲנוּכָּה:**

(לדעת מהרש"ל ז"ל יש לומר שֶׁלְחֲנוּכָּה במילה אחת, נוכן נהג החזו"א ז"ל (ארכות רבנו ח'ג עמ' י"ז אות ג'ה), והעולם אין נוהגין להקפיד בזה. (מ"צ מרע"ו ס"ק א' - ג'סס הפמ"ג)).

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה נִסִּים
לְאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה:**

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהִתְחַנֵּנוּ
וְקִיָּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזֶמַן הַזֶּה:**

✧ אמירת "הנרות הללו" - "מעוז צור"

צו. אמירת "הנרות הללו" הוא מנהג קדמון, ונמצא במסכת סופרים (כ"ז),
ע"ש. וזהו משום פרסומי ניסא. אבל אם לא אמר זה, לא עיכב. (ערוך
השולחן א"ח סימן מרע"ו סעיף ח').

ענינו

צו. מיד אחר גמר הדלקת הנר הראשון, שהוא עיקר, יאמר "הנרות הללו
וכו'", ויגמור הדלקתן בעוד שאומר "הנרות הללו וכו'". (שולחן ערוך א"ח
מרע"ו ד', ומנחה משה ס' מתקפ"א, וכ"כ במשנה ברורה שם ס"ק ח'). ומ"מ מי שנוהג לומר
"הנרות הללו" לאחר שהדליק הכל, נמי שפיר דמי. (משנה ברורה שם - ג'סס
הפרי מגדים).

מתי אומרים
אותו

צח. אומרים בו "הנרות הללו אנו מדליקין וכו'" על ידי כהניך הקדושים וכו',
כדי להזכיר התשועה על ידי מי היתה, והוא שבח לזרעו של אהרן, שאע"פ
שלא הקריב קרבן בחנוכה המזבח כמו שהקריבו כל נשיאי ישראל, אפילו
הכי שלו גדולה משלהם (עי' הערה 57). (וכן תקנו בנוסח "על הנסים" שמזכירין
בתפילה, "בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול וכו'"). (סדר היום - סדר מנוכה).

יש בו שבח
לזרעו של
אהרן

הַנֵּרוֹת הָלָלוּ אֲנֵנוּ מִדְּלִיקִין עַל הַנְּסִים וְעַל הַנִּפְלְאוֹת וְעַל
הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמַּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לְאַבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים
הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה עַל יְדֵי בְּהִנֵּיךְ הַקְּדוֹשִׁים. וְכָל שְׂמוֹנֶת יָמֵי
חֲנֻכָּה הַנֵּרוֹת הָלָלוּ קֹדֶשׁ הֵם. וְאֵין לָנוּ רְשׁוֹת לְהַשְׁתַּמֵּשׁ
בָּהֶם, אֲלֵא לְרְאוֹתָם בְּלִבָּר, בְּדִי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ
הַגָּדוֹל עַל נִסֶּיךָ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְעַל יְשׁוּעָתְךָ:

צט. שירת "מעוז צור", יש לכוון לאומרה בקול ובשמחה, כי היא שירה על
הנסים שעשה לנו הקב"ה, ואיתא במדרש תהלים (פרק י"ט) כל מי שנעשה לו
נס ואומר שירה, בידוע שמוחלין לו כל עונותיו ונעשה בריה חדשה. (עי' ספר
חידים - פרק ע"ג).

שירת "מעוז
צור" בקול
ובשמחה

ובבמדבר רבה (י"ט ל"ג) איתא, אמרו ישראל "עליך לעשות לנו נסים,
ועלינו לברך ולקלס לשמך", (מהל"ס ג' ט') "לה' הישועה, על עמך ברכת סלה".
ע"כ.⁹³

⁹³ ועוד, מצינו שדרך הקב"ה לעשות נסים בזכות ההודאה שיוודו לו בעתיד ובזכות סיפור
נפלאותיו (עי' מדרש מהלים - פרק כ"ג, ופנים יפות - שמו"ל ל"א). וזהו סיבה נוספת ליוזר בהודאה
ובסיפור נפלאותיו. וע"ע לקמן סעיף ק"ד ולעיל סעיף ט"ו ואילך.

זאת חנוכה

בָּרוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ בְּקֶשׁ
אֲנִי בֶן הַמִּדְתָּא. וְנִהְיִתָּה לִּי
לֶפֶחַ וּלְמוֹקֵשׁ וְנִאֲוֹתוֹ
נִשְׁבְּתָה. רֹאשׁ יְמֵינִי נִשְׁאֲתָה,
וְאוֹיֵב שְׂמוֹ מִחִיתָ, רֹב בְּנֵי
וּקְנִינֵי עַל הָעֵץ תִּלְיִית:

מַעֲזוֹ צוּר יִשׁוּעָתִי, לֶךְ נָא
לְשִׁבְחָה. תִּבּוֹן בֵּית תְּפִלָּתִי,
וְשֵׁם תּוֹדָה נִזְבַּח. לְעֵת תִּכְיִן
מִטְבַּח מִצֵּר הַמִּנְבַּח, אֲזִי
אֶמְזֹר בְּשִׁיר מְזֹמֹר חֲנֻכַּת
הַמִּזְבֵּחַ:

יְוָנִים נִקְבְּצוּ עָלַי אֲזִי בִימֵי
הַשְּׂמָנִים, וּפְרָצוּ חוֹמוֹת
מִגְדְּלֵי וְטִמְאוּ כָּל הַשְּׂמָנִים.
וּמְנוֹתַר קִנְקֻנִים נַעֲשֶׂה גַם
לְשׁוֹשְׁנִים. בְּנֵי בֵינָה יְמֵי
שְׂמוֹנָה קִבְּעוּ שִׁיר וְרִנָּים:

רְעוֹת שְׂבָעָה נִפְשֵׁי בִּינּוֹן כַּחֲ
כֹלָה. חֲנִי מָרְרוּ בְּקוֹשֵׁי
בְּשַׁעְבוֹד מַלְכוּת עֲגָלָה. וּבִידּוֹ
הַגְדוּלָה הוֹצִיא אֶת הַסִּגְלָה,
חֵיל פְּרָעָה וְכָל זֶרְעוֹ יִרְדּוּ
בְּאֶבֶן בְּמִצּוּלָה:

חֲשׂוֹף זְרוּעַ קִדְשֶׁךָ וְקָרַב קִין
הַיִּשׁוּעָה. נִקּוּם נִקְמַת דָּם
עֲבָדֶיךָ מֵאִמָּה הִרְשָׁעָה. כִּי
אָרְכָה לָנוּ הַיִּשׁוּעָה, וְאִין קִין
לִימֵי הָרָעָה. דַּחָה אֲדַמּוֹן בְּצִל
צִלְמוֹן הָקֵם לָנוּ רוּעִים שְׂבָעָה:

דְּבִיר קִדְשׁוֹ הֵבִיאֵנִי וְגַם שֵׁם
לֹא שְׁקַטְתִּי, וּבֹא נֹגֵשׁ
וְהַגְלֵנִי, כִּי זָרִים עֲבַדְתִּי, וְיִין
רַעַל מִסְכָּתִי בְּמַעַט
שְׁעַבְרָתִי. קִין בָּבֶל זֶרְבָּבֶל
לִקֵּץ שְׂבָעִים נוֹשָׁעָתִי:

❧ שהיה אצל המנורה - הסתכלות במנורה

ק. כתב בשו"ת שב יעקב (סי' כ"ז), אף שקי"ל דהדלקה עושה מצוה, היינו לאפוקי אם הדליק שלא לשם מצוה דצריך לכבותה וכו', אבל מ"מ המצוה נמי לראותה כדי שיזכירו הנס,⁹⁴ כמו דאיתא בנוסח "הנרות הללו" - "אין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותה בלבד", משמע שכל זמן שאין לנו רשות

⁹⁴ ראיית נרות חנוכה היא תיקון לעין הרע: כתב החתם סופר ז"ל (דרכי טור ס"ד ע"ב) - "ד"ה נס"ק דעין הרע של הנחש שולט במקום שיש תוספת קדושה, והתיקון לזה, להביט בעיניו לדבר מצוה לתורה ולתעודה. ומסתמא בעיקר חינוכו של בית שני, שהיה בימי חשמונאים - כי עד אז לא היה להם שבט מושלים והיו מוסרים תחת ידי אומות העולם, תיקנו נר חנוכה להנצל מעינא בישא. עכ"ד, ועיין לעיל הערה 59 יתר דבריו בזה.

להשתמש בהן מצוה לראותן, והיינו שיעור זמן הדלקה, דלכך צריך ליתן שמן כ"כ שיהא דולקין שיעור זה ולראות אותן כדי שיתפרסם הנס. עכ"ל.

ועוד כתב שם: לכך תקנו [הדלקת נרות בבית הכנסת] קודם תפילת ערבית, כיון דמצוה לראותן אחר הדלקתן משום פרסום נס, דאי הוי מדליקן אחר תפילת ערבית היו הולכין מיד מבית הכנסת ולא הוי נראין זמן כראוי אחר הדלקתן, משא"כ השתא דמדליקן קודם תפילת ערבית. א"כ מזה הטעם אין נכון להדליק בביתו ולילך מיד אחר הדלקה לבית הכנסת לתפילת ערבית. עכ"ל.

קא. וכע"ז כתב החוות יאיר ז"ל בספרו מקור חיים (מרע"ז ז'): נראה לי דעיקר מצוה הוא שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה לראות אותם לשמוח בהם, כי הם ג"כ זכר לשמחה שהיו מדליקין אחר הנס, כמ"ש "והדליקו נרות בחצרות קדשך", שנ"ל שלא ר"ל הדלקת מנורה בדרך נס, שא"כ העיקר חסר מן הסיפור בעל הנסים, והכי משמע מ"ש "אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם", ולכן הרואה ג"כ מברך, ולא סגי שידליק וילך לו למקום אחר. עכ"ל. וע"ע לקמן בסמוך סעיף ק"ד.

קב. ובספר נפש דוד (הנהגות ימי השנה - אות י"ד) כתב הגאון האדר"ת ז"ל: נרות חנוכה היתה חביבה עלי עד מאד, ולולא שיחת הבריות הייתי מהדר שידלקו זמן רב כפי היכולת והייתי מתענג לישב בחדר שבו הנרות לראותם ולהסתכל בהם בכל רגע, ולא הלכתי מאותו החדר רק כשהייתי אנוס על פי עבודת הציבור, ובכל זאת הייתי יושב נגד הפתח מאותו החדר כדי להסתכל כפעם בפעם, והייתי שש ושמח בהם הרבה. עכ"ל.

ההשתוקקות של האדר"ת ז"ל להאריך אצל הנרות

קג. אבל להלכה, אין חיוב לשהות אצל הנרות כלל. ומלפנים שהדליקו נרות בפתח ביתו מבחוץ, לא נראה שישבו אצל פתח הבית, אלא הניחו הנרות דולקים (וכ"כ הר"ר מיכאל שמועון מייא ז"ל מנרעסליא - נדפס צמורה שנה כ"ג גליון א'-ב' עמ' כו, וע"ש עוד [וראה אודותיו צמורה שנה ט' גליון ג'-ד' עמ' ע"ט-פ"ה]). (שו"ת מושגה הלכות - מהדו"ט ס"א סימן תקל"ו). וכן פסק הגרש"י אויערבאך ז"ל (הוצא בקונצ' תורני - חניכי ישיבת קול תורה - גליון ד' כסלו תשס"א עמ' ג', וצעוד ספרים) שאין חיוב לשהות עם הנרות כדי שיעור זמן הדלקה. וכן נהג הגי"ר יוסף שלום אלישיב ז"ל, שהדליק בחוץ ומיד נכנס אל ביתו ושם שר "מעוז צור" וכו'. וכן נוהג פאר דורנו הגרי"ח קניבסקי שליט"א. (קונטרס הליכות והנהגות עמ' 7-6, וספר אור ישראל לר"מ דרנץ שליט"א - הערה 735). ובקובץ מבקשי תורה (כרך ד' עמ' ל"א - שלמי אליעזר סוף פרק ג') כתב שהחזון איש ז"ל היה חוזר לתלמודו מיד אחרי ההדלקה (נשם הכ"ר אהרן רוטר שליט"א צעמח"ס שערי אהרן), וכן הגראמ"מ שך ז"ל אחרי ההדלקה היה אומר "מעוז צור" וחוזר לתלמודו. ע"כ. וע"ע בדברי הר"ר מיכאל שמועון מייא ז"ל (שם) שכתב טעם להחמיר באם מדליק בביתו, ע"ש.

להלכה אין חיוב לשהות אצל הנרות

❧ שירים ופיוטים אחר ההדלקה - וסיפור הנסים

קד. אחר סיום אמירת "הנרות הללו אנו מדליקים", ראוי להאריך עוד בשירים ופיוטים עד משך חצי שעה עכ"פ.

ואחר זה ראוי לספר לבניו ולבני ביתו הנסים והנפלאות מפי סופרים וספרים, שעשה לנו עם קדוש הי"ת בימים ההם בזמן הזה, בכדי שיתנו שבח והודאה לה' יתברך על זה.⁹⁵ (יפוד ושורש העבודה - שער י"ז פרק א'). וע"ע לעיל סעיף ט"ו ואילך.

קה. וכע"ז בספר מנוחה וקדושה (הקדמה לשער המורה ח"צ צהגה"ה - עמ' ק"ס דפוס) וז"ל: אותם שמקדימים להדליק קודם תפילת ערבית, מ"מ רצים תיכף אחר ההדלקה למהר לבית הכנסת להתפלל, גם זה אינו נכון. הא למה זה דומה? למי שבא אצלו אורח הגון וחשוב, ונתן לו שלום, ואח"כ הניחו והלך לו לדרכו.

משל בזה

הלא מדה היא בתורה ללמוד סתום מן המפורש, ומצינו שהיו עוסקים ביציאת מצרים עד שבאו תלמידיהם וכו', והלא בחנוכה ג"כ מברכים "שעשה נסים", ובצד אחד היה הנס גדול יותר מיציאת מצרים כי גזירת נס חנוכה היה להשמיד ולהרוג למי שיחזיק בתורת משה, וכל בתולה הנכנסת לחופה תבעל לטפסר תחילה, הדין נותן להתעכב איזה זמן אחר ההדלקה עם בני ביתו, או בעצמו, להכין לבו לשמוח על פטרונו (הקב"ה) העומד לנו בעת צרותינו. ולפחות כל הזמן שהנרות דולקות. עכ"ל.

דברי התעוררות ליותר בזה

❧ סגולת אמירת "ויהי נועם וגו'" אחר ההדלקה

קו. כתב בספר הזכירה (הוצא בספר מועד לכל מי להגדיר פאלאג'י ז"ל - כ"ז י"ג, ובספר נן אש חי - הלכות שנה א' - פרשת וישנ הל' מנוכה אות כ"ג, ובספר קף החיים - א"ח סי' תרע"ט ס"ק כ"ו), סגולה לשמירה מעולה כל השנה, שיאמר בחנוכה כל לילה אחר הדלקת הנרות שבע פעמים "ויהי נועם". עכ"ל.

סגולה לשמירה

ובספר תשב"ץ קמץ (סימן ר"ח) כתב וז"ל: מהר"ם [מרוטנבורג] ז"ל, כשהוא מתפלל "ויהי נועם", אומר לעולם "אורך ימים וכו'" ב' פעמים, ואז יש בו כמנין "כהנים" בגימטריא, לפי שכהני חשמונאי ובניו היו הולכים למלחמה ואמרו ז' פעמים "ויהי נועם" וב' פעמים "אורך ימים אשביעהו", ונצחו. עכ"ל.

החשמונאים היו אומרים "ויהי נועם" כשהלכו למלחמה

⁹⁵ ויש להסמיך לזה לשון הרמב"ם ז"ל (הל' מנוכה ד' י"ז): מצות נר חנוכה, מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו. עכ"ל.

ויהי נעם יי אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.
 יושב בסתר עליון בצל שדי ותלונן. אמר ליי מחסי ומצודתי אלהי אבטח
 בו. כי הוא יצילך מפח יקוּש מדבר הוות. באברתו יסך לך ותחת כנפיו
 תחסה צנה וסחרה אמתו. לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם. מדבר
 באפל יחלך מקטב ישוד צהרים. יפל מצדה אלף ורבבה מימנה אליך לא
 ינש. רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה. כי אתה יי מחסי עליון שמת
 מעונה. לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך. כי מלאכיו יצוה לך
 לשמרך בכל דרכיך. על כפים ישאונו פן תגף באבן רגלך. על שחל ופתן
 תדרך תרמם כפיר ותנין. כי בי חשק ואפלטוהו אישגבהו כי ידע שמי.
 יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו. אך ימים אשביעהו
 ואראהו בישועתי. אך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי:

פרק ו'

מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה

המנהג

קו. חכמי הדור בימי החשמונאים קבעו ימי החנוכה ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה (שבת נא:). אבל לא שאסורין במלאכה, שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר "על הנסים" בהודאה (רש"י שם).

קה. [ומכל מקום], נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות. [כך קבלו עליהם, מזמן קדמון (כן איש חי - הלכות שנה א' פרשת וישב - הל' מנוכה כ"ו)]. ויש אומרים שאין להקל להם (דהוי כדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאין להתיר בפניהם (משנה גמורה שם ס"ק ה')). (ש"חן ערוך א"ח מ"ע ז').

קט. אין לאנשים למנוע עצמם מעשות מלאכה בפני הנשים. (בנפת הגדולה א"ח ס' מ"ע - גס משא מלך ח"ו דניי המנהגות דמ הנשים צמנהגן). ועיין עוד לקמן סעיף קכ"ה-קכ"ז.

שיעור זמן האיסור

קי. שיעור האיסור, הוא כחצי שעה (דהיינו בזמן חיוב הדלקת נרות) (הגר"מ שטען ז"ל - הוצא בסעיף ק"ט), ולא יותר, אף שהנרות דולקים יותר (הגר"ש אלישיב ז"ל - פניי מנוכה עמ' קל"ג). (א"ח רבה מ"ע ס"ק י"ג, וכן פסק המושגה ברורה מ"ע ס"ק ד', ועוד ר"ס).

מעמי המנהג

קיא. הטעם, כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה (פי' הן מונעות ממלאכה כדי לעשות היכרא ולהורות שהם אסורים להשתמש לאורן (לגוש - א"ח מ"ע א')). ועוד, שמא יכבה הנר שישתמשו כנגדו, ועל כרחם יכשלו להשתמש לאורה.⁹⁶ (ספר בלבו - ס' מ"ד, בשם ה"ר אישר [מלוניל ז"ל בספר המנהגות], וכן הוצא בספר מטה משה (ס' מתק"ד) ועוד ספרים גס ה"ר אשר ז"ל).

שלא יבואו
להשתמש
לאור הנר

קיב. ועוד טעם, לפי שהנס היה על ידי אשה. (צדה לדרך - מאמר ד' כלל ז' פרק ז'). וכ"כ בספר מטה משה (ס' מתק"ד - הוצא צמגן אברהם ס' מ"ע ס"ק א'): ונראה לי

שהנס נעשה
ע"י אשה

⁹⁶ בספר מזור וקציעה (סימן מ"ע) הביא אלו הטעמים, וכתב: וביחוד לנשים הוא דבר ראוי ונכון, לפי שהן קלות הדעת ויבואו לעשות מלאכתן לאור הנר של מצוה. עכ"ל.

ובספר ש"חן גבוה (א"ח מ"ע ס"ק ה') הביא טעם הנ"ל, שנוהגות הנשים וכו' כדי שיהא להן היכרא וכו', וכתב: בעיני יפלא, דלמה צריך היכר זה, ובלאו הכי כבר יש להן היכר אחר ממה שמדליקין נר אחר (השמש) נוסף על הנר היום וכו'. ואולי דעתם של נשים קלה ולא יבינו דטעם אותו נר הנוסף הוא משום דאסור ליהנות מאורן, לכך נהגו לבטל ממלאכתן, שעי"ז יבינו שאסור ליהנות מאורן. עכ"ד.

דדוקא הנשים החמירו על עצמם יותר, מפני שהתשועה באה ע"י מעשה ידי אשה.⁹⁷ עכ"ל. ובשו"ת חתם סופר (סי' אר"ס סימן קנ"ה) הסביר, דכיון שעל ידן היה הנס הוה יום טוב שלהם, כמו ראש חודש.

ק"י. ועוד, מפני שהיתה גזירה קשה על בנות ישראל, שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחילה (ר"ל, כיון שמדליקין המנורה לזכרון כל הנסים (ע"י בהערה 46), ובכללן זה הנס, לכן נוהגין להחמיר על עצמן בזה, להורות שמכירים טובו של מקום ב"ה שהצילן מגזירה זו המיוחדת להן. (מלעניד). (קיצור שלחן ערוך - סימן קל"ט סעיף ג', וערוך השלחן - אר"ס מ"ע ט').

שמהח
מיוחדת
לנשים, על
ביטול
הגזירה על
הנשואות

ק"י. ועוד, כדי שלא להסיח דעתן מזכר הנס, עושין לפחות אותה שעה כמו יום טוב. (לבוש אר"ס מ"ע א'). וכ"כ בספר מור וקציעה (סימן מ"ע) שהוא משום היכרא דניסא ופרסומי מילתיה.⁹⁸

שלא יסיחו
דעתן מזכר
הנס

קמ"ו. ובספר ידי חיים [להבין איש חי ז"ל] (ש"ע אר"ס מ"ע ט"ז) כתב: האיש מברך ומדליק את המנורה, והאשה עומדת ויוצאה ידי חובה. ולכן נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקין, מפני שלא יהיה נחשב שהם נדחו ממצוה זו ואין להם חלק בה, דהראיה, כליל שבת הם מדליקין ונר חנוכה אין מדליקין הם, אלא לכך עשו דבר היכר שהם יש להם חלק במצות נרות חנוכה, שעושים לה כבוד בזה דאפילו האנשים המדליקין אין עושין אותו.

להראות
שיש להן
חלק במצות
נר חנוכה

גם עוד קרוב לזה, כדי להודיע הטעם שאין מדליקין הם נרות חנוכה ומדליקין של שבת, שנר השבת משתמשין לאורו ונמצא זה בכלל צרכי הבית המוטלין על האשה, אבל נר חנוכה, כיון דאסור להשתמש לאורו, דהוא קודש, נמצא אין זה צרכי הבית, לכך אינו מוטל על האשה. ולזה אין עושין מלאכה בעוד שהנרות דולקות, להורות שהם קודש, וכיון דהם קודש אינם

להראות
טעם שאין
הן מדליקות
נר חנוכה

⁹⁷ קצת מנס חנוכה נעשה ע"י אשה, כדאמרינן במדרש, דיהודית בתו של יוחנן היתה יפת תואר מאד, ובקשה ראש האויבים שתשכב עמו ואמרה לו שתמלא בקשתו, והאכילתו גבינה לשכרותו כדי שיצמא וישתה יין וישתכר וישן וירדם, וכן היה, וחתכה את ראשו והביאתו לירושלים, וכראות שר צבאם כי אבד מלכם, ברחו כולם. (ר"ן על ה"ף - שם י'; וערוך השולחן אר"ס מ"ע ט', וקיצור שלחן ערוך - סימן קל"ט סעיף ג'). וראה הערה 109.

ועוד, איתא במגילת תענית (פס' ו') שבת אחת היתה למתתיהו, וכשהגיע זמנה להנשא, בא הקסטרין לטמאה (כגזירתם שעל כל התולות הנשואות להיבעל לטפסר תחילה), ולא הניחו אותו, וקנאו מתתיהו ובניו, וגברה ידם על מלכות יון, ונמסרו בידם והרגום. ע"כ. הרי שקנאת מתתיהו ובניו ביון עד אבדו, נתגלגלה ע"י אשה.

⁹⁸ בתוך חצי השעה ראוי לנשים להיות בבית שנרות חנוכה דולקות שם: כיון שתקנו שלא לעשות מלאכה בשביל היכר - שידעו שלא להשתמש לאורה, וגם משום שנעשה נס על ידיהן, וגם כדי שלא להסיח דעתן מדבר הנס, על כן יש ענין שיהיו הנשים בבית בתוך חצי השעה [או בבית אחר אשר גם שם הנרות דולקות (מלעניד)], ולא ילכו לחנויות וכדומה. (נמעי גבריאל - חנוכה פרק ל"ח סעיף ז').

בכלל צרכי הבית ולכך אין הנשים מדליקין, אבל לעולם חייבות הם כאנשים. עכ"ד.

קמ"ו. ובספר בן איש חי (הלכות שנה א' פרשת וישב - הל' חנוכה כ"ז) כתב: אמרתי טעם על פי הסוד, כי מצינו מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות שיש תוספת קדושה אל המלכות העליונה בחנוכה, כמו ענין ראש חודש, דבחנוכה מקבלת הארותיה מן ההוד ע"י עצמה שלא ע"י בחינת התפארת, שאינה טפילה אל בחינת התפארת כמו בימי החול. ולכן מאחר שהנשים מושרשים הם במלכות, שיש לה תוספת בחנוכה, על כן עשו תוספת לעצמן, באיסור עשיית מלאכה, להתקדש בכך בשעת הדלקת הנרות דוקא. והוא טעם נכון בעזה"י. עכ"ל (וע"ע לעיל סעיף מ"ה). וע"ע בספר טור ברקת (או"ח מ"ר ע"ק א') עוד טעם למנהג זה ע"פ הסוד, ע"ש.

טעמים
ע"פ סוד

איוזה מלאכות אסורות

ק"ו. יש דעות שונות במה נוהגות איסור, ובס"ד ערכתי את אשר מצאתי בזה:

ק"ח. כתב הגר"ר יצחק ווייס ז"ל אב"ד ווערבא (נקונטרס "דנק טויז" - נדפס בסוף שו"ת משנת שמי ח"א) שמנהג הנשים להמנע רק מלטוות, ועושים שאר מלאכות. עיין בהערה⁹⁹.

שו"ת

ק"ט. והגר"מ שטערן ז"ל אב"ד דעברעצין (נדפס בספר נטעי גבריאל הל' חנוכה - פרק ל"ח הלכה ד') כתב: אודות המנהג שאין נשים עושות מלאכה במשך חצי שעה זמן חיוב הדלקת נרות, כן קבלה בידינו שאין אשה עושה מלאכת נשים, היינו כביסה, אריגה, נייען (תפירה), וביגלען (גיהוץ), אבל בודאי מבשלות ואופות. עכ"ל.

כביסה,
אריגה,
תפירה,
גיהוץ - אבל
מבשלות
ואופות

קכ. ובקובץ מבית לוי (חלק י' - כסלו תשנ"ז - עמ' ג') כתב ששמע מהגר"ש וואזנר זצ"ל דכל מלאכה שיש בה עמל יש להמנע. ובעבודות המטבח לא נהגו איסור. וכן אמר דמשטיפת הרצפה ראוי למנוע. ושטיפת כלים במטבח, לפי הענין. עכ"ד.

מלאכה
שיש בה
עמל, וכו' -
עבודות
המטבח
מותר

⁹⁹ זה לשונו שם: אמרתי להזכיר מה שנ"ל ליישב מנהג הנשים שנמנעים רק מלטוות, ועושים שאר מלאכות, שה' להן לאסור כל מלאכה. ולפענ"ד נ"ל לומר שטעמן משום דהרמב"ם ז"ל כתב בפכ"א מהל' אישות שעיקר מלאכת הנשים הוא הטוויה, מדכתיב (שמות ל"ה כ"ה) "וכל אשה חכמת לב בידיה טוו". ולפענ"ד להוסיף מסוף משלי (משלי ל"א י"ט) "וכפיה תמכו פלך", ובמשנה סוטה פ"ז (משנה א') "עד שישאו ויתנו בה מזוירות בלבנה", וע"ש ברע"ב, וביומא ס"ו ע"ב אין חכמה לאשה אלא בפלך, וכן באו"ח סי' תקנ"א. ועל כן נמנעו דוקא מלטוות, משום דזה עיקר מלאכתן המיוחדת להן. עכ"ד.

קבא. ובספר הלכות חנוכה (להר"ש איידער ז"ל - עמ' ד') כתב בשם הגר"מ פיינשטיין ז"ל: תפירה, כביסה, ושאר מלאכות האסורות בחול המועד, אסורות הן לנשים אחר הדלקת נרות ע"פ המנהג. אבל מותר לבשל. וכן מלאכת דבר האבד מותרת, כבחול המועד. עכ"ד. וכן כתב הגר"ח קנייבסקי שליט"א (נספח דולא משקה - הל' חנוכה עמ' ר"ל) דמסתבר דלא חמיר מחול המועד.

מלאכות
האסורות
בחולמים

קכב. ועיין בספר רבבות אפרים (פ"א אורח סימן מ"ו) בשם הגר"ר ישראל יעקב פיישר ז"ל שנהוג בעיה"ק ירושלים ת"ו שנשים מנמעות לעשות מלאכה, ולא מבשלים, ומסתמא משום גזירה שמא תבוא להשתמש לאור הנר חנוכה, עכ"ד.

כל מלאכה,
אפי' בישול

קכג. בשו"ת שרגא המאיר (פ"ו סימן פ"ז אות ז') כתב: באמת מצינו שלשה טעמים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות: א) הרא"ש מובא בב"י, כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה. ובמטה משה כתב עוד טעם, ב) שמא יכבה נר אחת שמשתמשים לאורה, וע"כ יכשלו להשתמש לאורה [של נרות חנוכה]. והלבוש כתב טעם ג') א"נ, כדי שלא להסיח דעתן מזכר הנס עושין לפחות אותה שעה כמו יו"ט כו', עכ"ל הלבוש.

גדר האיסור
תלוי בטעם
המנהג

א"כ לפי טעם הלבוש הוא כמו יו"ט, וביו"ט עצמו ג"כ מותר לבשל ולעשות צרכי הבית וכדומה, רק מלאכות גמורות - כמו תפירה ואריגה וכיבוס, אסור; וע"כ גם בעת שהנרות דולקות אינו אסור רק מלאכות גמורות.

וגם לטעם הב"י והמטה משה י"ל שרק בדברים שצריכין עיון, בזה אסור, כגון לתפור לארוג וכדומה, משא"כ בישול ושאר צרכי הבית שאינו צריך עיון רב ואור רב, וע"כ לא נהגו לאיסור מלאכות אלו.¹⁰⁰

ועוד, הלא האיסור הוא שנוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה, ולפי זכרוננו המנהג הוא רק שלא לעשות מלאכות גמורות, אבל לא צרכי הבית ובישול וכדומה. אבל במקום שנהגו לאיסור גם בבישול ושאר צרכי הבית, אז הוי דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירו בפניהם.

המנהג
להמנע
ממלאכות
גמורות, ולא
מצרכי
הבית
ובישול -
אבל במקום
שנהגו וכו'

¹⁰⁰ בשו"ת קנין תורה (פ"ו סימן נ"ג אות ג') כתב: מה שכתב [השואל] עוד לדייק מדברי המשנה ברורה שכתב [טעם המנהג שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקות] משום היכר דאסור להשתמש לאורה, ולפי"ז י"ל דבמקום אחר מותרות בכל, לא נלע"ד, דלדבריו תכנס לחדר אחר ושם תעשה כל המלאכות, וח"ו לבטל דברי השו"ע וראשונים שאסרו כל זמן שהנרות דולקות סתם - דהיינו בכל מקום שהיא נמצאת, וד"ב לע"ד. עכ"ל.

ובאמת, לפי טעם הנ"ל צ"ע למה לא יהא מותר לעשות כן (ליכנס לחדר אחר ולעשות שם כל המלאכות). ואפשר י"ל שגם לפי טעם זה נהגו מעיקרא איסור מלאכה בכל מקום משום לא פלוג, שאם יהיו עוסקות במלאכה שלא במקום הנרות יש לחוש שיבואו לעסוק במלאכה גם במקום שהנרות דולקות; דהיינו שביטול מלאכה [כללי] גופא הוא ההיכר שאסור להשתמש לאור נר חנוכה. (כנ"ענ"ד).

במקום
צורך גדול

קבר. כשיש צורך גדול לעשיית מלאכה, תלוי עד כמה יש לה צורך בזה. וכל הענין לא כ"כ חמור. (הגר"ש א"ישיב ז"ל - פניני חנוכה - פרק ו' - עמ' קל"א-קל"ב). וראה לעיל סעיף קב"א מהגר"מ פיינשטיין ז"ל.

יש קצת מקומות שגם האנשים מחמירים בזה

קבה. רוב הראשונים סתמו מנהג זה כמנהג נשים (ארחות חיים - הל' חנוכה אות כ"א - הוצא נב"ל בו סי' מ"ד, שב"י הל"ק - סימן קפ"ד, צדה לדרך - מאמר ד' כלל ז' פרק ב'), וכן הוא ברוב ספרי הפוסקים (שלחן ערוך אורח חיים סי' א' [והרמ"א ז"ל לא הגיה על דבריו מאומה], לבוש אורח חיים סי' א', מטה משה סי' תתקנ"ד - הוצא במגן אברהם ח"ע סי' א', בי"ח אורח חיים סי' ד', חיי אדם קנ"ג, ערוך השלחן אורח חיים סי' ח', בן איש חי - הלכות שנה א' פרשת וישב הל' חנוכה סעיף כ"ז, ועוד), ויש מהם שכתבו להדיא שמנהג זה דוקא לנשים - ולא לאנשים.

קבו. אולם, כתוב בספר מהרי"ל (מנהגים - הל' חנוכה אות י"א): קבלה היא בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שנורות דולקים בחנוכה. עכ"ל. ורבים (פרי מגדים - אשל אברהם ח"ע סי' א', מקור חיים - סי' תר"ע, מחצית השקל על המ"א ח"ע סי' ב', ונחליה רנה (אורח חיים ח"ע סי' י"א) כתב: אבל במהרי"ל משמע קצת שגם לאנשים יש למנוע, עי"ל) דייקו בדבריו ("שאלו לאדם לעשות מלאכה") דמשמע שאף אנשים אסורים במלאכה. וכ"כ המשנה ברורה (ח"ע סי' ג') בשמו: ויש מקומות שגם האנשים מחמירים בזה. [אלוהי רבה בשם מהרי"ל (שער הציון שם אות ו')]. עכ"ל.

ובשיירי כנסת הגדולה (טור ח"ע אות ד') כתב: מהרי"ל כתב קבלה בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה וכו', ע"כ, נ"ל דס"ל דאף האנשים אסורים במלאכה. ושם "אדם" לאו דוקא, וכונתו לומר אשה, כמו "כתפארת אדם לשבת בית" (ישעיה מ"ד י"ג). עכ"ל.

קבו. ועיין בספר מור וקציעה (סוף סי' תר"ע) שכתב היעב"ץ ז"ל שראוי לכתחילה להנהיג כן, להשוות בו המדה לאנשים כנשים, אי משום יו"ט דרבנן, אי נמי משום דבגברי נמי איכא למיחש אידי דטרידי בעבידתא אתו לאשתמושי להדי נר חנוכה ולאו אדעתיה. ע"ש. וכ"כ בסידורו (סידור יעב"ץ שער י' - שני נגמרות - אות ה'-ו'): נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנורות דולקות וכו'. היכא דנהוג נמי גברי לאמנועי ממלאכה, שפיר דמי. עכ"ל. וע"ע בהגהות מהר"ם שיק על שו"ע (אורח חיים ח"ע - נדפס מכ"י בשו"ע מהדורת מכון ירושלים).

פרק ז'

הדלקת נרות בבית הכנסת

המנהג וטעמיו

קבת. מנהג ישראל (מנהג ותיקין הוא (ש"ס הריב"ש - סימן ק"א) בכל המקומות (כלנו - סימן מ"ד), ולא תקנת חכמים (ש"ס הריב"ש - סימן ק"א, ומשנה ברורה - מרע"א ס"ק מ"ד) להדליק נרות חנוכה גם בבית הכנסת, כדי לעשות פרסומי ניסא במקום הרבים¹⁰¹ (ריטב"א - שנת כג, וי"ז נספר בלבו - סימן מ"ד, ומאירי - ש"ס כג, ושלחן ערוך א"ח מרע"א ז'). ועוד, הוא זכר למקדש (בלבו - ש"ס), שהנס בא במקדש בית עולמים, לכן עושים כמו כן במקדש מעט בגולה לפרסם הנס. (ספר המנהגי - הלכות חנוכה).

ועוד י"ל שתיקנו להדליק בבית הכנסת מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש בבית הכנסת משום אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא (עי' שלחן ערוך א"ח סימן קס"ט). (בית יוסף א"ח מרע"א אות ז'). ועיין עוד בספר בלבו (ש"ס).

קבת. מברכים על הדלקה זו¹⁰² (שלחן ערוך ש"ס). ואע"פ שאין מברכין על המנהג, זהו במנהג קל כמו מנהג של ערבה שאינו אלא חבטא בעלמא, אבל בזה שהוא לפרסם הנס בבית הכנסת ברבים מברכין עליו, כמו שנהגו לברך על ההלל של ראש חודש ואע"פ שאינו אלא מנהג. ואין בזה משום ברכה לבטלה כלל, וכדעת ר"ת ז"ל. (שו"ת הריב"ש - סימן ק"א, הוצא נמשנה ברורה - ש"ס ס"ק מ"ד).

ברכה על הדלקה זו

ומ"מ באותה הדלקה של בית הכנסת אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו [בברכה], דמצות חנוכה נר איש וביתו. (שו"ת הריב"ש ש"ס, הוצא נרמ"א ש"ס). ומ"מ השליח ציבור לא יחזור לומר בביתו ברכת "שהחיינו" בליל א', אם לא שמדליק להוציא אשתו ובני ביתו. (משנה ברורה ש"ס ס"ק מ"ה).

קל. בהרבה מקומות נוהגים להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת גם בבוקר בעת התפילה [בלי ברכה (ש"ס לנשי מרדכי - א"ח מהדו"ט סימן ס"ו)], משום פרסומי ניסא. (מור וקציעה - סימן מרע"ה, ופרי מגדים א"ח - אשל אברהם סימן מרע"א אות ז').

נרות חנוכה בבוקר, משום פרסומי ניסא

¹⁰¹ בשו"ת הריב"ש (סימן ק"א) כתב: המנהג הזה להדליק בבית הכנסת, מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו יכולין לקיים המצוה כתקנה כל אחד בביתו - שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ, כדתנן (ש"ס כ"א): בההיא דגמל טעון פשתן וכו'; וכיון שעתה שיד האומות תקפה עלינו ואין אנו יכולין לקיים המצוה כתקנה, ומדליק כל אחד בפתח ביתו מבפנים ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד, לזה הנהיגו להדליק בבית הכנסת לקיים פרסומי ניסא. עכ"ל.

צריך לפרסם הנס במקום רבים בזמן שמדליקין בפנים

¹⁰² שמעתי שמרן הגאון בעל חתם סופר מנע את עצמו מלברך על הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, מ"מ כן הוא המנהג וסוגיא דעלמא בלי פקפוק. (שו"ת מהר"ם שיק - י"ד סימן ש"ע). וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן ש"ה).

שהיה הנס
בביתו
ניכר גם
בבוקר, שאז
היו מדליקין
הנרות אילו
מצאן
כביות

ובשו"ת בנין שלמה (סימן נ"ג, וכו"ז נש"ס לנשי מרדכי - שס) כתב: אולי יצא המנהג כדי לצאת דעת הרמב"ם ז"ל דס"ל דגם בבוקר היה צריך להדליק נרות המנורה אם מצאן כביות, ועל זה כתב קרא (שמות ל' ז') "בבוקר בבוקר בהיטיבו את הנרות", וכמו שכתב בפ"ג מהלכות תמידין ומוספין הלכה י' וי"ב, וכו', ועפ"ז עולה נכון המנהג להדליק בבית הכנסת גם בבוקר, משום דבמנורה נמי היה ניכר הנס גם בבוקר בעת ההטבה, דלא היה בו רק להדליק ולהטיב רק ליום אחד והדליקו בו שמונה ימים [מעט לעת].

והא דאין מדליקין בבית בבוקר, היינו משום דביום ליכא פרסומי ניסא כלל, דשרגא בטיהרא מאי אהני, אבל בבית הכנסת דהוא מקדש מעט שפיר נכון להדליק במנורה נרות חנוכה כדי לעשות זכר לנס דהטבה. עכ"ד, ועי' לעיל הערה 58.

פרק ח'

מושתה ושמחה - סעודות בחנוכה

מנהג העולם שמרבים בסעודות

קלא. כל ישראל נהגו לשמוח בחנוכה לעשות מושתה ושמחה. (ספר מנהגים דבי מהר"ם [מרוטנבורג] - מנוכה - עמ' ע"א). וכן מוזכר מנהג זה שמרבים בסעודות, בפור (א"ח סי' תר"ע) ועוד. ובלבוש (א"ח תר"ע ז') כתב ג"כ שכן היו נוהגים בימיו. וכתב הב"ח ז"ל (א"ח סימן תר"ע) וז"ל: מנהג זה, שמרבים בסעודה, כבר נהגו בו גדולי הדור הקדמונים. עכ"ל.

דעת הפוסקים שהן סעודות הרשות

קלב. מהר"ם מרוטנבורג ז"ל היה אומר שריבוי הסעודות שמרבים בהם בחנוכה, הן סעודות הרשות, שלא קבעו ימי החנוכה אלא להלל ולהודות, ולא למשתה ושמחה (לשון הגמרא (שנא לא): לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה [ע"כ], ודייק מהר"ם ז"ל, דוקא להלל ולהודות, אבל לא למשתה ולשמחה (משנ"ץ קטן - סי' ק"ע)). (פור א"ח סימן תר"ע, וכיכ נשרם מהר"ם מרוטנבורג סי' תר"ה, וכן הוצא דעת מהר"ם ז"ל ממדכי - פסחים פרק ז' אות תר"ה, ובמשנ"ץ קטן - סימן ק"ע, ונלקט יושר - ח"א עמ' ק"ג ועוד). ושוב מצאתי כן לרבו של מהר"ם מרוטנבורג ז"ל, ה"ה מוה"ר יצחק מווינא ז"ל בספר אור זרוע (ח"ב - הל' מנוכה סי' ש"א) וז"ל: אין להתענות בחנוכה כשם שאין להתענות בפורים, אע"ג דלא ימחייבי לבשושי נפשיה כמו בפורים, בתענית מיהא אסור. עכ"ל. וכן פסק מרן הבית יוסף ז"ל להלכה בשלחן ערוך (א"ח תר"ע ז') וז"ל: ריבוי הסעודות שמרבים בהם, הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. עכ"ל.

מעמים שלא קבעו ימי חנוכה למשתה ושמחה, לפי דעה הנ"ל

קלג. לא קבעום למשתה ושמחה כפורים משום דגזירת המן היתה על הגופים להשמיד להרוג ולאבד, לכך צריכין לשמח הגוף. אבל גזירות אנטיוכס היתה ביטול תורה ומצוות, ואף שזה גרוע מגזירת הגוף, מ"מ סוף סוף הם גזירות הנפש, לכך צריכין לשמח הנפש בהלל ותודה וזמירות ושירות ותשבחות, ואין להגוף ענין בזה. (ערוך השולחן א"ח תר"ע ט' - ע"פ ה"בשוש א"ח תר"ע ז', וע"ש נלגוס צימר אריכות). וע"ע בספר מועד לב"ח חי (כ"ז ע"ט) בשם ספר מועדי ה'.

יון גורו על
הנפש, ובגנזו
משמחים את
הנפש, ואין
לגוף ענין
בזה

קלד. ובספר מאמר מרדכי (א"ח תר"ע סי' ג') כתב שבכל דבר תקנו מה שיש בו זכרון הנס טפי. ולכן ימי הפורים קבעו למשתה ושמחה, מפני שהתשועה באה להם ע"י משתה ושמחה, דהיינו סעודה ומשתה היין שעשתה אסתר המלכה ומתוך המשתה נתלה המן ועלה מרדכי לגדולה וצמח קרן

בפורים
יש זכרון
הנס
במשתה
ושמחה,
משא"כ
חנוכה

ישועתינו.¹⁰³ משא"כ בחנוכה, שהנס היה בענין הנרות, ולכן לא היתה תקנתם לשמוח בהם באכילה ושתייה, רק תקנו להודות ולהלל לו יתברך ויתעלה על שהושיענו מיד אויבינו ולהדליק נרות בימים אלו להיות אלו הימים נזכרים ונעשים כל ימי עולם זכר לנס. עכ"ד.

קלה. והמ"ז (א"ר מ"ע ס"ק ג') כתב: נראה הטעם דלא קבעו כאן לשמחה כמו בפורים, דבפורים היה הנס מפורסם להצלת נפשות, ועל זה יש שמחה בעולם הזה, משא"כ בחנוכה, דאע"ג דהיתה ישועה ממנו יתברך במלחמה, מ"מ לא היה מפורסם על צד הנס, רק בנרות היה הנס מפורסם (במגילה הנס היה מפורסם וניכר לכל, שבגלילה ההוא היו כמה נסים שלא היו כלל על צד הטבע בשום ענין, משא"כ בנס חנוכה ע"י יהודית שחתכה ראש האויב, [וגם נצחון הנפלא במלחמה (הספם המלקט)], אע"פ שהכל מאתו יתברך, לא היה כ"כ מפורסם [לנס] לכל, (עין בט"ז אור"ח סימן רי"ט ס"ק ר' שכתב דנס הוא דבר המוכח וניכר שיוצא חוץ להיקש העולם). (פרי מגדים - משנאות זכר - מ"ע ס"ק ג'), על כן קבעו להלל ולהודות, כי אין מזה שמחה בעולם הזה, והצלת נפשות היה טפל בזה, על כן עשו עיקר מן הנס המפורסם שהוא מורה על הודיה, כי כן ראו רצונו יתברך בזה. עכ"ל.

הבחינו
שרצונו ית'
בחודאה

ובשו"ת כתב סופר (א"ר סימן קל"ז) הביא דברי הט"ז, וכתב: ונראה לי להמתיק דבריו, דוודאי גם נצחון המלחמה מאת ה' היתה זאת, כמ"ש ב"על הנסים" "רבים ביד מעטים וכו'", אלא שמי שלבו נוקפו יוכל לומר שהיה בטבע, כי היו חשמונאים גבורי כח, כאשר היו באמת (ועי' בספר מחזיק ברכה [להחיד"א ז"ל] (א"ר מ"ע ד') שכתב דכיון שהיו יושבים בארץ ישראל ובאו אויבים ונצחום, יש בדבר זה קצת דרך טבע, משא"כ פורים), לכן הראה ה' להם השגחתו בדבר הנראה לעין כל, בנרות, והחלק יעיד על הכל כי הנצחון ג"כ מאתו יצא, ומ"מ לא רצה ה' לעזרם בלי שילחמו נגד שונאיהם, דממעט בניסא כל האפשר עדיף, ע"ד (דנריס ט"ו י"ט) "וברכך בכל אשר תעשה", ובנרות עצמם הראה ה' להם למעט בניסא עדיף, עפמ"ש הט"ז דנס של לילה ראשונה - שלא היה כלה כל השמן בלילה ראשונה, הגם שבוודאי אפשר שיכירא ה' בריה חדשה יש מאין, כך מדתו של הקב"ה למעט בניסא כל שאפשר לקרב יותר אל הטבע, ועל דרך זה היה נצוח המלחמה, והראה ה' להם ע"י נס הנרות כי רצונו והשגחתו היה בניצוח מלחמה (וע"ע לעיל סעיף ד' מספר סדר היום, ובהערה 48 ממנהר"ל והפרי מגדים ז"ל, ובהערה 59 מספר מטה משה). עכ"ל.

קלו. והב"ח ז"ל (א"ר ס' מ"ע) כתב: בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתירשלו בעבודה, ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה, כדתניא בבריייתא שגזר עליהן אותו הרשע לבטל התמיד. ועוד אמר להם, מצוה אחת יש בידם, אם אתם מבטלין אותה מידם כבר הם אבודין, ואיזה? זה הדלקת מנורה, שכתוב

¹⁰³ וגם הזהירונו חז"ל להשתכר בהם, אע"פ שהשכרות היא מדה פחותה ומגונה בעצמה, מ"מ כדי לעשות זכרון לנס - להזכיר חסדי ה' עמנו ולהודות לו על מה שהגדיל והפליא לעשות לנו מתוך משתה היין, קבעום למשתה ושמחה. (המשן דגרי הכז מאמר מורדכי שס).

בה (שמות כ"ז כ') "להעלות נר תמיד", כל זמן שמדליקין אותן תמיד הם עומדין כו', עמדו וטימאו כל השמנים. וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה, הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ה'. על כן נעשה הנס ג"כ בנרות, תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה. ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות, שהיא העבודה שבלב. עכ"ד.

הישועה בא בזכות העבודה ולכן קבעום להלל ולהודות שהיא עבודה שבלב

קל. ובדרושי הצ"ח (דמוס ל"ג) כתב שעיקר כוונת היונים היה "כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל", ורצו שלא תהא השכינה שורה בישראל. ובאמת באותו זמן שנעשה בית המקדש עבודה זרה, שהרי שקצו אבני מזבח ועשו בו תקרובות עבודה זרה, מסתמא נסתלקה השכינה משם, כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה וגו', וא"א לשני רעים וכו', ובכל מקום ששורה הקליפה השכינה בורחת משם, וזה דרך הקדושה להיות כמלך עלוב ונדחה מפני הקליפה. והנה, היה מקום להרהר, מי יודע אם תחזור השכינה לשכון בבית הזה שנעשה בית עבודה זרה, וכמבואר בחדושי הרא"ם על הסמ"ג. והקב"ה ברחמיו ורוב חסדיו הראנו אות לטובה, כי עדיין חיבת הקודש מכשרת הבית הזה ושתחזור השכינה להיות שורה בבית הזה, והנה נרות המנורה הוא עדות לישראל שהשכינה שורה עמם, וזה נר המערבי, [וכו'], שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים, הרי שע"י דליקת הנר יתר על זמנו לפי דרך הטבע היא עדות על השראת השכינה. וק"ו כאן שדלקו כל שמונת הנרות יתר על זמנן לפי הטבע זמן מופלג כזה שנעשה נס והדליקו ממנו שמונת ימים.

הקב"ה עשה נס בנרות להראות שחתור שכינתו לביהמ"ק

ולפי שבנס הזה ראו אור גדול - השראת השכינה בישראל, כבר היו שבעים מזיו השכינה, מעין עולם הבא שאין בה לא אכילה ולא שתיה, רק צדיקים יושבים כו' (נרבות ז'), לא היה כאן מקום לקבוע ימי משתה ושמחה - דברים גשמיים, רק מאורי אור שהוא מעין עולם הבא. משא"כ בימי מרדכי ואסתר, לא היה זכר בנס ההוא להשראת שכינה בישראל, רק הצלה ממות לחיים חיי עוה"ז, קבעו בו מעין הנאת עוה"ז שמחה ומשתה. עכ"ד.

וכיון שהיו שבעים מזיו השכינה מעין עוה"ב, לא קבעו הימים למשתה ושמחה

קלח. ובספר יוסף אלקח [על מגילת אסתר] (ח' ט"ז, נספר מקור חיים לנעל הסוות יאיר (אורח תר"ע ז') ז"ן לנציו) כתב: ישראל כולם בני איש אחד, לא יאות לקבוע משתה אם אין השמחה כוללת כולם. ולזה לא נקבעו ימי חנוכה למשתה, לפי שמתו כמה מישראל במלחמת חשמונאי, וכאשר הגוף אשר אין בריאותו מתפשט בכל איבריו אבל יש בו אבר חולה, לא ינתן לו רשות לאכול ולשבע כרצונו, כי הרופא ימנע ממנו רוב המאכל והמשתה מפני אותו האבר החולה, כן האומה ישראלית גוף אחד, בכל עוד שאין הבריאות מתפשט בכל איבריו אין לו לעשות משתה. עכ"ד.

לא קבעום למשתה אחר ייחודים נהרגו במלחמה

קלמ. והחתם סופר ז"ל (מורם משה - ימי ד"ה והנה ילד) כתב: יעקב אבינו ע"ה נולד ומת ביום א' דסוכות (ע"י סה"ד ב"א רנ"ה), ונ"ל משום הכי לא קבעו ימי חנוכה

לששון ולשמחה, רק להודות ולהלל, שביום כ"ה כסליו שלמו שבעים ימי אכלו וחניטה של יעקב, והעלוהו באותו יום ממצרים, ומשום הכי אין ראוי לקבוע בו יום משתה ושמחה. עכ"ל.

בין שנשלמו
ע' ימי אכלו
של יעקב
בכ"ה בכסלו

קמ. ועיין לעיל בהערה 23 מהחתם סופר ז"ל טעם חדש שלא קבעו חנוכה למשתה.

דעות הפוסקים שהן סעודות מצוה - ומעמיהם

קמא. בספר בלבו (סימן מ"ד) כתב: התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו עושין אלה הימים בכל שנה ושנה ימי משתה ושמחה והלל, וכו'. עכ"ל. הרי דס"ל שמשתה ושמחה ממצות היום.

קמב. ובהגהות מרדכי ארוך (על המרדכי - מס' פסחים פרק ד' אות מ"ה) כתב: נראה דהואיל וחנוכה הוא מימים שנתחייב בהם באכילה, שהרי אסור להתענות בהן, אין בהן משום סעודת הרשות (שלא כדברי מהר"ם ז"ל שהן סעודות רשות). ועוד, הרי בכל סעודה אומרים "על הנסים" ומהללים להקב"ה על הנס ועל גבורתו, והוי פרסום הנסים. עכ"ל. ובחידושי אנשי שם (על המרדכי ט"ז) הביא דברים אלו, וכתב: מצאתי בשם מרדכי ארוך (ר"ל עוד מצא בשם מרדכי ארוך, בנוסף להנ"ל) [וז"ל]: עוד מצאתי ע"ש פרק במה מדליקין, וז"ל: במגילת תענית אמרו דנקבע יום טוב משום חנוכה המזבח, והכא קאמר משום הנס, וי"ל דמשתה משום הכי קבעו, אבל הלל והודאה קבעו בשביל הנס. תוספות, וכן משמע מלשון רש"י דפירש "ועשאו יום טוב" - שלא אסרו במלאכה, אלא לגמור הלל ולומר על הנסים בהודאה. משמע דלא אפיק רק עשיית מלאכה, משמע דה"ה למשתה עשאו יום טוב. ע"כ מרדכי ארוך מצאתי. עכ"ל חדושי אנשי שם.

קמג. וזה לשון מהרש"ל ז"ל (יס של שלמה - צנא קמא פרק ז' סימן ל"ז): אותן סעודות שעושים בימי חנוכה, נראה שהם סעודות מצוה, ולא כדברי מהר"ם שפסק שהן סעודות הרשות - דלהודות ולהלל נתקנו ולא למשתה ושמחה, אלא כדברי הרמב"ם (הל' מנחה ג' ג') שהן "ימי שמחה והלל". וכן נמצא במרדכי ארוך (ה"ל), דלהודות והלל נקבעו משום הנס. וימי משתה ושמחה נמי נקבעו, כדאיתא במגילת תענית (פרק ט') דקבעו יום טוב משום חנוכה המזבח. ובתלמודא משמע דנתקנו נמי למשתה ושמחה, מדאמרינן בפרק במה מדליקין (שם נ"א): "לשנה האחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל ובהודאה", ומדאמר "ימים טובים" ולא קאמר "קבעו שמונה ימים להלל ולהודאה" שמע מינה דיום טוב נמי כפשוטו הוא - למשתה ושמחה. ואף רש"י פירש שם (ד"ה ה"ג ועשאו) לא שאסרו במלאכה, אלא להלל ולהודאה ע"כ, משמע דלא אפיק רק עשיית מלאכה. וכן מצאתי.

ועוד נראה לי דקל וחומר הוא, דהא לא גרע מבי ישוע הבן (עי' ז"ק פ.) דעל כרחך סעודות מצוה נינהו, מדאזיל רב להתם. והיינו טעמא, מאחר שהוא לפרסם מצוה או הנס כדי ליתן שבח והודיה למקום, נקרא מצוה. קל וחומר ימי חנוכה, דניתנו לשבח והודיה ולפרסם בהן הנס. עכ"ל.

ובשו"ת מהרש"ל (סימן פ"ה) הביא דברים האלו בקיצור, וסיים: וראה שהשמחה תהא מעורבת ובלולה בשמחת תורה, ואל תבטל מקביעותם. עכ"ל.

קמ"ר. וגם בהלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטאט (רבו של המהרי"ל ז"ל) (סימן מק"מ, הובא בב"ח לר"ם מר"ע ס"ק ד') כתוב שאמר מהר"ש ז"ל שבחנוכה יש לנהוג שמחה ומשתה, וכן הוכיח קצת מן המיימוני (הרמב"ם). ע"כ.

קמ"ה. ובספר מעשה רוקח (על הרמב"ם - הל' מנוש ג' ג') דייק ג"כ בלשון הרמב"ם ("התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו וכו' ימי שמחה והלל") כמהרש"ל ז"ל, וז"ל: מדקרי להו "ימי שמחה", משמע דס"ל דהסעודות באלו הימים אינם רשות, אלא מצוה, דהא קיימא לן אין שמחה אלא בבשר, והיינו דרך סעודה. עכ"ל.

וכ"כ הגי' שלמה קלוגער ז"ל (נפטר נזין שלמה על הרמב"ם), וז"ל: הנה מדברי הרמב"ם הללו מבואר מפורש דחנוכה הוי ימי שמחה והוה מצוה לאכול בו, דאין לומר דלשמחה לבד ולא למשתה, דודאי זה תלוי בזה, דבמה ישמח, והרי ביר"ט אמרו חז"ל דאין שמחה אלא בבשר וכו', ומכל שכן בשאר הימים. ובלשון הטוש"ע אמר שלא קבעוהו למשתה ושמחה, והרי מפורש ברמב"ם שקבעוהו לשמחה. ולכך תימא שלא הביאו הפוסקים דעת הרמב"ם בזה. עכ"ד.

ובספר פדר משנה (להר"ר וואלף הלוי מבאסקוויץ ז"ל, בנו של המחצית השקל) (על הרמב"ם ס"ט) הביא דברי מהרש"ל הנ"ל, וכתב: אף זו הדבר מוכרע ממה שהאריך רבינו (הרמב"ם) ז"ל במליצתו לעיל הלכה א' ממה שפשוט היונים ידם בממונם וגופן של ישראל ולחצום לחץ גדול, ואח"כ עזרם הש"י וחזרה מלכות לישראל, יע"ש, שלכאורה כל זה הוא דבר שפתים ואין בו תועלת והצעה לענין נר חנוכה הבא אחר כך, כי לזה לא היה צריך להציע אלא: כשגברו מלכות יון טימאו כל השמנים, וכשגברו ישראל על אויביהם וכו', וכמו שכתב בהלכה ב'. אלא ודאי דהצעה זו צורך יש בה למה שכתב אחר כך שימי חנוכה הם ימי משתה ושמחה, ובא לתת טעם, שהמשתה והשמחה היא להצלת הגופים שנעשו להם אז בימים ההם בזמן הזה, וכאמור, וק"ל. עכ"ל.

קמ"ו. ובתוספות (מעמ"ט י"ח: ד"ה הלכה) כתבו דבחנוכה ופורים אין אדם יכול להתענות, ד"יום משתה ושמחה" כתיב. ובהגהות חשק שלמה שם כתב:

צריך עיון, דהא בחנוכה לא מצינו שקבעום למשתה ושמחה, רק דאסור בהספד ותענית, ולא חמיר מראש חודש. ונראה דהתוספות ס"ל כדעת המרדכי הארוך שהובא בדרכי משה באו"ח סי' תר"ע שקבעו [חנוכה] למשתה ושמחה ג"כ משום שהיה אז חנוכה המזבח, וכן משמע ברמב"ם בריש הלכות חנוכה בהלכה ג', ע"ש. עכ"ל.

קמז. ועיין בשו"ת הרשב"א (סי' סימן תל"ט) שכתב שיש בחנוכה שמחה ועונג. ע"כ. ותלמידו, הר"י אבן שויעב ז"ל (גדרשומי - פרש"מ מקץ - כתב: תקנו ז"ל שלא להתענות ולספור באלו הימים, ולעשותן כמועדים, שהם ימי שמחה (ועיין לקמן הערה 106 מהזהר חדש וספר זכר דוד). עכ"ל.

קמח. וכן מצינו בעוד ב' ספרים [המיוחסים] לראשונים שאלו הימים ימי משתה הם: בדרשות ופירושי רבינו יונה עה"ת (פרש"מ מקץ - עמ' ע"ח) כתב: ולכן תקנו שיהיו ימים אלו ימי משתה ושמחה על נס הצלת הנפשות ונצחון הצדיקים המועטים ברשעים המרובים. עכ"ל. ובספר מחברת הערוך לר"ש פרחון ז"ל (עין "מק") כתב: "חנוכה הבית", פי' אכילה בבית חדש בשמחה, ומזה נקרא "ימי חנוכה", שאוכלין בהן ושותין ושמחין. עכ"ל.

קמט. ובמגילת אנטיוכוס כתוב שעשו שמונת ימים אלו ימי משתה ושמחה כימי מועדים הכתובים בתורה. ובשו"ת לבושי מרדכי (מהדור סי' קי"ט, הוצ' גשר"מ לץ אלעזר - חלק י"ג סימן ע') שמח על מציאה זו, שהוא כמשמעות הרמב"ם ותשובות מהרש"ל, ע"ש. אולם בהרבה גירסאות במגילת אנטיוכוס לא כתוב כן במפורש.

קנ. והב"ח ז"ל (א"ח תר"ע ס"ק ד') הביא דברי מהר"ם ז"ל שהסעודות בחנוכה הן סעודות הרשות, וביארם, ואח"כ כתב: ולענין הלכה נראה לע"ד דלא כמהר"מ, דמנהג זה שמרבים בסעודה כבר נהגו בו גדולי הדור הקדמונים. עכ"ל, וע"ש שציין להרבה מן הגאונים שהבאנו כאן דס"ל שיש מצוה באלו הסעודות. ועוד כתב הב"ח (ס), דבפרט לנשים יש טעם להרבות בסעודות, שהנס נעשה על ידי אשה (וע"ע בסעיף מ"ה).

קנא. והרמ"א ז"ל (א"ח תר"ע ז') כתב: יש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכה המזבח (מהר"א מפראג). עכ"ל. ודומה לזה בלבוש (א"ח תר"ע ז', וכע"ז צ"ח - א"ח תר"ע ס"ק ד' - הועמק צהרה 104), שבתחילה כתב כמהר"ם ז"ל שריבוי הסעודות שעושין בחנוכה אינן אלא סעודות הרשות, וסיים, וז"ל: ויש אומרים שגם בחנוכה יש קצת מצוה

ברביבוי הסעודות, וכן נוהגין באלו המדינות, והטעם משום דבאותם הימים היה ג"כ חנוכה המזבח שבמדבר. (עיי' בהערה ¹⁰⁴). עכ"ד.

קנב. ובערוך השולחן (א"ח מ"ע סעיף ט') כתב: ריבוי הסעודות שמרבין בהם הם סעודות הרשות וכו', ומ"מ יש אומרים שיש קצת מצוה להרבות בסעודות. חזא, דשמחת הנפש תלוי קצת ג"כ בשמחת הגוף, כמושג בחוש (ועי' מועד קטן (ט)). אין שמחה בלא אכילה ושתייה). ועוד, לזכר חנוכה המשכן שקבעום למשתה ושמחה. וגם י"ל שירות ותשבחות בהסעודות ואז ודאי הוי סעודת מצוה. עכ"ד.

קנב. ובספר שיירי כנסת הגדולה (א"ח סימן מ"ע אות ה' - הוצא נאליה רנא - מ"ע ס"ק ט"ו, ונפק המי"ס א"ח מ"ע ס"ק י"ג) הביא דברי הב"ח הנ"ל. וגם כתב דיש מנהג לעשות

¹⁰⁴ האם מרבין בסעודה בגלל חנוכה המזבח שבמדבר, או בגלל חנוכה המזבח שהיה בימי חשמונאים: הקשה התוספות יו"ט ז"ל (מלנשי יו"ט - על הלנוש סס - אות ד'): "דבאותם הימים היה חנוכה המזבח שבמדבר" (לשון הלבוש), אין אלו אלא דברי נביאות ותימא, דחנוכה המזבח שבמדבר היה בניסן, ככתוב בתורת משה פרשת (נשא) [פקודי], וכ"כ לעיל סוף סימן תכ"ט, ועיין לקמן ריש סימן תרפ"ד. אבל רבו (של הלבוש - הרמ"א ז"ל) ז"ל לא כתב לתיבת "שבמדבר" (אלא כתב סתם "דבאותן הימים היה חנוכה המזבח", ולא אמר על איזה חנוכה המזבח כמכוון), וי"ל שבאותן הימים שנעשה הנס על השמן חנכו ג"כ המזבח שנטמא מן היוונים וחדשוהו וחנכוהו. וכן ראיתי בספר מכבי, שעל שטמאו היוונים את המזבח נתקבצו ישראל להסיר כל האבנים ולבנות המזבח אחר, וחנכוהו באלו הח' ימים, וכן הוא ג"כ בפיט דשבת חנוכה. עכ"ל. (ועי' לעיל הערה 37).

ובספר ברכי יוסף (א"ח מ"ע ס"ק ה') הביא דברי התוס' יו"ט הנ"ל, וכתב: מה שכתב דדברי מור"ם (הרמ"א) י"ל על חנוכה חשמונאים, האמת אתו, וכמו שנראה מדרכי משה (א"ח מ"ע ז') דמייתי דברי מהר"א מפראג, דמייתי לה ממגילת תענית, ושם (נמגילת תענית - פ"ק ט') מפורש דחנכו המזבח בימי החשמונאים, וכ"כ בשלטי הגבורים (על המדלי שנת פ"ג).

והרב אליה רבה (אליה זוטא - אות י"א) הליץ בעד הלבוש, וז"ל: נ"ל כוונת הלבוש כדאיתא במדרש (נמנע רנא י"ג ז') דמלאכת המשכן נגמר כ"ה בכסליו, אלא שהמתין בהקמה עד ניסן שנוולד בו יצחק, ואמר הקב"ה "עלי לשלם לכסליו", ושילם לו חנוכה בית חשמונאי, ע"כ. וא"כ דין ימים אלו כאילו היה חנוכה המזבח שבמדבר. עכ"ל.

והנה, מה שהקשו על הלבוש, קושיא זו קשה על הב"ח (א"ח מ"ע ס"ק ד') נמי שכתב וז"ל: ועוד דרשה לרז"ל במדרש (פסיקתא רנמי ו') שחנוכה הנשיאים היתה [צריכה להיות] בחנוכה, והקב"ה שילם להם שכרם בימי מתתיהו וכו'. הנה, כשם שהנשיאים, כל אחד עשה בימיו יום טוב, גם בחנוכה יש להם לעשות יום טוב בענין ביטול מלאכה. ומטעם זה נהגו להרבות בסעודות וכו'. עכ"ל. וקשה, דבניסן היה חנוכה המזבח, ואז הקריבו הנשיאים את קרבנותיהם ועשה כל א' יו"ט ביומו. כן הקשו בספר ברכי יוסף (סס) ובפרי מגדים (אשל אגריס - א"ח מ"ע אות ג'). ובפרי מגדים (סס) תירץ כהרב אליה רבה ובהסבר דבריו, וז"ל: הנשיאים רצו לחנוך מיד בכ"ה בכסליו, ומחשבה ודיבור מצרפה ה' למעשה, אלא שהמתינו בדבר ה' עד ניסן, ושילם להם בימי חשמונאי, וכמ"ש אליה רבה, ואתי שפיר. עכ"ל. וגם במגן אברהם (מ"ע ס"ק ג') כתב: שקבעו למשתה ושמחה שנגמרה מלאכת המשכן בזמן הזה. עכ"ל.

הסעודה בראש חודש, וכתב דנכון הוא (וע"ע לקמן סעיף קצ"ה). וסיים: והעושה סעודה בכל יום של חנוכה, הרי זה משובח. עכ"ל.

קנה. ובספר מור וקציעה (סימן מ"ט) כתב: בטעם שם "חנוכה", נראה לי דבר חדש בעז"ה, שנקרא כן גם על שם חינוך ההיכל שהיה בזמן הזה בימי חגי הנביא, ככתוב בנבואתו (צ' י"ח) שבעשרים וארבעה לתשיעי, שהוא כסליו, הוסד, ולמחרתו חנכוהו בהקרבה (אע"פ שלא נבנה הבית עדיין כדאיתא במדרש, וכענין שאמרו (נחמ"ס סג) מקריבין אע"פ שאין בית) ובהדלקה מבערב, שאין מחנכין המנורה אלא בין הערבים, כמו ששנינו במנחות (מט.), ועל שם חנוכת הבית נקראים ימי נס הנרות שאירע באותו פרק "חנוכה". ויש מכאן סעד גדול למה שנהגו לעשות סעודות ולהרבות קצת שמחה, והאחרונים ז"ל נדחקו בכל זה. עכ"ל.

וכן כתב בסידורו (פידור יעב"ץ - שער ניקור): מצוה לעשותן (ימי החנוכה) יום טוב בשמחת סעודה. עכ"ל.

קנה. בספר החיים (פרנסה וכלכלה - פרק ו') כתב: נהגו להרבות בסעודות מריעים בחנוכה, להודיע שאנו שמחים על שחזר הרשות להנתן בידינו לעבוד את ה' יתברך ועדיין יד ה' טובה עלינו בכל יום ויום להחזיק ידינו בתורתו [אף שעדיין עומדים עלינו בכל דור ודור להשכיח אותנו מתורתנו כדרך שעשו היונים בימי החנוכה האלו (ע"פ דניו"ס נפוק ו')]. ומשום הכי נקרא סעודת חנוכה "סעודת רשות" - על שבטל השמד וחזר ה"רשות" להנתן בידינו. ויהיה אם כן סעודת חנוכה ענין נכון, בזמן שיש עמו יראת ה', שעכ"פ לא נתקן עיקר חנוכה רק להודות ולהלל. עכ"ד.

קנה. ועיין בהערה ¹⁰⁵ טעם חדש להרבות בסעודה לכבוד חנוכה (וגם יתבאר בו עוד דברים מעניני דיומא).

¹⁰⁵ טעם חדש לעשות משיחה ושמוחה לכבוד חנוכה: ריבוי גדולה חיצונית של יון גרם להקטין ולהפחית הנאווה וקדושה של ישראל, והביאם לשערי חמא: מצינו שהיונים גזרו גזירות רבות על ישראל, שלא יעסקו בתורה, שלא ישמרו שבת ראש חודש ומילה, וטמאו בית המקדש, וגם פשטו ידם בממונם ובבנותיהם. אבל במדרש (ויקרא רנ"ג י"ג ה', וכ"כ צ"ר מ"ד י"ז, ועוד) על הפסוק (נחמ"ס ט"ו י"ג) "וְהָיָה אֵימָה תִּשְׁכַּח גְּדוּלָּה נִפְלְאָה עָלָיו", איתא: אברהם ראה המלכיות בעיסוקן (פ"י בממשלתן שימשלו על ישראל (מח"ס)), "והנה אימה" - זו בבל, על שם (דניאל ג' י"ט) "נבוכדנצר התמלי חמה". "חשיכה" - זו מדי שהחשיכה בגזרותיה את ישראל (ובבראשית רבה הלשון: "חשיכה" זו מדי, שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית), שנאמר (אסתר ז' ד') "להשמיד להרוג ולאבד". "גדולה" - זו יון, אמר רב נחמן מלמד שהיתה מלכות יון מעמדת מאה ושבעים ואחד אפרכין, מאה ועשרים ושבעה אסטרטליטין ("אפרכין" ו"אסטרטליטין", מיני שורות הן זו למעלה מזו. (ע"פ יוסף)). ורבנן אמרי, ששים ששים. ורבי ברכיה ורבי חנין על הדא דרבנן (דנחמ"ס ט"ו) "המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב", "נחש" - זה בבל, "שרף" - זה מדי, "עקרב" - זה יון, מה עקרב זה משרצת ששים ששים,

כך היתה מלכות יון מעמדת ששים ששים. "נופלת" - זו אדום, על שם "מקול נפלם רעשה הארץ". ע"כ.

הנה, שאר הג' מלכיות מובן למה נמשלו למה שנמשלו, אבל מלכות יון צריך עיון למה לא נמשלה לכעין המאורע בה, אלא נמשלה לדברים המצטיינים בריבויים, ובפרט בריבוי שריה; לא רק בפסוק א' אלא בב' פסוקים, הלא דבר הוא.

וי"ל שעיקר הנסיון במלכות יון בא מזה שהראתה חשיבות וגדולה חיצונית באופן מופלג, בבנינים גדולים ומפוארים וכדומה, וביותר במה שהרבתה מעמדות של גדולה - שהיו לה שרים וגדולי מלכות הרבה מאד, כנ"ל במדרש, שזה עשה רושם על ישראל רואיהם, שנתפעלו מריבוי ה"חשובים" ומרוב הגדולה שראו ביון, וגרם להקטין ולהפחית הגאווה דקדושה שלהם, שלא יגבה לבם כ"כ בדרכי ה'; ושוב שיתדרדרו ויגיעו לשערי חטא.

וזהו כעין הא דאיתא במסכת עבודה זרה (מ.): בימוסיות של עובדי כוכבים בשעת הגזירה (פ') בימוסיות שהעמידו גוים בפרהסיא בשעת השמד להעביר שם את ישראל עבודה זרה מאונס (רש"י, ומ"א), אע"פ שהגזירה בטלה אותן בימוסיות לא בטלו (פ') אפילו בטל השמד, נעשו אותן הבימוסיות משמשי ע"ז של ישראל, ואין להם ביטול עולמית (מ"א), דודאי ישראל מומר הוה ופלח לה ברצון (ועבודה זרה של ישראל אין לו ביטול עולמית), (ע"כ). וביאר רש"י ז"ל "ודאי ישראל מומר הוה ופלח לה ברצון", דאי אפשר בכל [ישראל] העובדין [מאונס] שלא יהא בהן אחד מומר - אחרי שרואה את ישראל ידם מטה, נוטה לבו לעבודת כוכבים. עכ"ל. ובמשלי (י"ד כ') כתוב "גם לרעהו (פ') לעני כמותו (מלת דוד) יִשְׁנָא רָשָׁ, וְאוֹהֲבֵי עֲשִׂיר רַבִּים (בין עניים, בין עשירים) (ס)".

והנה, השפלה זו של ישראל כלפי היונים הביאה לידי כך שיתרשלו בעבודת ה"ת, אשר על זה בא העונש שיגזור יון לבטל מישראל את העבודה (כמש"כ הב"ח ז"ל, הובא בהערה 21); ולא את העבודה בלבד, אלא כיון שישראל באו לידי כך [במשך הזמן] שהיה כבוד התורה שפילה כלפי כבוד יון, מדה כנגד מדה גזרו עליהם גזירות לבטל את הדת (עי' בהערה 3 מספר בית מועד) - אשר עי"ז נתבזו מצוות תורה"ק עוד ועוד, כדאיתא בסנהדרין (מו.) מעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך [ע"כ], ופירש רש"י ז"ל "אלא שהשעה צריכה לכך" - מפני שהיו פרוצים בעבירות, שהיו רואין לוחצין של ישראל, שהיונים הם גוזרים עליהם גזירות, והיו מצוות בזויות בעיניהם, עכ"ל.

[והנה, מבין הרבים שנכשלו בנסיון אותו הדור, בודאי היו אנשים שהמשיכו בעצמם בעבודת ה' כדבעי, ואעפ"כ ילדיהם ראו את ההתפעלות ואת החשיבות שהיו להם מגדולת יון (לבד ממה שראו הבנים בעצמם), ועשה בהם רושם להחשיב את יון יותר מתורה"ק, עיין מסכת מגילה (מ.) על הפסוק (משל' מ' ל') "כל משנאי אהבו מות" וברש"י שם (ד"ה משנאי) ובמהרש"א על נדרים (פ"א ד"ה שאין מנצין), ובספר אמת ליעקב [למורה"ר מליסא, בעל נתיבות המשפט ז"ל] על בבא מציעא (דף פ"ה ד"ה אמר רב מאי דכתיב).

נושענו דוקא ע"י לוי שהיו מועטין באוכלסין; וי"ל דלהורות על שקר יסודה של גדולה חיצונית של יון, נושענו דוקא ע"י שבט לוי שהיו מועטין באוכלסין, כדאיתא בבראשית רבה (ט"ז ב'): לוי כנגד מלכות יון, וכו', אלו (יון) מרובים באוכלסין ואלו (לוי) מועטין באוכלסין, באו מרובים ונפלו ביד מועטין. ע"כ. (ולא עוד אלא רק יחידים בלבד משבט לוי השתתפו למעשה במלחמה, כדהבאנו לעיל בהערה 24).

לא נקבע זכר על הנצחון במלחמה, שלא יטעו להגדיל נבונה חיצונית: ולפי דברינו יתורץ השאלה ששאלו בספרים הקדושים, למה קבעו כל זכרון הנס על נס המנורה ולא על נס הנצחון במלחמה. והוא, דאחר שכבר נכשל אותו הדור והחשיבו גדולה וגבורה חיצונית, חששו חכמי הדור ממכשול אם יגדלו הנצחון במלחמה, אפילו אם יהיה כל עיקרו לזכרון

קנו. ועיין בהערה¹⁰⁶ סמוכין לריבוי הסעודות בחנוכה.

על ידי זמירות ותשבחות (וכל שכן ע"י דרשות בדברי תורה)

היה סעודת מצוה לכולי עלמא

קנה. כתב הרמ"א (א"ח מ"ע ז'): נוהגין לומר זמירות ושבתות בסעודות שמרבים בהם, ואז הוי סעודת מצוה. עכ"ל. והוא מספר המנהגים [לרבינו אייזיק טירנא ז"ל] (הגהות המנהגים מטוב - אות כ"ט), וז"ל: סעודות חנוכה רשות, ולכך נהגו לומר מזמורים ולהרבות בו תשבחות כדי שיהא כסעודת מצוה. עכ"ל, (וראה שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ח"ד סי' תר"ה, הוצא נמרדכי על מסכת פסחים - רמז מ"ה) שכתב לגבי נישואין בת ת"ח לעם הארץ וכדומה - שהוא סעודת רשות, דעיי"ז שאומרים שירות ותשבחות להקב"ה ומהללים אותו על החסד שעשה עם אדם וחוה ועם שאר בריותיו תדיר, אינה סעודת הרשות, אלא סעודות מצוה. ופשוט דזהו מקורו של ספר המנהגים). הרי דמש"כ הרמ"א ז"ל שיש לומר זמירות ותשבחות בשעת הסעודה, היינו כדי שתהא סעודת מצוה לכולי עלמא (עי' לעיל סעיף קנ"ב).

ניסי הי"ת שבו, [וכמש"כ רבינו יונה ז"ל (שערי מצותה א' יז'): ידאג בעל תשובה פן יתגבר עליו יצרו, כמו שאמרו רז"ל (אבות ב' ד') "אל תאמין בעצמך עד יום מותך", כל שכן האיש אשר נצחו לבו כבר]. ולכן קבעו כל זכרון ישועת ה' את עמו מידי יון דוקא על נס האחרון - נס המנורה שבבית המקדש, שאין בו אלא יקר וגדולה לעבודת הי"ת.

מרכים בסעודות כדי להראות גדולה ויקר במועדי ישראל, הפך יון שהראתה גדולה במילי דעלמא: והנה, יש מחלוקת ראשונים אם הסעודות שעושים בחנוכה הם סעודת רשות או סעודות של מצוה. ולמעשה מנהג העולם להרבות בסעודות. וכבר נאמרו טעמים לסעודות אלו, משום שעיי"ז שמחים יותר על גודל הנס; ועוד, שהוא יום טוב על חנוכה המזבח. ולפי דברינו י"ל טעם נוסף, והוא, שיש בסעודות אלו פעולה הפכית לכח המשיחת של היונים, דכנגד מה שהראו הם גדולה במילי דעלמא, אנו שמחים ומראים גדולה ויקר ושמוחה בחג הזה שבו הושיע ה' את עמו מאבדון רוחני. ולפי"ז יש ענין לעשות משיחה ושמוחה בחנוכה גם לדעה שמעיקרא לא קבעוה לכך. (בג"ענ"ד).

¹⁰⁶ סמוכין לריבוי הסעודות בחנוכה: כתוב בספר לקח טוב [פסיקתא זוטרתיא] (פרשת צהעלותך - דף לו, הוצא צלקוט לאונני - פרשת צהעלותך, וכיכ נמחזור ויטרי - סימן ל"ד): למה נאמר (ר"ל למה נסמכה) "ויקחו אליך שמן זית זך" (ויקרא כ"ד ז') לפרשת המועדים? מלמד שהיו ישראל עתידין לחדש יום טוב להם על עסק השמן. ואיזה? זה חנוכה. עכ"ל. ובספר זכר דוד (מאמרי ג' פרק כ"א - דף קפ"ה) הביא את זה, וכתב: ומכאן יש קצת סמך נמי לריבוי סעודות שמרבים בימי חנוכה, הואיל דאיקרי "מועד" כנוצר, וכמבואר עוד בתיקונים בסוף זוהר חדש: "מי ברא אלה" (ישעיה מ' כ"ו), מאי "אלה". אלא "אלה הם מועדי ה'". ומאי אינון מועדי ה'? אינון חג המצות חג השבועות וחג הסוכות, הרי תלת (הרי שלשה). תלת אחרנין (שלשה אחרים): ראש השנה חנוכה ופורים. תלתא מנהגן איקרון "מועדי ה'" ואינון "מקראי קודש" (שלשה מהם נקראים "מועדי ה'" והם "מקראי קודש"), תלתא אחרנין איקרון "אלה מועדי" (שלשה אחרים נקראים "אלה הם מועדי"), ע"ש. עכ"ד.

ובספר מטה משה (סימן ממק"ג) הביא משלטי הגבורים (על המנדכי - מס' שנת סימן מנ"ו), וז"ל: אני יו"ט הכותב, קבלתי סימן אחר בפרשת ויהי מקץ "וטבוח טבח והכן" (נלאשת מ"ג ט"ז), אות ח' מ"טבח" והתיבה "והכין", הם אותיות "חנוכה", וסמך לסעודות שעושים בחנוכה. עכ"ד.

קנט. ובספר מטה משה (סימן תקמ"ג) [למהר"ר משה מפרעמסלא ז"ל, שהיה מגדולי תלמידי מהרש"ל ז"ל (שם הגדולים - גדולים ש' מ"ו)] הביא דעת מהר"ם ז"ל שריבוי הסעודה שמרבים בחנוכה הם סעודות הרשות, וכתב: ומורי הגאון [המהרש"ל] ז"ל כתב דמצוה לשמוח, ומשום הכי קראו יו"ט, והם ימי שמחה, וכן פסק הרמב"ם. ואנו נוהגין לזמר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבים בהם, והוי סעודת מצוה לדעת כולם. עכ"ל.

הרי שאף תלמידי המהרש"ל שהחזיקו בפסקיו, נזהרו בזה כדי לצאת דעת כל הפוסקים. וא"כ, פשוט דכל העושה סעודה בחנוכה, בודאי יש לו ליהנות בזה ולומר זמירות ותשבחות בסעודתו כדי שתחשב כסעודת מצוה לכל הדעות, אחר שהטור והשו"ע פסקו כמהר"ם מרוטנבורג ז"ל (שהן סעודות רשות), ואפילו תלמידי מהרש"ל ז"ל (אשר הוא עומד בראש הפוסקים דס"ל שהן סעודות מצוה) חששו לדעת מהר"ם ז"ל ונזהרו לומר זמירות ותשבחות כנ"ל.¹⁰⁷ וע"ע בסוף סעיף קנ"ה.

אף תלמידי מהרש"ל נזהרו לומר זמירות ותשבחות בסעודות חנוכה

קס. וכתב החיד"א ז"ל (לז דוד - פרק כ"ח) שהראשונים שהיו עושים סעודות, היו מעטרים אותם בשירות ותשבחות, כי כל שולחנות מלאו יראת ה' ושמחת הנסים והנפלאות, ובפיהם ירצו "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". וילבש כלל"א דמילתא, כי בימי חנוכה יזהר האדם לשמרם בקדושה וגילו ברעדה, אלו הן הגול"ן, שמחה של מצוה אוכלים מן התורה, סעודה מוקפת נר מצוה ותורה אור, יקומו ויספרו לבניהם סיפור הנס וחיובנו לעבוד עבודתו. עכ"ד (ועי' לעיל סעיף כ"ז ששם העתקנו דבריו בשלמות).
וראה הערה ¹⁰⁸ דברים יקרים מבעל מחצית השקל ז"ל.

עוד בענין זמירות ותשבחות ויר"ש בסעודות חנוכה

¹⁰⁷ יזהר לבוון בזמירות ותשבחות האלו: הנה, פשוט לענ"ד שכדי שיחשב סעודתו לסעודת מצוה, צריך לבון לבו במה שמוציא בפיו, דאם מזמר זמירות על חסדי המקום ב"ה בלי מחשבה, כצפון הזריר, כמעט אין בו מעלה כלל.

וכיון דאתא לידן ענין הכוונה בזמירות, אזכיר מש"כ בספר הפלאה (כמוצות - הקדמה אות כ'), וזהו תוכן דבריו הנוגע לענינו: ידוע שכל נכרא, אפילו מלאך, יש בו בחינת "גוף" ו"נשמה". פנימיות שבו וחיותו, הוא הנשמה. והלבוש שהחיות מתלבש בו, נקרא "גוף"; אף שגוף המלאך הוא ג"כ רוחני וחיות, מ"מ נגד הפנימיות שבו נקרא "גוף". וכתב (פ"ה) קט"ו (ט"ו) "ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ", דהיינו שע"י השירות ותשבחות נבראים מלאכים; ע"י המחשבה, שהיא אמירתם לשם שמים לה', נבראת ה"נשמה" של המלאך [והיא הנקראת בפסוק "שמים"], ו"גופו" של המלאך [הנקרא בפסוק "ארץ"] נברא ע"י המעשה - הדיבור, כמ"ש (מסדרין ס"ה): עקימת שפתיו הוי מעשה. ואם הוא בלא מחשבה, אז אותו המלאך הוא "גוף" מת בלא "נשמה". ומ"מ אם אח"כ יזמר זמירות בכוונה הרצויה לשם שמים, אז הקב"ה ברחמיו יצרף מחשבה זו למעשה הקודם ומחיה את הגוף קדוש שנברא במעשה הטוב בלי מחשבה. עכ"ד.

¹⁰⁸ דרך להבחין בין אכילת מצוה מאכילת רשות: כתב בדרשות מחצית השקל (מ"ו) לשנת חו"מ סו"ט - דף ט' ע"א [נדפד"ר שנתפס ממח"ק נסוף ספר אסיפת הכהן לה"ר מ"ך ז"ל]: ההפך בין אכילת הרשות לסעודת מצוה או שאר דבר מצוה, הנסיון יעיד כי בדבר הרשות ישמח טרם יסעד בהיותו יודע כי יאכל למעדנים וישתה יין הרקח, וגם בעת אשר יאכל ויסעד; אך עם

קסא. וכ"כ בספר זכר דוד (מלמד ג' סוף פרק ז"א), שבסעודות אלו הימים ירבו בשבחי המקום ברוך הוא. ובראות ה' יתברך שאנו משלמים תודה על כל הטובה שייטיב לנו, יראנו נפלאות, וימהר להחיש העת שיקיים דברו הטוב אשר דיבר ע"י זכריה נביאו (ט' י"ג) "ועוררתי בניך ציון על בניך וינחם את כחב גבור", וכמ"ש יואל (ד' ו') "ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם וכו'", ע"ש בפ"י מהרי"א ז"ל ויונעם. עכ"ד, (וע"ע לעיל סעיף י"ז-כ"א).

קסב. ובמקור חיים לבעל החות יאיר ז"ל (ל"ח מ"ע ז') כתב שאם ע"י זמירות ושבחנות הוי סעודת מצוה, כל שכן אם ידרשו שם בדברי תורה דהוי סעודת מצוה. עכ"ד, וע"ע לעיל סוף סעיף קמ"ג. (ואפילו אם דורש בטעמים שלא קבוע ימי חנוכה למשיחה ושמוחה, כדעת מהר"ם מרוטנבורג ז"ל, שפיר דמי (פשוט)).

אם ידרשו
בדברי תורה
כשי"ב דהוי
סעודת מצוה

עברה האכילה, גם ההנאה עברה ואין בידו מאומה. משא"כ סעודת מצוה, היא ככל שאר מצוות ה' אשר גם אחר עברו ישמח ויגל, לאשר ידע שיש לו אחרית טוב בעמלו כי עשה רצון בוראו ויקוה לקבל שכר על זה שכר נצחי; ולפעמים תגדל אח"י יותר שמחתו מבשעת מעשה, כי אז בשעת מעשה צריך ללחום עם יצרו אשר יעכבנו, משא"כ אחר מעשה המצוה, כי אז ינוח לו מיצרו.

אם אחר
הסעודה עדיין
שטח בה - וכן
בזה הדרך
אפשר להבחין
בכל מעשה אם
מצוה הוא ואם
לאו

והן הן דברי ירמיה הנ"ל (ירמיה כ"ג ט"ו) "אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו", הלא אביך אכל ושתה וראה חסידותו בעת אכילתו כי יעשה משפט וצדקה - "משפט" לגוף באין ברירה כמו שכפאו שד עפ"י ההכרח, אמנם "וצדקה" לנפש. וראה, "אז טוב לו" כי אכל ושתה לשון עבר, שכבר אכל וכבר שתה ואפילו הכי טוב לו; אלא ודאי שאכל לשם שמים, והיה ככל מצות ה' אשר אחרי המעשה טוב להם ויתהנו כנ"ל. עכ"ל.

וכן כתב בספר שבט מוסר (פרק כ"ה), שסגולת המצוה להכניס שמחה בלב העושה אותה אף אם יש לו חסרון כים בעשותה, ד"פקודי ה' ישרים משמחי לב" (מל"ט י"ט ט'). וההפך בעושה דבר עבירה, שאף אם הרויח בה, מ"מ אחר המעשה נכנס עצבות רב בלבו, עכ"ד. וכ"כ הגי' יצחק מא"צאן ז"ל (מלמד דקדוק חזנים - [עמ' ק"י-ק"א צמחורה מנוקדת]) כיסוד הזה, וז"ל: זאת ידע וירגיש כל האדם, כי בעת אשר ילמד תורה לשמה או מתפלל כראוי או עוסק בספרי יראה, או גם שומע או קורא בספרים ממעשי הגדולים הנהגותיהם ודרכיהם, הגם כי גבהה דרכם מדרכיו ואין בדעתו לעשות כמותם, עכ"פ ירגיש בנפשו כי היא מתקדשת מטומאתה ונטהרת מחלאתה אשר בקרבה, וכי היא הולכת ומתקרבת למקור האמת - הוא הבורא יתברך. וכן להיפך, כאשר יעלו בלב האדם ציורי מדות רעות ומחשבות, או יקרא בספרים הנוטים מדרך התורה, או סיפורי עגבים ודברי חשק, הנה האדם הישר אשר עוד רגש חיים בקרבו, ירגיש כי נפשו הולכת ומתגאלת ומתרחקת מאור האמת, והיא השעה אשר בה יורד מטה מטה, רחמנא ליצלק. עכ"ל, וע"ש עוד. וע"ע ברמב"ם (הל' גיטין ז' כ') ובערוך השלחן (ל"ח מק"ד ג').

פרק ט'

עוד מנהגים

מאכלי חלב

קסג. גזרו יונים על כל הבתולות הנישאות שיבעלו להגמון תחילה (ועי' הערה 11 ממגילת תענית), וע"י אשה נעשה נס, דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו, וחתכה את ראשו, וברחו כולם. ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה.¹⁰⁹ (ר"ן - שנת דף י. נדפי הר"ף, וכ"כ נב"ב סימן מ"ד). הרי שטעם מנהג זה הוא נמי לפירסום מצוה. (ים של של שמחה - נגא קמא פרק ו' סימן ל"ז). וכן הובא ברמ"א (א"ח מ"ע ז').

קסד. ובספר בן איש חי (הלכות - שנה א' פרשת וישב - הל' חנוכה כ"ד) כתב: נראה לי בס"ד לרמוז טעם בחלב לשלש מצוות שגזרו לבטלם, שהם חודש שבת מילה, ומסרו ישראל עצמן עליהם. דאות ח' ד"חלב" הוא אות ראשונה של "חודש". ואות ב' ד"חלב", הוא אות שנית של "שבת". ואות ל' ד"חלב", הוא אות שלישי של "מילה". עכ"ל.

אכילת מאכלים מטוגנים

קסה. נוהגים לאכול בחנוכה לביבות או סופגניות מטוגנות בשמן, זכר לנס שנעשה בשמן. (זו המנהגים [למ"ד זינגר ז"ל] - עמ' רס"ז).

זכר לנס
שנעשה
בשמן

קסו. וכתב רבינו מיימון [אבי הרמב"ם] ז"ל (ממורגס מלשון ערבי - מדפס בקונץ "שרי ופליט" [ירושלים - שנת תש"ה] - עמ' 7-8): אין להקל בשום מנהג, ואפילו מנהג קל. ויתחייב כל נכון לו עשות משתה ושמחה ומאכל לפרסם הנס [של חנוכה] שעשה ה' יתברך עמנו באותם הימים. ופשט המנהג לעשות סופגנין, בערבי "אלספינג", והם הצפחיות בדבש, ובתרגום האיסקריטין, והוא מנהג הקדמונים, משום שהם קלויים בשמן - זכר לברכתו. וכתב רבינו נסים במגילת סתרים כי כל מנהגי האומה באלו המנהגים כמו זה, והראש בראש השנה, החלב בפורים ובמוצאי פסח, והפולים ביום הושענא רבה, ואותם המנהגים, אין לנו לבזותם, ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא, כי הם מעיקרים נעשים ולא יבוזו במנהג האומה. וכבר אמר הנביא ע"ה (משל א' ח') "ואל תטוש תורת אמך" - דת אומתך אל תעזוב. ובקבלות הגאונים ראשי ישיבות

¹⁰⁹ נס זה נעשה קודם נס העיקרי של חנוכה בכמה שנים, אך הואיל ואותו אויב היה ממלכי יון וגם הוא היה רוצה להעבירם על דת, לכך עושין לנס זה ג"כ זכר בימי חנוכה, על דרך שאמרו לאכול זרעונים בפורים זכר לנס של דניאל ע"ה וחביריו ע"ה. (בן איש חי - שנה א' פרשת וישב - הל' חנוכה סעיף כ"ד). וכע"ז במור וקציעה (סימן מ"ע), ע"ש. וגם בערוך השולחן (א"ח מ"ע ח') כתב שלא אירע מעשה יהודית בזמן נס חנוכה, ע"ש.

נזכרו מנהגים כמו אלה בהנהגותיהם בסיפוריהם. ולא יתבזה דבר ממה שעשו הקדמונים. עכ"ד. ועיין עוד בהערות^{110 111}.

חנוכה געלט (דמי חנוכה) ומתנות לילדים

קסו. בהרבה מקומות נוהגים לחלק מצות לתנוקות ולקטנים בימי חנוכה. ועיין בספר מועד לב⁹ חי להגר"ח פאלאג'י ז"ל (סימן כ"ז סעיף ע"ז) בשם ספר מעשה הצדקה שביאר ענינו ע"פ הסוד, ע"ש. וראה הערה¹¹².

יש טעם
ע"פ סוד

¹¹⁰ יש לשאול, כיון שמדליקים נרות של שמן, א"כ למה עושים זכר לנס השמן גם ע"י תיקון מאכלים בשמן. וי"ל ע"פ מה שהבאנו לעיל (הערה 36) מספר קול יהודה (סוף פרשת מקץ - דרוש לחנוכה - דף י"ג טור ז') שכתב שלא נעשה הנס כי אם בגוף השמן, ולא בדברים אחרים הראויים למזבח וכיוצא, משום דקיימא לן (מנחם - כי מנחם סי' ג', ועוד) שהתורה נמשלה לשמן, כמו שהשמן מאיר בבית כך התורה מאירה לעולם, וכו', וגם כשם שהשמן הוא מתקן התבשיל ומכשירו לאכילה, כך התורה היא המיישרת את האדם ומלבשתו עונה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, כדתנן במסכת אבות (ו' א'). עכ"ד. ולפי"ז י"ל דלהכי נוהגים בחנוכה לאכול מאכלים המתוקנים בשמן לזכר הנס, [לבד מהדלקת הנרות בשמן], כי מעיקרא נעשה הנס בשמן על היותו דבר שמתקן התבשיל ומכשירו לאכילה [וכו'] ונמשל בזה לתורה המיישרת את האדם וכו'. אי נמי, י"ל דאף שמדליקים בשמן גם מתקנים מאכלים בשמן, דכל מה שאפשר להוסיף זכר לנס מוסיפין. (בנלעני"ד).

¹¹¹ **טעם לאכול דברים שמברכים עליהם ברכת מעין שלש:** בספר הליכות שלמה (מועדי השנה משרי-אדר עמ' ש"ט הערה 20) כתב טעם נוסף לאכילת הסופגניות מהגרי"ר שלמה זלמן אויערבאך ז"ל, כי בחנוכה בית חשמונאי טיהרו את כל המקדש, ואילו את אבני המזבח ששקצום היונים לא ידעו לטהרם וגגזום (ע"ז נג), והצטערו על כך, ולכן נהגו במאכלים שמברכים עליהם ברכת מעין שלש, שבה מזכירין "ועל מזבחך", משא"כ בברכת המזון שאין מוזכר בה המזבח ביחוד (ובטעמא דמלתא כתב בשם הר"ר משה ליב שחור ז"ל משום דטעם פירות תלוי במזבח, וכדתנן בסוף סוטה משחרב ביהמ"ק ניטל טעם הפירות). עכ"ד.

¹¹² **נתינת כסף ומתנות לילדים בחנוכה, אין בו משום "בחוקותיהם לא תלכו" - זה מנהג ישראל:** כתב בשו"ת אבני ישפיה (סי' א"ח סימן קכ"ט): בחור אחד רצה לטעון דהמנהג לתת כסף לילדים בחנוכה הוא מנהג הגוים, שגם הם מחלקים מתנות באידיהם שחל באותם הימים כמו חנוכה. הנה כנראה שחש משום האיסור ד"בחוקותיהם לא תלכו" (ויקרא י"ח ג'), אמנם המעיין בשו"ת מהרי"ק סי' פ"ח יראה דדייק בלשון "חוק" דהוא דבר בלי טעם ובלי תועלת ידועה, אבל דבר שיש לו טעם ותועלת אין בו משום "בחוקותיהם", והובא ברמ"א יו"ד סימן קע"ח סעיף א'. וא"כ מה שנותנים דמי חנוכה לילדים הרי תועלתו ניכרת - כדי לשמח את הפעוטות. וכן כתב הרמב"ם פ"ו הלכות יום טוב הלכה י"ח לענין שמחת יו"ט, וז"ל: כיצד, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות. והובא בשו"ע או"ח סי' תקכ"ט סעיף ב'. וגם בחנוכה הם ימי שמחה והלל, וכמו שכתב הרמב"ם פ"ג הל' חנוכה ה"ג, ולכן שפיר נוהגים לחלק להם כסף ומתנות, כיון דעכ"פ יש כאן ימי שמחה וכך משמחים את הקטנים. וכיון דיש טעם הגון אין לנו לחוש במה שהגוים עושים בדומה לזה. עכ"ל.

ובקונטרס מענה ר"ח (שאלה 518) שאלו את הגר"ח קנייבסקי שליט"א: האם נכון לתת מתנות וכסף בחנוכה לילדים, או שזה השפעה מהגוים? והשיב: זה מנהג ישראל. עכ"ל.

קסת. הרב מפונביוז צ"ל ביאר את טעם מנהג נתינת "חנוכה געלט" (דמי חנוכה) לילדים, מפני שהיוונים אסרו ללמוד תורה, וכאשר ניצחו אותם ורצו להחזיר את הילדים ללימוד, נתנו להם קצת כסף כדי שילמדו, כי זו הדרך לחבב על הילדים את הלימוד, כמו שכתב הגר"א באיגרתו¹¹³, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ולזכר זה אנו נותנים "דמי חנוכה" כדי להמריץ את הילדים ללמוד. (שפתי חיים [להגר"ם פרידלנדר ז"ל] - מועדים ח"ב עמ' קל"ד).

זכר לכסף שנתנו לילדים אחר חנוכה כששבו ללימודם

❧ "דריידל" (סביבון)

קסט. בספר אוצר כל מנהגי ישורון (שנדפס בהסכמת הג"י יצחק אלחנן ז"ל, ובעל החשק שלמה ז"ל, ועוד גאוני ישראל ז"ל) (סימן י"ט אות ד') כתב בשם הרב בעמח"ס עבודת עבד ז"ל דטעם שמשחקים בחנוכה במשחק "דריידל", כי היוונים גזרו שלא ללמוד תורה, כמו שאנו אומרים ב"על הניסים", "להשכיחם תורתך", ובזמן שהוא למדו כולם בעל פה ובאגודה אחת למען יזכירו איש את אחיו פן שכח דבר, והיתה הגזירה שלא יתאספו במקום אחד אגודות אגודות. ומצאו חכמים בעת הגזירה עצה נפלאה כזו, שעשו משחק "דריידל" להראות את אויביהם, אם ימצאו אותם, ששחקו במשחק ה"דריידל", ולא למדו, ובהמצאה כזאת יכלו ללמוד וללמד. לכן נשאר לנו המשחק לזכר הנס, שבעבורו לא שכחו תורת ה' שעמדה לאבותינו ולנו. עכ"ד.

קע. בספר אלף כתב (אות ט"ו) כתוב: שמעתי שמרן החתם סופר ז"ל קיים מנהגן של ישראל ושחק באחד מלילות חנוכה ב"טרענדל" (דריידל) של כסף שהיה לו. וראיתיו פעם אחת. עכ"ל.

וב"אוצרות הסופר" (קונץ י"ז - עמ' ס"ה) כתב שבאחד מימי החנוכה היה הגר"ר חנוך דוב פדווא [אב"ד לונדון] ז"ל אצל הגאון מטשעביץ ז"ל, והיה נוכח כשבא הגאב"ד פרעשבורג בעל דעת סופר ז"ל לבקר, והביא עמו דריידל של זהב [של כסף], וסיפר שזה היה שייך לזקנו מרן החתם סופר זיע"א, שבימי החנוכה התעסק בזה הרבה, והיה גם נוטלו עמו לחדר בית דין. עכ"ד. (וכהיום עוד נמצא ברשות נכדי החת"ס ז"ל הדריידל הנ"ל. (אולמות הסופר - קונץ ט' עמ' נ"א)).

¹¹³ "ותפוזר להם (להבנים) פרוטות וכדומה (לזרזם על למוד תורה)", עכ"ל הגר"א ז"ל. וכתב הרמב"ם ז"ל (הל' משנה י"ה): אמרו חכמים, לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ, אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן וכו'. עכ"ל. ובפירוש המשניות (פסחין פק"י) כתב הרמב"ם ז"ל: והנה ההכרח מביא את המלמד שהוא מושלם ממנו (מן התלמיד) לזרזו על הלימוד בדבר החביב עליו מחמת גילו הצעיר, ויאמר לו "למד, ואתן לך אגוזים או תאנים, או אתן לך חתיכת סוכר", וכו', "למד פרשה זו או פרק זה, ואתן לך דינר או שני דינרין", וגם אז ילמד וישתדל כדי לקבל אותן המעות, וכו'. עכ"ד. וכ"כ מהר"י ז"ל (דק חיים על אבות ז' י"ד): האדם בעל גוף וחומר, אינו נשמע כל כך לעבודת השי"ת וצריך התעוררות, כמו התינוק שצריך התעוררות אל הלימוד ונותנים לו דבר כדי שילמוד. עכ"ל.

פרק י'

תפילות ימי החנוכה

על הנסים וכו'

קעא. קבעו ימי החנוכה ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה. (שבת נא). פירש רש"י (ד"ה ועשאוּם) "ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה", לא שאסורין במלאכה, שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר "על הנסים" בהודאה. עכ"ל.

קעב. מזכירין "על הנסים" בהודאה (פי' בתפילת י"ח בברכת "מודים", ובברכת המזון ב"נודה לך") (שבת מד), דהא כולה מילתא דחנוכה עיקרה להודאה נתקנה (רש"י - שם ד"ה מה תפלה).

קעג. ב"על הנסים" דחנוכה יש קכ"ד תיבות, כמנין יוחנן שתקנו. וכן יש קכ"ד תיבות ב"תפילה למשה" (מהלס פרק ז') עד "ויהי נועם" (מהלס שם י"ז), שאמרו משה על מלאכת המשכן, ורצה להקימו בכסלו, ואמר לו הקב"ה, שמחה של כהנים אחרת תהיה בכסלו. (ספר בלבו סימן קכ"ב, וכ"כ שם נסימן מד).

ובספר הרוקח (הלכות מנוכה - סימן רכ"ה) כתב שיש ב"על הנסים" דחנוכה קכ"ה תיבות כחשבון "כהנים", ומרוב ענותנותו של יוחנן כהן גדול הוסיף תיבה אחת יותר מן "יוחנן" שעולה קכ"ד.

קעד. מאד יזדרזו שלא ישכח על הנסים בתפילה ובברכת המזון. (עבודת הקודש להסידור ז"ל - מורה נאנצט סי' ט' אות ט"ז). והעצה שלא ישכח, הוא שיתפלל מתוך הסידור (מועד לב"ב חי להגרים פאלאג'י ז"ל - סי' כ"ז אות ט"ז).

קעה. ואם לא אמר "על הנסים", אין מחזירין אותו. ומיהו, אם נזכר באותה ברכה, כל זמן שלא הזכיר את השם, אפילו נזכר בין "אתה" להשם, חוזר. (שלחן ערוך או"ח תרפ"ז א').

קעו. ויש אומרים שאם שכח "על הנסים" בברכת המזון, כשמגיע להרחמן, יאמר "הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו וכו'". (רמ"א שם). והכי נהוג. (רמ"א או"ח קפ"ז ד'). והוא הדין שיאמר כן בתפילה אחר גמר התפילה דרך בקשה קודם "יהיו לרצון". (משנה ברורה שם סי' ד' - גסם האליה רצה).

קצת פירושים על "על הנסים"

קעז. "על הנסים ועל הגבורות וכו' ועל המלחמות". צריך עיון, מה הודאה על המלחמות (דלכאורה אין ענין להודות כי אם על הישועה, ולא על עצם המלחמה שנתגלגל עלינו). ונראה על דרך "אורך כי עניתני ותהי לי לישועה" (מהלס ק"מ כ"א), כי אין צריך להודות כ"כ על הטוב, כי הקב"ה טוב ומטיב ונחת רוח

עיקר
ההודאה היא
על מה
שהקב"ה
סובל צרות
ישראל כדי
להטיבם
באחריתם

לפניו אם יש הראוי לקבל טובתו. אך על הרוב אין ראוי לקבל טובה עד שיתייסר תחילה, ע"ד ההעדר קודם להויה, ע"ד גלות מצרים טרם קבלת התורה וירושת ארץ ישראל, וצרות יון טרם שזכו למלוכה וממשלה בבית שני, וכן גלות הרע והמר [הזה] הוא ההעדר הקודם להויות הטובות הניבאות המעותדים לבוא בב"א. והקב"ה כביכול מצטער בצרות ישראל, והן הן גבורותיו, שסובל כדי להטיבם באחריתם. וא"כ עיקר השבח והודאה על "כי עניתני", אבל על הטובה אין צריך הודאה כל כך. וה"נ "על המלחמות" אנו מודים, שגרמו הניסים לבסוף, כנ"ל. (דרשות חתם סופר - דף ס"ו טור צ' ד"ה על).

בכל שנה
ושנה
מתעוררים
ומתחדשים
אותן
ההארות
וההשפעות
שהיו באות
הימים וכו'

קצת. "על הנסים ועל הפרקן וכו' שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". על פי מדותיו של הקב"ה, ביום אשר גברו רחמי ונתגלו אורות עליונים והשפיע בצחצחות חסדי חסדים נסים ונפלאות, לא זו בלבד שאותו היום גדול מאד בשמים ממעל והתברכו בו ברכות שמים וכו', אלא מידי שנה בשנה כה יעשה ביום ההוא לעולם לבני ישראל, חוזר וניאור הולך ואור הנהו זהרורי מלא האור"ה בכל העולמות ברב עז ותעצומות, וטוב וחסד יושפעו מעין הברכות וכו' (וע"ע לעיל סעיף ט').

ואפשר שזה נכלל בנוסח שתיקנו רז"ל (בברכה לנרות חנוכה, וכן י"ל בנוסח "על הנסים" בהודאה (המלקט)) "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", פירוש ד"בימים ההם" הגדיל ה' להשפיע שפע ישועה ורחמים ואיתרחיש להו ניסא, וגם "בזמן הזה" מתחדש השפעת רחמים ואורות עליונים כאשר היתה באמנה בימים שנעשה הנס. ואפשר שזה כוונת הכתוב (מחלס ק"ז א') "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", הכוונה, כי אורות החסד הנשפעים בנס הן מזהירי"ן עולת תמיד ביום ההוא מידי שנה בשנה שנות דור ודור. (כפא דוד להמחלס ז"ל - דרוש ח', וכי נספרו לג דוד - פרק כ"ט).

כל ניסים
כוללים
פרטים רבים,
לשעתם
ולעתיד,
למעלה
ומחשבתנו

קצת. "על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות וכו'". ידוע דכשהקב"ה עושה נס, האדם יראה לעינים וחושב מחשבות שהוא נס פרטי באותו דבר שנעשה נס ותו לא, אבל באמת נס זה כולל כמה נסים בפרטים רבים - לשעתם ולעתיד לבא, וקצר מצע שכלנו להבין עד היכן הדברים מגיעים. זכר לדבר, בנס יציאת מצרים, למראית העין אין בו כי אם שהוציאנו ממצרים, אמנם פירשו בזוהר הקדוש דמכח נס יציאת מצרים נעשו ונמשכו כמה נסים עד שגאולה העתידה נמשכה מנס יציאת מצרים. וזהו שאמר (מחלס ק"ז ס') "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם", "יודו לה' חסדו" - דאזלי ומודו על חסד הניכר וגלוי לכל, אמנם יש בו כמה וכמה נסים ונפלאות, והיינו דקאמר זה החסד שאתה סובר שאינו כי אם "חסדו", האמת הוא "ונפלאותיו לבני אדם" - שכמה וכמה נסים ונפלאות תלויים בו ונמשכים ממנו.

ולפי"ז יש לבאר נוסח "על הנסים" דתקון רבנן בחנוכה, שכפי הקדמתנו יובן תחילת הנוסח, האי פתיחתא דחכמי, "על הנסים ועל הפורקן ועל

הגבורות ועל התשועות וכו'". דממאי דקאמר "שעשית לאבותינו וכו' בימי מתתיהו וכו'" שעניינו רואות שיש בדבר שני נסים גדולים ועצומים, נס ההצלה ונס הנרות, איכו השתא שאל ישאלו שאלו השנים יזכירו; ו"על הנסים ועל הפורקן וכו'", למה נתקנו? ברם מאחר דפשיטא לן דכל נס שעושה הקב"ה, אף כי למראית העין עיני בשר קטן הוא, מ"מ ידעו נאמנה כי הוא כולל כמה תשועות ונסים לשעתן ולעתיד, לכן תקנו כל אלו הלשונות, "נסים" ו"פורקן" וכו', כי כהנה וכהנה תלויים ונמשכים מתשועה זו, דעם היות כי עינינו לא ראו כי אם גולמי הדברים, לפנינו ילך דב"ר דברי שבח כוללים מיני הצלות, כי ידענו ודאי דהכי קושטא דמילתא, דיותר ויותר ממה ששערנו הן הן גבורותיו. (דברים אחדים [לפסוקי חז"ל] - דרוש ל"ג).

ולזה פותחים
"על הנסים"
בהזכרת מיני
תשועות
שונות, ולא
רק הנסים
שהייל
במלחמה
ובשמן, כי
עוד נסים
ותשועות
נמשכו מאותן
הבי נסים

קפ. "כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יוֹן וכו' לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרַתָּה וּלְהַעֲבִירָם מִחֻקֵּי רְצוֹנָךְ". אם אין תלמוד תורה, אין מעשה המצוה, ד"לא עם הארץ חסיד" (פסוק ט"ו). וזהו שאומרים בעל הנסים "כשעמדה וכו' להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", כלומר דע"י שכחת התורה עוברים על חוקי התורה.¹¹⁴ וזה רואים בחוש במקומות שלומדים תורה - גם מעשה המצות בתקפם; וההיפך בהפכו. וכמו שאמרו בקדושין (מ:) שרבי טרפון ורבי עקיבא והזקנים היו מסובים בעלית בית נתזה בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול וכו', נענו כולם ואמרו לימוד גדול שהלימוד מביא לידי מעשה, [ונמצאו שניהם בידו (נ"ח)]. (ערוך השלחן - י"ד כמ"ו).

ביקשו
להשכיחם
תורה ועיני
להעבירם על
המצוות

קפא. "כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יוֹן וכו' לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרַתָּה וּלְהַעֲבִירָם מִחֻקֵּי רְצוֹנָךְ". פי' כי אי אפשר להעביר על "חוקי רצונך" - דהיינו מצות עשה, דבשלמא לא תעשה יכול לאנס לאכול נבלות וכדומה, אבל שלא לקיים מצות עשה הרי ישראל יעסוק בתורת עולה והוה כאילו הקריב (מנחות ק:), ובתורת תפילין וציצית הוה כאילו הניח תפילין וציצית, אך היונים רצו "להשכיחם תורתך" וממילא "להעבירם על חוקי רצונך". (דרשות חתם סופר - דף ס"ז טור ג' ד"ה על).

ביקשו
"להשכיחם
תורתך" כדי
שלא יחשב
להם תורת
עולה
כחקירת
עולה וכו'

קפב. ועיין עוד לעיל סעיף צ"ז, וסעיף נ"ח.

¹¹⁴ אמרו חז"ל (נכוח ט). אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יפשפש במעשיו; פשפש ולא מצא, יתלה בבטול תורה, [ע"כ]. וראיתי בספר אחד (וכעת איני זוכר שמו) שפירש, כיון דלא חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא (נכוח ט:), לכן אם רואה אדם שיסורין באים עליו, ופשפש במעשיו ולא מצא, יתלה בבטול תורה, דהיינו שביטול תורה גרם לו חסרון בדיעת התורה ולכן אינו מכיר בחטא שנכשל בו אשר הוא גורם לו יסורין אלו.

ההלל

קפנ. קבעו ימי החנוכה ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה (שבת נא), פירש רש"י (ד"ה ועשאוים) "ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה", לא שאסורין במלאכה, שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר "על הנסים" בהודאה. עכ"ל.

קפד. איתא במגילת תענית (פרק ט') מה ראו לגמור את הלל בימי החנוכה? אלא שכל תשועה ותשועה שהקב"ה עושה להם לישראל היו מקדימין לפניו בהלל בשירה ובשבח ובהודאה, כענין שנאמר (עזרא ג' יא) "ויענו בהלל ובהודות לה' כי טוב וגו'". עכ"ד.^{115 116} ועיין עוד לעיל סעיף י"ח-כ' דברים נפלאים.

למה נומרים את ההלל בחנוכה

קפה. ובפסיקתא רבתי (פרשה ז') איתא: ולמה קורין את ההלל [בחנוכה]? מפני שכתוב (מלכים ב' יז) "אל ה' ויאר לנו". ולמה אין קורין בפורים וכו'? שאין קורין אלא על מפלגתה של מלכות, ומלכות של אחשורוש היתה קיימת, לכן אין קורין; אבל במלכות של יון, שכילה אותה הקב"ה, התחילו נותנים הימנון (הוא לשון שיר ושבח (מלכים ב' יז)) ושבח ואומרים "לשעבר היינו עבדים לפרעה, עבדים ליון, ועכשיו עבדיו של הקב"ה אנו, 'הללו עבדי ה' (מלכים ב' יז) ע"כ.

¹¹⁵ על כל החסדים ועל כל האמת שעשה נסים לאבותינו בימים האלה ובזמן הזה לא נהיה כפויי טובה, וצריכין אנו להודות ולהלל למי שעה לאבותינו ולנו כל הנסים האלה. (גבול בנימין - ח"ב דרוש א' - דף ק"ב טור ג' ד"ה על, וע"ש שהאר"י נדרש הדין נענין מיוז הכרת הטוב). וע"ע לעיל הערה 53. ושוב מצאתי כן בפסיקתא דרב כהנא (כ"ט ז'): אמרו ישראל לפני הקב"ה "שלך הוא להיות עושה נסים לנו, אותה שעה כשתעשה לנו נסים אין אנו כפויי טובה, אלא אף אנו אומרים שירים וזמרים". ע"כ. ובבמדבר רבה (י"ט ל"ג): אמרו ישראל "עליך לעשות לנו נסים, ועלינו לברך ולקלס לשמך", (מלכים ב' ט') "לה' הישועה, על עמך ברכת סלה".

¹¹⁶ יקרת תהלות ישראל לפני ה' יקרים הם תהלות ישראל לפני הקב"ה, כדאיתא במדרש משלי (פרשה ד'): "ברב עם הדרת מלך" (משלי י"ד כ"ט). אמר ר' חמא בר חנינא, בא וראה שבחו של הקב"ה וקדושתו שהוא מחשב את ישראל, שאע"פ שיש לפניו אלף אלפי אלפים ורבי רבבות כתות של מלאכי השרת שישרתוהו, אינו רוצה בשבחן של כולן, אלא בשבחן של ישראל, שנאמר "ברב עם הדרת מלך", ואין "עם" אלא ישראל, שנאמר (ישעיה מ"ג כ"א) "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו", בשביל שיספרו תהלתי בעולם. וכן הוא אומר (מלכים ב' יז) "גדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאוד נעלה", אמר רבי סימון, אמר הקב"ה "אימתי אני מתעלה בעולמי? בשעה שישראל נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ונותנין לי שבח וקילוס". ע"כ. ובתנא דבי א"הו (רעה ז', מונא זלקוט) מהלל י"ט ס' מע"צ איתא, "למנצח מזמור לדוד השמים מספרים כבוד אל" (מלכים ב' י"ט ז'), והלא הם קבועין במקומן ואין זזין משם לעולם? אלא אע"פ שהכל שלו והכל מעשה ידיו, אין שמחתו בכל אלא עם זרעו של אברהם בלבד. עכ"ל.

קפו. ועיין בשו"ת חתם סופר (יו"ד סוף סי' ל"ג) שכתב דאפשר קריאת הלל ומגילה הוה קל וחומר דאורייתא לומר שירה, כמו שציוה בפסח לספר יציאת מצרים בפה, הכא נמי ממות לחיים חייב לומר שירה בפה דוקא, ע"ש.

אפשר שקריאת החלל בחנוכה הוה חיוב מחיית

קפו. ובספר שבלי הלקט (סימן קע"ד, הונא צ"ת יוסף א"ר מרפ"ג א', ועוד) כתב, הטעם שגומרים את הלל כל שמונת ימי חנוכה, לפי שכל שמונת ימי חנוכה יש בכל אחד מהם דבר חדש, שהוא נר אחד יותר, ועי"ז שחלוק בנרותיו חשוב כל יום כיום טוב בפני עצמו. ועוד, שבכל יום ויום נתחדש הנס בשמן שהדליקו, ועל חדושן של נס אנו גומרים את ההלל בכל יום.

עוד טעמים שגומרים את ההלל בכל שמונת הימים

ועוד טעם אחר, כי חנוכה נקראת על שם שנתחנך הבית והוכשר לעבודה, שהרי היוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו, וכשגברו חשמונים טהרו את הכל ועשו חנוכה כמו שעשה משה בתחילת חינוכן לעבודה, וכן עשה עזרא, כדכתיב (נחמיה י"ז כ"ו) "ובחנוכת חומת ירושלים בקשו את הלויים מכל מקומותם להביאם לירושלים לעשות חנוכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתיים נבלים וכנורות". "תודות", זה קרבן. "שיר", זה הלל. ואין קרבן בלא הלל. והרי אנו קורין כל יום נשיאים, כל יום ויום נשיא שלו חלוק משל חבירו, אם כן כל נשיא ונשיא צריך לגמור הלל על קרבנותיו, ואין ראוי לחדש קריאת נשיא אחד בלא קריאת הלל. עכ"ד. וע"ע בערוך השלחן (א"ר מר"ע ה').

קפח. בספר בית מועד (דרוש מ' - דף קפג.) כתב שהימים שאנו גומרים ההלל כמנין "בבטח", וכסימן ב'ב'ט'ח' - היינו שני ימים של פסח, שני ימים של עצרת, ט' ימי החג, ח' ימי חנוכה. וכל אלו הימים באים מכח הגאולה העתידה, ולכן גומרים בהם ההלל כמשפט הגאולה העתידה אסירי התקוה. וקווי ה' המה ירשו ארץ. עכ"ד. וע"ע בסעיף י"א, ובהערה 40, ובסעיף כ'.

גומרים הלל בימים שבאים מכח הגאולה העתידה

קפט. יזהר בהלל של חנוכה, כי אפילו בחג המצות אין אומרים הלל גמור, וכאן אומרים הלל גמור שמונה ימים, על כן יאמר אותו בכונה ובשמחה רבה. (בן איש חי - הלכות שנה א' פרשת וישב - הל' חנוכה כ"ח). וע"ע לעיל סעיף ט' מספר זכר דוד, יעו"ש.

יזהר בהלל של חנוכה

קורין בתורה בקרבנות הנשיאים

קצ. בחנוכה, קורין בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא, שלשה בכל יום. (שלחן ערוך א"ר מרפ"ד א'). והטעם, שיש קבלה בידינו שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה בכסליו (ראה הערה 55), ונס של חנוכה נמי שהיה ג"כ באותו היום הוא כמו חנוכת המקדש מחדש לאחר שנטמא בימי יוונים דומין להדדי, והוי ליה מעין המאורע; אע"ג שלא הקריבו הנשיאים הקרבנות עד ראש חודש ניסן, מ"מ כיון שאלו הקרבנות היו לחנוכת המשכן הוי שפיר מעין המאורע. (לבוש - טו).

פרק י"א

שבת חנוכה

תפילת מנחה בערב שבת

קצא. כתבו האחרונים דנכון לכתחלה שיתפלל מנחה תחילה ואח"כ ידליק.
(משנה ברורה - מע"ט ס"ק נ, עין שם).

יתפלל
לפני
ההדלקה

סעודות שבת חנוכה

קצב. ירבה בסעודת שבת של חנוכה יותר משאר שבתות, וכל שכן אם חל בו ראש חודש ג"כ (ויש בזה משום פרסומי ניסא, שניצלנו מן היוונים שגזרו על שבת וראש חודש (כנלענ"ד, ע"ש מהמשך דברי הגן איש חי)). (בן איש חי - הלכות שנה א' וישב - הל' חנוכה כ"ח).

פרשת מקץ

קצג. ראה לעיל הערה 3 מספר מגלה עמוקות, טעם שפרשת מקץ בא בשבת חנוכה.

פרק י"ב

ראש חודש טבת

קצד. כתב בספר פדר היום (סדר מנוכה): ימי חנוכה, אין להתעצב בהם, כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו אלקיננו בימים האלו, וכו'. וביום ראש חודש טבת, יוסיף שמחה על שמחתו. עכ"ד, ועי' לעיל הערה 66.

יוסף בו
שמחה על
שמחתו

קצה. ירבה בסעודה בראש חודש טבת שהוא בתוך ימי חנוכה, בשביל פרסום הנס (שניצלנו מן היוונים שגזרו על ראש חודש (מלענד)). (בן איש חי - הלכות שנה א' פרשת וישב - הל' מנוכה כ"ט). וראה לעיל סעיף קנ"ג מספר שיירי כנסת הגדולה.

ירבה
בסעודה
בשביל
פרסום הנס

קצו. החתם סופר ז"ל נהג לקרוא לראש חודש טבת בשם "ראש חודש חנוכה"¹¹⁷. ואפשר שנהג כן בשביל פרסום הנס (כנ"ל בסעיף קצ"ה), שבימים ההם בזמן הזה הקב"ה הצילנו מן היוונים שגזרו על ראש חודש. (כנ"ל עני"ד).

"ראש חודש
חנוכה"

קצו. עוד כתב בספר בן איש חי (שם הלכה כ"ט): מנהגינו להדליק שמן למאור לכבוד נשמת רבי מאיר בעל הנס זיע"א ביום ראש חודש טבת. ע"כ.

¹¹⁷ לדוגמא, בחידושי חת"ס פסחים קכ:, ושו"ת חת"ס ח"א סי' קפ"ו, ושם ח"ב סי' רפ"ה, ושם סי' ש"ג, ושם ח"ג סי' נ"ד, ושם ח"ה סי' ע"ז, ושם ח"ו סי' פ"ד. וב"אוצרות הסופר" (קנין כ' עמ' ז'ט-ק') ציינו לעוד כמה מקומות.

מגילת אנטיוכוס

"גם חנוכה נודע ביהודה ובישראל גדול ונורא, וכאשר
מונה והולך במגילת אנטיוכוס"
(לשון המיד"א ז"ל בספר דברים אחרים - דרוש ל"ב)

וַיְהִי בַיָּמִי אֲנֲטִיּוֹכּוֹס מֶלֶךְ יוֹן, מֶלֶךְ גָּדוֹל וְחֹזֶק הָיָה וְתַקִּיף בְּמַמְשָׁלְתּוֹ, וְכָל
הַמְּלָכִים יִשְׁמְעוּ לוֹ. וְהוּא כָּבֵשׁ מְדִינוֹת רַבּוֹת וּמְלָכִים חֲזָקִים, וְהַחֲרִיב טִירוֹתָם,
וְהִכְלִיחֵם שָׂרָף בָּאֵשׁ, וְאֲנָשִׁיהֶם בַּבַּיִת הָאֲסוּרִים אָסַר. מִיָּמַי אֶלְפִּסְנָדְרוּס הַמֶּלֶךְ
לֹא קָם מֶלֶךְ כְּמוֹהוּ בְּכָל עֶבֶר הַנְּהָר. וְהוּא בָּנָה מְדִינָה גְדוֹלָה עַל חוּף הַיָּם
לְהָיוֹת לוֹ לְבַיִת מְלָכוֹת, וַיִּקְרָא לָהּ "מְדִינַת אֲנִיּוֹכָא" עַל שְׁמוֹ. וְגַם בְּגָרִיס
מִשְׁנָהוּ בָּנָה מְדִינָה אַחֶרֶת לְנִגְדָּהּ, וַיִּקְרָא לָהּ בְּגָרִיס עַל שְׁמוֹ, וְכֵן שְׁמוֹתֵיהֶן עַד
הַיּוֹם הַזֶּה.

תוקף גדולת
המלך
אנטיוכוס

בַּשָּׁנָה עֲשָׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים לְמַלְכוּתוֹ, הָיָה שָׁנַת מָאֲתִים וְשָׁלֹשׁ עֲשָׂרָה שָׁנִים
לְבִנְיָן בֵּית הָאֱלֹהִים, שֶׁם פָּנּוּ לַעֲלוֹת לִירוּשָׁלַיִם. וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לְשָׂרָיו "הֲלֹא
יָדַעְתֶּם כִּי יֵשׁ עִם הַיְּהוּדִים אִשָּׁר בִּירוּשָׁלַיִם בִּינְיָנוּ. לֹאֲלֹהֵינוּ אֵינָם מְקַרְבִּים,
וְדַתֵּינוּ אֵינָם עוֹשִׂים, וְדַתֵּי הַמֶּלֶךְ עוֹזְבִים לַעֲשׂוֹת דָּתָם. וְגַם הֵם מִתְּחִלִּים לְיוֹם
שַׁבָּרוֹן הַמְּלָכִים וְהַשְׁלֹטוֹנִים, וְאֹמְרִים "מַתִּי יִמְלֹךְ עָלֵינוּ מִלְּפָנָיו וְנִשְׁלוּט בָּם
וּבְכִפְשָׁה וְכָל הָעוֹלָם יִנָּתֵן בְּיָדֵינוּ". אֵין כְּבוֹד לְמַלְכוּת לְהִנִּיחַ אֱלֹהַ עַל פָּנָי
הָאֲדָמָה. עַתָּה, בּוֹאוּ וְנַעֲלֶה עֲלֵיהֶם, וְנִבְטֵל מֵהֶם אֶת הַכְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת לָהֶם
אֱלֹהֵיהֶם - שִׁבְתָּ רֹאשׁ חוֹדֶשׁ וּמִילָה. וַיִּיטֹב הַדָּבָר בְּעֵינַי שָׂרָיו וּבְעֵינַי כָּל חֵילוֹ.

אנטיוכוס
ביקש לבטל
דת משה
וישראל

בְּאַרְבָּעָה שָׁעָה קָם אֲנִיּוֹכּוֹס הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח אֶת נִיקָנוֹר מִשְׁנָהוּ בַּחֵיל גְּדוֹל וְעַם
רַב, וַיְבֹא לְעִיר יְהוּדָה לִירוּשָׁלַיִם. וַיַּהֲרֹג בָּהּ הָרֹג רַב, וַיִּבֶן בָּמָה בַּבַּיִת הַמְּקוֹדֵשׁ
בְּמָקוֹם אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבָדָיו הַנְּבִיאִים "שֶׁם אֲשַׁכֵּן שְׁכִינָתִי לְעוֹלָם",
בְּמָקוֹם הַהוּא שֶׁחֲטוּ אֶת הַחֲזִיר, וַיְבִיאוּ אֶת דָּמוֹ לַעֲזֹרַת הַקּוֹדֶשׁ.

שלח ניקנור
לירושלים,
וחיל
ביהמ"ק

וּבְהַיּוֹת זֶה כְּאֲשֶׁר שָׁמַע יוֹחָנָן בֶּן מַתְתִּיָּהוּ כִּהֵן גְּדוֹל כִּי זֶה הַמַּעֲשֶׂה נַעֲשָׂה,
נִמְלָא קֶצֶף וְחִמָּה, וַזִּיו פָּנָיו נִשְׁתַּנָּה, וַיִּזְעַץ בְּלִבּוֹ מִה שְׁיֻכַּל לַעֲשׂוֹת עַל זֶה. וְאָז
יוֹחָנָן בֶּן מַתְתִּיָּהוּ עָשָׂה לוֹ חֶרֶב שְׁתֵּי וַרְתוֹת אֶרְכָּה וַרְתָּה אַחַת רַחְבָּהּ, פָּתַח
בְּגָדָיו עֲטוּפָה. וַיְבֹא לִירוּשָׁלַיִם, וַיַּעֲמֵד בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ, וַיִּקְרָא לְשׁוֹעָרִים וַיֹּאמֶר
לָהֶם "אֲנִי יוֹחָנָן בֶּן מַתְתִּיָּהוּ, בָּאתִי לְבּוֹא לִפְנֵי נִיקָנוֹר". וְאָז בָּאוּ הַשׁוֹעָרִים
וְהַשּׁוֹמְרִים, וַיֹּאמְרוּ לוֹ "הִכֵּהן הַגְּדוֹל שֶׁל הַיְּהוּדִים עוֹמֵד בַּפֶּתַח", וַיַּעַן נִיקָנוֹר
וַיֹּאמֶר לָהֶם "בּוֹא יָבּוֹא".

יוחנן בא
אל ניקנור

וְאָז יוֹחָנָן הוֹבֵא לִפְנֵי נִיקָנוֹר, וַיַּעַן נִיקָנוֹר וַיֹּאמֶר לְיוֹחָנָן "אֵתָּה הוּא אֶחָד מִן
הַמּוֹרְדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ בְּמֶלֶךְ וְאֵינָם רּוֹצִים בְּשָׁלוֹם מְלַכּוֹתוֹ". וַיַּעַן יוֹחָנָן לִפְנֵי

ניקנור ויאמר "אדוני, אני הוא עתה באתי לפניך, אשר תרצה אעשה". ויען ניקנור ויאמר ליוחנן "אם פרצוני אתה עושה, קח חזיר ושחטתהו על הבמה, ותלבש בגדי מלכות ותרכב על סוס המלך, וכאחד מאוהבי המלך תהיה". וכאשר שמע יוחנן, השיבו דבר "אדוני, נרא אנכי מבני ישראל, פן ישמעו כי עשיתי כן ויסקלוני באבנים. עתה, יצא כל איש מלפניך, פן יודיעו". אז ניקנור הוציא מלפניו כל איש.

תפילת יוחנן

בַּעַת ההיא נשא יוחנן בן מתתיהו עיניו לשמים, ותקן תפלתו לפני אלוקיו, ויאמר "אלקי ואלקי אבותי, אברהם יצחק ויעקב, אל תתנני נא ביד הערל הזה. כי אם יהרגני, ילך וישתבח בבית דגון אלהיו ויאמר 'אלהי נתנו בידו'". באותה שעה פסע עליו שלש פסיעות, ויתקע החרב בלבו. וישלף אותו חלל בעזרת הקדש. לפני אלקי השמים ענה יוחנן ואמר "אלקי, לא תשים עלי חטא כי הרגתיו בקדש. עתה פן תתן את כל העמים אשר באו עמו להצר ליהודה ולירושלים.

הריגת ניקנור

אז יצא יוחנן בן מתתיהו ביום ההוא וילחם בעמים ויהרג בהם הרג רב. מספר ההורגים אשר הרג ביום ההוא, שבע מאות אלה ושנים (ושבעים) אלה אשר היו הורגים אלה לאלה. בשובו בנה עמוד על שמו, ויקרא לו: מכביי ממית החזקים.

נצחון של הראשון של החשמונאים

ויהי כאשר שמע אנטיוכוס המלך כי נהרג ניקנור משנהו, צר לו מאד, וישלח להביא לו בגדים הרשע המטעה את עמו. ויען אנטיוכוס ויאמר לבגדים "הלל ידעת אם לא שמעת אשר עשו לי בני ישראל, הרגו חזלי ויבזו מחנותי ושרי. עתה, על ממונכם אתם בוטחים או בתיכם לכם הם, בואו ונעלה עליהם ונבטל מהם הברית אשר כרת להם אלקיהם, שבת ראש חדש ומילה!"

אנטיוכוס שלח בגדים על ירושלים

אז בגדים הרשע וכל מחנותיו באו לירושלים, ויהרג בהם הרג רב, ויגזר בה גזרה גמורה על שבת ראש חדש ומילה. בהיות זה כאשר היה דבר המלך, נחפז מצאו איש אשר מל בנו, ויביאו האיש ואשתו ויתלו אותם כנגד הילד. וגם אשה אשר ילדה בן אחרי מות בעלה ותמל אותו לשמונה ימים, ותעל על חומת ירושלים ובנה מהול בידה. ותען ותאמר לה אומרים בגדים הרשע, אתם חושבים לבטל מאתנו הברית אשר כרת עמנו, ברית אבותינו לא נבטל ממנו, שבת ראש חדש ומילה, מבני בנינו לא יסר. ותפל בנה לארץ, ותפול אחרי, וימותו שניהם כאחד. ורבים מבני ישראל אשר היו עושים פן בימים ההם, ולא שנו ברית אבותם.

גזירה על שבת ריח ומילה

מסירות נפשם על המילה

בזמן ההוא אמרו בני ישראל אלה לאלה "באו ונלך ונשבוב במערה, פן נחלל את יום השבת". וילשינו אותם לפני בגדים. אז בגדים הרשע שלח אנשים חלוצים ויבאו וישבו על פי המערה, ויאמרו אליהם "יהודים, צאו

מסירות נפשם על השבת

אלינו ואכלו מלחמינו ושתו מיינינו ומעשינו תהיו עושים". ויענו בני ישראל ויאמרו אלה לאלה "זוֹכְרִים אֲנַחְנוּ אֲשֶׁר צִוְּנוּ ה' עַל הַר סִינִי 'שִׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעִשִׂיתָ כָּל מְלָאכָתָךְ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת'. עַתָּה, טוֹב לָנוּ אֲשֶׁר נִמּוּת בַּמַּעֲרָה מֵאֲשֶׁר נָחַל אֶת יוֹם הַשָּׁבֶת!" בְּהִיּוֹת זֶה, כֹּאֲשֶׁר לֹא יָצְאוּ אֲלֵיהֶם הַיְּהוּדִים, וַיָּבִיאוּ עֲצִים וַיִּשְׂרְפוּ עַל פִּי הַמַּעֲרָה, וַיִּמּוּתוּ כָּאֵלֶּף אִישׁ וְאִשָּׁה.

אחר כֵּן יָצְאוּ בְּנֵי מִתְתִּיָהוּ, יוֹחָנָן וְאַרְבָּעָה אֲחֵיו, וַיִּלְחֲמוּ בַּעֲמִים, וַיַּהֲרֹגוּ בָהֶם הֶרֶג רַב וַיִּגְרְשׁוּם לֵאמֹר הֵימָּה, כִּי בָטְחוּ בְּאַלְהֵי הַשָּׁמַיִם.

נצחון בני ישראל
החשמונאים

אז בְּגָרִים הִרְשָׁע נִכְנָס בִּסְפִינָה אַחַת, וַיָּנֶס אֶל אֲנְטִיּוֹכוֹס הַמֶּלֶךְ, וַעֲמֹו אֲנָשִׁים פְּלִיטֵי חֶרֶב. וַיַּעַן בְּגָרִים וַיֹּאמֶר לְאַנְטִיּוֹכוֹס הַמֶּלֶךְ "אַתָּה הַמֶּלֶךְ, שְׁמַת צוּרִי לְבַטֵּל מִן הַיְּהוּדִים שִׁבַּת רֹאשׁ חֹדֶשׁ וּמִיִּלָּה מִרְמָה גְדוֹלָה וּמִרְדַּב בְּתוֹכָהּ. אֲשֶׁר אִם יֵלְכוּ כָּל הָעַמִּים וְהָאֻמּוֹת וְהַלְשׁוֹנוֹת, לֹא יוּכְלוּ לַחֲמֹשֶׁה בְּנֵי מִתְתִּיָהוּ, מֵאֲרִיּוֹת הֵם חֲזָקִים וּמִנְּשָׁרִים הֵם קָלִים, וּמִדּוּבִים הֵם מִמְּהָרִים. עַתָּה הַמֶּלֶךְ, עֲצִיתִי תִּטֵּב עֲלֶיךָ וְלֹא תִלָּחֵם בְּאֲנָשִׁים מַעֲט, כִּי אִם תִּלָּחֵם בָּהֶם וְתִבּוֹשׁ בַּעֲיָנִי כָּל הַמְּלָכִים. לָכֵן כְּתוּב וּשְׁלַח סִפְרִים בְּכָל מְדִינָת מְלָכֻתְךָ וַיָּבִיאוּ שָׂרֵי הַחֲזָלוֹת וְלֹא יִשְׁאַר מֵהֶם אֶחָד, וְגַם פִּילִים מְלַבָּשִׁים שְׂרִיזִים יִהְיוּ בָהֶם."

וייטב הַדָּבָר בַּעֲיָנִי אֲנְטִיּוֹכוֹס הַמֶּלֶךְ, וַיִּשְׁלַח סִפְרִים בְּכָל מְדִינָת מְלָכֻתוֹ, וַיָּבִיאוּ שָׂרֵי כָּל הָעַמִּים וְהַמְּלָכֻת וְגַם פִּילִים מְלַבָּשִׁים שְׂרִיזִים עִמָּהֶם בָּאוּ. שֵׁנִית קָם בְּגָרִים הִרְשָׁע וַיָּבִיאוּ לִירוּשָׁלַיִם. בִּקְעַח הַחוּמָה וַיִּנְתַּק הַמִּבְּזָא וַיִּשְׁבֵּר בַּמִּקְדָּשׁ שֶׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה פְּרָצוֹת, וְגַם מִן הָאֲבָנִים שֶׁבַר עַד אֲשֶׁר הָיוּ כְּעֶפֶר. וַיַּחֲשׁוּב בָּלְבוֹ וַיֹּאמֶר "הַפַּעַם הַזֶּה לֹא יוּכְלוּ לִי, כִּי רַב חֵילִי וְעוֹז גָּדִי!" וְאַלְקֵי הַשָּׁמַיִם לֹא חָשַׁב כֵּן!

אנטיוכוס
שלח בגרים
בחזרה על
ירושלים עם
חיל רב,
ועשו פרצות
בבית המקדש

וכשמוע חֲמֹשֶׁה בְּנֵי מִתְתִּיָהוּ, קָמוּ וַיָּבִיאוּ לְמַצָּפָה גִלְעָד אֲשֶׁר הָיָה שָׁם פְּלִיטָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל בְּיָמֵי שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא. צוּם גָּדְרוּ, וַיִּשְׁבּוּ עַל הָאֶפֶר לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם. אֲזַי נָפַל בְּלָפָם עֲצָה טוֹבָה, יְהוּדָה הַבְּכוֹר שִׁמְעוֹן הַשֵּׁנִי הַשְּׁלִישִׁי יוֹחָנָן הָרְבִיעִי יוֹנָתָן הַחֲמִישִׁי אֶלְעָזָר. וַיִּכְרְף אוֹתָם אֲבִיהֶם, וְכֵן אָמַר "יְהוּדָה בְּנִי, אֲדַמָּה אוֹתָךְ לַיהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה נִמְשָׁל לְאַרְיָה. שִׁמְעוֹן בְּנִי, אֲדַמָּה אוֹתָךְ לְשִׁמְעוֹן בֶּן יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָרַג יוֹשִׁבֵי שָׁכָם. יוֹחָנָן בְּנִי, אֲדַמָּה אוֹתָךְ לְאַבְנֵר בֶּן נֹר שֶׁר צָבָא יִשְׂרָאֵל. יוֹנָתָן בְּנִי, אֲדַמָּה אוֹתָךְ לְיוֹנָתָן בֶּן שְׂאוּל אֲשֶׁר הָרַג עִם פְּלִשְׁתִּים. אֶלְעָזָר בְּנִי, אֲדַמָּה אוֹתָךְ לְפִנְחָס בֶּן אֶלְעָזָר אֲשֶׁר קָנָא לְאַלְהֵיו וְהִצִּיל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל."

התענית
והתפילה של
החשמונאים

על זֶה יָצְאוּ חֲמֹשֶׁה בְּנֵי מִתְתִּיָהוּ בַּיּוֹם הַזֶּה, וַיִּלְחֲמוּ בַּעֲמִים, וַיַּהֲרֹגוּ בָהֶם הֶרֶג רַב. וַיַּהֲרֹג מֵהֶם יְהוּדָה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, כֹּאֲשֶׁר רָאוּ בְּנֵי מִתְתִּיָהוּ כִּי נִהְרַג יְהוּדָה, שָׁבוּ וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם. וַיֹּאמֶר לָהֶם "לָמָּה שָׁבַתְּם?" וַיַּעֲנוּ וַיֹּאמְרוּ עַל אֲשֶׁר נִהְרַג אַחֵינוּ אֲשֶׁר הָיָה חָשׁוּב כְּכוֹלָנוּ". וַיַּעַן מִתְתִּיָהוּ אֲבִיהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם

עוד לחמו
ביוונים -
מיתת יהודה

מתתיהו
יוצא עם
בניו
למלחמה

"אני אצא עמכם ואלחם בעמים, פן יאבדו בית ישראל ואתם נבהלתם על אחיכם". ויצא מתתיהו ביום ההוא עם בניו וילחמו בעמים. ואלהי השמים נתן כל גבורי העמים בידם, ויהרגו בהם הרג רב, כל אחוזי חרב וכל מושכי קשת שרי החיל והסגנים לא נותר בהם שריד, וינוסו שאר העמים למדינות הים. ואלעזר היה מתעסק להמית הפילים, ויטבע בפרש הפילים, וכאשר שבו, בקשוהו בין החיים ובין המתים, ולא מצאוהו, ואחר כך מצאוהו אשר טבע בפרש הפילים.

הריגת שונאי
ישראל -
שריפת
בגדים

וישמחו בני ישראל כי נתנו בידיהם שונאיהם, מהם שרפו באש, ומהם דקרו בחרב, ומהם תלו על העץ. ובגרים הרשע המטעה את עמו, שרפו אותו בית ישראל באש.

ואז אנטיוכוס המלך, כאשר שמע אשר נהרגו בגרים הרשע וכל שרי החיל אשר עמו נכנס בספינה וינס למדינת הים, ויהי כל מקום אשר היה בא שמה, מורדין בו וקוראים אותו הבוחר.

תיקון
ביהמ"ק -
נס השמן

אחרי כן באו בני חשמונאי לבית המקדש, ויבנו השערים הנשברים, ויסגרו הפרצות, ויטהרו את העזרה מן ההרוגים ומן הטמאות. ויבקשו שמן זית וזך להדליק המנורה, ולא מצאו כי אם צלוחית אחת אשר היתה חתומה בטבעת הפהן הגדול, וידעו כי היתה טהור, והיה בה כשעור הדלקת יום אחד. ואלהי השמים אשר שכן שמו שם נתן ברכה והדליקו ממנה שמנה ימים.

קביעת ימי
החנוכה

על כן קימו בני חשמונאי קיום וחזקו אסר ובני ישראל עמם כאחד לעשות שמונה ימים האלה ימי משתה ושמחה כימי מועדים הנתונים בתורה, ולהדליק בהם נרות להודיע אשר עשה להם אלהי השמים ניצוחים. ובהם אין לספוד, ולא לגזור צום ותענית, זולתי אשר מקבל עליו מלפני זה, ויתפלל לפני אלהיו. אך חשמונאי ובניו ואחיהם לא גזרו בהם לבטל עבודת מלאכה. ומן העת ההיא לא היה שם למלכות יון. ויקבלו המלכות בני חשמונאי ובני בניהם, מהעת הזאת עד חרבן בית האלהים, מאתים ושש שנים. על כן בני ישראל מהיום ההוא בכל גלותם שומרים הימים האלה וקוראים להם ימי משתה ושמחה, מחמשה ועשרים לחדש כסלו שמונה ימים. מן העת ההיא ועד העולם לא יסורו מהם אשר היו בבית מקדשם הפהנים והלויים וחקמיהם אשר קימו עליהם ועל בני בניהם עד עולם.

הורי היקרים שיחיו בטוב לבם נדבו סכום
הגון להדפסת הספר, לעילוי נשמת הוריהם:

**מענדל יוסף בן יצחק ז"ל
גיטל בת אלחנן ע"ה**

**הר"ר יעקב בן שלמה זצ"ל
פראזל בת ר' יעקב אלי' ע"ה**

לעילוי נשמת
ר' חיים יעקב ב"ר אהרן אלעזר ז"ל
ומרת פעסל ב"ר מנחם ע"ה

לעילוי נשמת
ר' חיים אליעזר ב"ר פנחס ז"ל
ומרת עלקא ב"ר מאיר שלמה ע"ה

הכנה לתורה

ע"י ראת שמים, תשובה, מונה להתדבק בה, וקבלה לעשות ולקיים

מצות קניית היראה מונח יתברך, רבה היא מאד, מצד שהיא מוכרחת לעיקר הקיום ושימור התורה הקדושה. לכן צריכה שתקדם אצל האדם קודם עסק התורה. ולזאת ראוי להאדם להכין עצמו כל עת קודם שיתחיל ללמוד, להתחשב מעט עם קונו יתברך שמו בטוהר הלב ביראת ה', ולהטטר מעונותיו בהרהורי תשובה, כדי שיוכל להתקשר ולהתדבק בעת עסקו בתורה הקדושה בדיבורו ורצונו יתברך שמו. ויכוין להתדבק בלימודו בו בתורה - בו בחקב"ה, היינו להתדבק בכל כחותיו לדבר ה' זו הלכה, וזוהו הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול, כי הוא יתברך ורצונו חד, כמו שכתוב בזוהר. וגם אם הוא עוסק בדברי אגדה שאין בהם נפקותא לשום דין, ג"כ הוא דבוק בדיבורו של הקב"ה, וכו'. וגם יוכל לעצמו לעשות ולקיים ככל הכתוב בתורה שבכתב ובעל פה, ואשר יראה ויבין דרכו והנהגתו מתורה הקדושה. וכן כשרוצה לעיין בדבר הלכה, ראוי להתפלל שיזכרו ראוי לראסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, לכיון לאמיתת של תורה. וכן באמצע הלימוד, הרשות נתונה להאדם להפסיק זמן מועט, טרם יכבה מלבו ויראתו יתברך שמו שיקבל עליו קודם התחלת הלימוד, להתבונן מחדש עוד מעט ביראת ה' כדי שתתקיים תלמודו בידו. ואין חשש בזה משום ביטול תורה, כיון שהוא הגורם שתתקיים אצלו חכמת התורה.

נפש החיים

שער ד' פרק ד"ו, וע"ש עוד

ומה טוב שיהא רגיל לומר בפה קודם כל לימוד וכל תפילה: הריני מתקטרת תהיה גמורה על כל מה שהקצטתי את בוראי, ואני רוצה בלב שלם וגמול פספס לשבוע בתשובה שלמה ולעבד את בוראי עבודה שלמה עבודה תמה. עזרנו אלהי ישענו על דבר קבד שנקד והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך.

פלא אינן

ע"י רבינו

ועיין בשלח ערך (וא"ח ק"ח) שהנכנס לבית המדרש יתפלל תפילת רבי נחוניא בן הקנה (ברכות כח); וה"ה מי שיושב ללמוד ביחידות, וע"ש במשנה ברורה. ובסוף לימודו יאמר "מודה אני לפניך ה' אלקי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש וכו'".

מורה רבה

באמת אי אפשר לאדם שיהיה כל מחשבותיו תמיד שוים. אך בשעה שיתלהב לבב אנוש לה' יתברך ומיוחד כל מחשבתו לה' כאשר חפץ ה', באותה שעה ימסור מודעת שכל מעשיו עבודה ה' אשר אעשה היום תהיה על מנהג זה שאני מחשב עמה, וכל המעורבות ממחשבה שותתערב בו יהיה בטל ומבוטל, לא יקבל ה' ממנו ולא יעשה רצונו במחשבה ההיא, כי אם יקבל המעשה ההיא שאעשה אז על מחשבת של עמה.

חתם סופר

ע"ה - כי תצא - עמ' פ"ח ד"ה כי תצא וע"ה בספר עוד יוסף חי' בהקדמה ובפרשת מקץ, ע"ש

תורה לשמה

התקדשות בלימוד ע"י קדימת מנחמה לשמה

על ידי לימוד התורה האדם קונה על נפשו ממש ענין קדושת ספר תורה. אלא שצריך להתנהג בלימודה כמו הסופר בכתיבתו, שכותבה לשמה - דהיינו לשם קדושת ספר תורה, ועי"ז חלה קדושה נוראה על כל התיבות והפרשיות והאותיות; כן בענין הלימוד, ידע ויתבונן שהיא תורת ה' הבורא כל העולמים, וצריך ללמוד לשמה - דהיינו למלא רצון ה' שרצונו שנדע תורתו, ועי"ז יהלל אור קדושת התורה על התיבות והאותיות שנחקקים במוחו. ודי לחשוב זה רק בתחילת הלימוד, וכמו בסופר שצריך לחשוב לשמה בתחילת כתיבתו.

שם עולם

ה' פרק ה', וכו' וכו' בליקוטי אמרי תניא - פרק מ"א, וע"ש ברוח חיים (הנהיג מוולאזין וזין) - אבות ו' א'

מונת תורה לשמה [כולל עיקרי הדעות ב"לשמה"]

ומה טוב הוא, כשפותח הספר יאמר

הנני רוצה ללמוד תורה לשמה:

לקיים מצות עשה באשר צונו ה' אלקי. (2)
ובדי לידע ולהבין את התורה. (4) ועל מנת לשמור ולעשות, (5) וכל מה שאמנא שם - מה לעשות ומה שלא לעשות, הנני אקיים בעבד נאמן למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. (6) ועוד, אני לומד כדי שביאני התלמוד לידי מדות ישרות, (7) לבנון מושבותי ולישר דעותי לה'. (8) [והריני עושה לשם] יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה. (9).

מקורות וביאורים

(1) ע"פ ש"ה מס' שבעות פרק נה מצוה. (2) ולא קדי' להקרות "קדי", ולא לשום פניה אחרת. רש"י תענית. ד"ה לשנות, וערוך השולחן יו"ד רמ"ז ל"ד. (3) אשכנזי לחוסין כאן כוונה בזה ב"לשמה": לא קדי' לקבל שכן [ואפילו לזכות לעולם הבא (מדרב קדמות) (להחרי"א ז"ל) - ע"י "לשמה"] או קדי' שלא תגיע עלי פורענות, אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה (רמב"ם - הל' תשובה י"ה), לעשות נחת רוח ליוצרי בלבד (שערי קדושה [לרמ"ז ז"ל] - ח"ג שער ד'). (4) ולהוסיף לקח ופולפול. ראש נדרים סב. הובא בנפש החיים ד' ג'. אין תכלית לימוד התורה כדי לידע הדינים היאך ומה לעשות בלבד, אלא מצות עסק התורה הוא מצוה בפני עצמו - להגות בה יומם ולילה, כמצות עשה של הנחת תפילין וכדומה (חתם סופר נדרים פא. ודרשות חת"ס דף שט"ז טור ג', ובית הלוי ע"ה - משפטים, וב"ח א"ח מ"ז מ"ק ב', וע"ע באור תורה [להנרי"א חב"ד ז"ל] על ספר מעלות התורה - אות ע"ג). (וכשנענין בדינים לצורך קיום איזה מצוה, כדי שיתקבל לימוד "לשמה") (ואל רק כהנשר מצוה לאותה המצוה שמענין בדיניה). צריך לכוון כנ"ל: ללמוד כדי לידע ולהבין את התורה, ועל מנת לשמור ולעשות (ע"י חתם סופר - נדרים שם, ודברות משה - קדושת סי' מ"ד ע"ה ב'). (5) ספר חסידים - סימן י"ז, ורש"י וקרא כ"ו ג'. (וכתבו הסה"ק שצריך מנחת לימוד תורה לשמה הוא לידע ביורו ההלכה של כל ענין שבשם" (ליקוטי הלכות [להנח"ח חיים ז"ל] - הקדמה א', וע"ע בחתם סופר ע"ה - ריש בחוקות עמ' מ"ג). (6) וזהו שלא יקנה סיפוק בגיד לבנים מאזה מניעה, ואכלל לרום שיקימו אחרים, כן אעשה פרוזות [גלי נדר]. ש"ה שם. (7) ש"ה שם. (8) חתם סופר - פסחים נג. (9) ש"ה שם.

אברהם
אברהם
אברהם

כל הזכויות שמורות / 732-363-0879
מותר לצלם לשימוש בלתי מסחרי

מותר לצלם דף זה